

Handelskontoret i Bergen av 1754

Felleskap under forvitring?

Anders Nilsen

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og
religionsvitenskap

UNIVERSITETET I BERGEN

Høsten 2010

© Forfatter

År: 2010

Tittel: Handelskontoret i Bergen av 1754 – Fellesskap under forvitring?

Forfatter: Anders Nilsen

<https://bora.uib.no/>

Forord

Først og fremst vil jeg takke min veileder, Arne Solli, som gjennom denne prosessen har vært oppmuntrende, vist interesse for mitt prosjekt og gitt konstruktive tilbakemeldinger. Jeg vil også takke Geir Atle Ersland for å ha lest deler av oppgaven min, og gitt konstruktive tilbakemeldinger i sluttfasen. Takk også til alle deltakerne på masterseminaret i tidlig moderne tid for gode innspill på mine brokete innleveringer på seminaret.

Jeg vil også rette en takk til de ansatte på Universitets biblioteket i Bergen, Bergen byarkiv og Statsarkivet i Bergen for hjelp med fremfinning av litteratur og arkivsaker.

Sist men ikke minst vil jeg takke min far for å ha korrektur lest oppgaven min.

Alle transkripsjoner fra gotisk er mine egne, og det er også eventuelle feil.

Bergen, november 2010.

*"Det Norske Kontor eller handels societetet,
stiftet i året 1754, danner ett av de viktigste og
interessanteste kapitler i Bergens
handelshistorie"*

Johan Koren Wiberg (Det Norske Kontor
– En orientering, 1934:13)

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Tema.....	1
1.2	Forskningshistorikk.....	1
1.3	Bakgrunn – Det hanseatiske kontor i Bergen.....	3
1.4	Det norske kontor?.....	8
1.5	Problemstillinger.....	10
1.6	Avgrensing i tid.....	11
1.7	Kilder.....	12
1.7.1	Kilder fra offentlige arkiver.....	13
1.7.2	Handelskontorets arkiv.....	13
1.7.3	Andre arkiver.....	15
1.7.4	Trykte og digitaliserte kilder.....	15
2	Handelskontorets etablering og aktivitet.....	17
2.1	Anordningen for de kontorske i Bergen.....	17
2.2	Danske og tyske termer.....	19
2.3	Handelskontorets aktivitet 1755-1815.....	21
2.4	Oppsummering.....	24
3	Stueeierskap: norsk eller tysk?.....	26
3.1	Antall hanseatiske stuer.....	26
3.2	Stueeierne i 1755.....	28
3.3	Stueeierne i 1778.....	29
3.4	Handelskontorets medlemmer i 1807.....	31
3.5	Hvem tegnet borgerskap i 1755?.....	32
3.6	Oppsummering.....	34
4	Det sosiale fellesskapet.....	36
4.1	Rekruttering: drenger og geseller.....	36
4.2	Geografisk opphav.....	39
4.2.1	Uteksaminerte geseller i perioden 1730-1739.....	39
4.2.2	Uteksaminerte geseller i perioden 1755-1764.....	40
4.2.3	Uteksaminerte geseller i perioden 1795-1804.....	41
4.3	Geografisk plassering: stueeiere, handelsforvaltere og geseller.....	42

4.3.1	Stueeiernes geografiske plassering i 1801	44
4.3.2	Stueeiernes geografiske plassering i 1815	46
4.3.3	Handelsforvalternes geografiske plassering i 1801.....	48
4.3.4	Gesellenes geografiske plassering i 1801.....	50
4.4	Oppsummering og konklusjon.....	52
5	Handelskontoret i Bergen som en politisk aktør	54
5.1	Handelskontoret, staten og byen.....	55
5.2	1766: Et klageskrift fra to ”Trondhiemske Nordlands Handlende”	55
5.2.1	Gievers og Maaursunds søknad.....	56
5.2.2	Handelskontorets svar	56
5.2.3	Stiftets svar til visestatholder Benzon.....	58
5.2.4	Oppsummering	58
5.3	1786: Forslag om opprettelsen av en kjøpstad i Tromsø og Senjas fogderi.....	59
5.3.1	Kommisjonens forslag.....	62
5.3.2	Handelskontorets svar	63
5.3.3	De deputerte borgere	67
5.3.4	Magistraten og stiftamtmanden	69
5.3.5	Kongens beslutning og svar	70
5.3.6	Oppsummering	71
5.4	Oppsummering og konklusjon.....	71
6	Avslutning	73
	Utrykte kilder	77
	Trykte kilder	79
	Digitale kilder.....	80
	Litteraturliste	81
	Vedlegg	83
	Vedlegg 1. Handelskontorets Deliberasjons- og Voteringsprotokoll, saker og sider per år 1755-1879.	83
	Vedlegg 2. Handelskontorets kopibøker, antall sider per år 1755-1899.....	84
	Vedlegg 3. Handelskontorets Justisprotokoll, antall sider per år 1755-1813.....	86
	Vedlegg 4. Handelskontorets medlemmer i 1755	87
	Vedlegg 5. ”Passive stueeiere” og handelsforvaltere på Handelskontoret i 1755	91
	Vedlegg 6. Stueeierne på Handelskontoret i 1778	92

Vedlegg 7. Handelskontorets medlemmer i 1807	94
Vedlegg 8. Uteksaminerte geseller på Det hanseatiske kontor 1730-1739.....	100
Vedlegg 9. Uteksaminerte geseller på Handelskontoret 1755-1764	101
Vedlegg 10. Uteksaminerte geseller på Handelskontoret 1795-1804	104
Vedlegg 11. Stueeierne på Handelskontoret, bosted 1801	105
Vedlegg 12. Stueeierne på Handelskontoret, bosted 1815.....	108
Vedlegg 13. Handelsforvalterne på Handelskontoret, bosted 1801	110
Vedlegg 14. Geseller, bosted 1801.....	110
English abstract	115

Tabeller, figurer og kart

Figur 2.1 Handelskontorets deliberasjons- og voteringsprotokoll 1755-1810.....	22
Figur 2.2 Handelskontorets kopibøker 1755-1815.....	23
Figur 2.3 Handelskontorets justisprotokoll 1755-1813.....	24
Tabell 3.1 Stueeiere på Handelskontoret i 1755	29
Tabell 3.2 Stueeiere i 1778. Fødested og borgerskap.	30
Tabell 3.3 Handelskontorets medlemmer i 1807. Borgerskap og fødested.	31
Tabell 3.4 Medlemmene på Handelskontoret, på bakgrunn av listen fra 15. september 1755 (Borgerskap løst både før og etter 1755).....	33
Tabell 4.1 Uteksaminerte geseller på Handelskontoret i perioden 1755-1837	38
Tabell 4.2 Uteksaminerte geseller i årene 1730-1739, fødested.	39
Tabell 4.4 Geseller med avlagt eksamen i årene 1795-1804, fødested.	42
Kart 4.1 Rodene i Bergen.....	43
Tabell 4.5 Stueeiernes geografiske plassering i 1801	45
Tabell 4.6 Stueeiernes geografiske plassering i 1815	47
Tabell 4.7 Handelsforvalternes geografiske plassering i 1801	49
Tabell 4.8 Gesellenes geografiske plassering i 1801	51

1 Innledning

1.1 Tema

I 1754 ble en ny handelsorganisasjon stiftet på Bryggen i Bergen. Jeg har valgt å kalle den for *Handelskontoret i Bergen av 1754*.¹ Det ble approbert av den dansk-norske kong Fredrik 5. ved anordningen for de kontorske i Bergen av 7. oktober 1754. Dets forgjenger, Det hanseatiske kontor i Bergen, hadde over tid opplevd en gradvis svekkelse. Dette skyldtes blant annet ytre storpolitiske årsaker, men også forholdet mellom Kontoret og byens borgerskap.² Dette forholdet var ofte preget av konflikter og konkurranse, spesielt fra midten av 1600-tallet.³ Utover på 1600-tallet hadde bergenske borgere begynt å kjøpe handelsstuer på Bryggen, og i løpet av 1720-årene var borgerstuene i flertall.⁴

I denne oppgaven vil jeg ta for meg Handelskontoret av 1754 fra starten til 1814/1815. Det har blitt beskrevet som en etterligning av Det hanseatiske kontor i en "litt forenklet og modernisert form".⁵ Jeg vil se hvordan Handelskontoret fungerte som et sosialt fellesskap og som en politisk aktør i byen. Ble det en slagkraftig enhet, eller var oppsmuldringen av det gamle hanseatiske kontoret, begynnelsen på slutten for den organiserte virksomheten på Bryggen?

1.2 Forskningshistorikk

Det norske kontors historie er sparsomt behandlet i forskningslitteraturen. Det som har vært skrevet om Kontoret fokuserer i stor grad på de formelle sidene ved institusjonen. Christian Koren Wiberg har i bøkene "Det tyske Kontor i Bergen" (1899), "Hanseaterne og Bergen" (1932) og "Gesellstanden og geseller i Bergen" (1945) til en viss grad behandlet historien til det han benevner som Det norske kontor. I de to førstnevnte bøkene har han i en kort historikk fokusert på tiden før og rundt opprettelsen av Det norske kontor i 1754 og om videreføringen fra det hanseatiske til det norske kontor når det gjelder administrasjon, statutter og handelsformer. Han har også trukket frem enkelte hendelser fra 1800-tallet knyttet til dets

¹ Jeg tar opp organisasjonens navn i kapittel 1.4

² Koren Wiberg, C. 1932:127

³ Helle 1982:772f og 824; Fossen 1979:407ff

⁴ Fossen 1979:679 og 684

⁵ Coldevin 1938:70

nedgang, med sporadiske spadestik i kildematerialet. Denne redegjørelsen er nærmest identisk i begge bøkene. I den siste boken tar han for seg gesellene, både på Det hanseatiske og Det norske kontor. Her skriver han om geselleksamen, geselltestimonier og lønningsforholdene på Kontoret. Han har også laget en liste over alle gesellene som ble uteksaminert på Det norske kontor i perioden 1755-1837. Sønnen, Johan Koren Wiberg, har også skrevet om Kontoret i "Det Norske Kontor - en orientering" (1934). Boken er i stor grad en introduksjon og gjennomgang av arkivet etter det norske kontor. Han går litt dypere inn i anordningen fra 1754, men ellers er fremstillingen inspirert av farens historiske arbeider.⁶

Senere historisk litteratur som har omhandlet Det norske kontor, er i stor grad basert på Christian og Johan Koren Wibergs bøker. I "Bergen bys historie Bind II" (1979) har Anders Bjarne Fossen et kort kapittel som gir en beskrivelse av overgangen fra Det hanseatiske kontor til det norske, men han tar ikke for seg Det norske kontors virksomhet i særlig grad. Den delen av kapittelet som omhandler Det norske kontor er basert på Christian Koren Wiberg og Johan Koren Wibergs bøker.

Av andre relevante arbeider vil jeg trekke frem Anette Skogseth Clausens hovedoppgave "Spillene - a Hanseatic tradition in Bergen - in the late medieval and early modern period" (1998) hvor hun kort nevner Det norske kontor og at det videreførte mange hanseatiske tradisjoner.⁷ Hun har i tillegg skrevet artikkelen "7. oktober 1754 - fra et hanseatisk kontor til et norsk kontor med hanseater" som ligger på arkivverkets Internett-sider.⁸ Artikkelen inneholder en kort fremstilling av Det norske kontors historie, i hovedsak basert på Johan Koren Wibergs fremstillinger.

I diskusjonen om overgangen fra Det tyske til Det norske kontor kan det være av interesse å trekke inn et moment Geir Atle Ersland har framsatt i forbindelse med sin behandling av Christian Koren Wibergs lokalhistoriske arbeider. Ersland påpeker at begrepet kontinuitet står sentralt i Wibergs byhistorie: "Koren Wiberg gjorde Det hanseatiske kontoret til eit bindeledd for kontinuiteten innan bebyggelse og buformer (...) Det sosiale livet ved Kontoret, og særleg felleskapet innan de enkelte gardane slik det arta seg på 1600- og 1700-talet, var såleis ei vidareføring av livet i den norske mellomalderbygarden".⁹ Christian Koren

⁶ Johan Koren Wiberg døde i 1932 så det kan tenkes at faren hadde store bidrag til boken som utkom posthumt

⁷ Clausen 1998:65

⁸ Internett-adresse: <http://arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Bergen/Nettartikler/Kontoret-paa-Bryggen> (lest 10.11.2010 kl. 15.00)

⁹ Ersland 1988:63f

Wiberg hevdet altså, ifølge Ersland, at det på Bryggen var en kontinuitet, med norsk opphav, som gikk fra middelalderen og frem til opprettelsen av Det norske kontor i 1754.

Det mangler altså inngående studier av den nye organisasjonens administrasjon, det sosiale fellesskapet, dets økonomiske betydning og politiske posisjon i byen.

1.3 Bakgrunn – Det hanseatiske kontor i Bergen

Knut Helle beskriver den tyske hansa som et fellesskap av nordtyske handelsmenn med utspring på midten av 1100-tallet. Rundt 1350 ble dette fellesskapet omdannet til en sammenslutning av byer, med formål å fremme og beskytte medlemmenes handelsvirksomhet. Ifølge nyere tysk forskning ble hansaen aldri noen enhetlig organisasjon, men opptrådte i felleskap i de sammenhengene hvor felles økonomiske interesser var til stede.¹⁰ Det økonomiske hovedgrunnlaget for hansaforbundet var handelen mellom øst og vest i Nord-Europa, mellom Østersjø- og Nordsjøområdene.¹¹ På det meste var det nærmere 200 medlemsbyer i hansaforbundet. I tillegg opprettet de kontorer i Novgorod, London, Brugge og Bergen.¹²

I år 1250 ble det inngått en freds- og handelsavtale mellom den norske kongen og Lübeck. Kongen hadde i 1247 beslaglagt lasten på vendiske kogger i Bergen som en reaksjon på at norske skip var blitt plyndret i dansk farvann på grunn av en pågående konflikt mellom danskene og lybekkerne. Tyskerne hadde opprinnelig kommet til Bergen, gjort sine forretninger og forlatt byen igjen i løpet av seilingssesongen om sommeren. Ni år etter at avtalen ble undertegnet, i 1259, begynte så enkelte tyskere å overvintre i byen. De leide seg først inn i gårdene på Bryggen, og ble etter hvert også eiere av hus i gårdene. Ifølge Helle var det gjennom vintersitterne og deres felles interesser at kimen til det senere fast organiserte hanseatiske kontoret i Bergen ble lagt.¹³

Fra slutten av 1200-tallet til midten av 1300-tallet viste de tyske kjøpmennene i Bergen en økende vilje til å organisere seg for å fremme egne interesser.¹⁴ Ifølge Helle kan ikke oppkomsten av Kontoret festes til noe bestemt år. Det er først fra midten av 1300-tallet at

¹⁰ Helle 1986:5

¹¹ Helle 1986:7

¹² Helle 1986:15f

¹³ Helle 1981:14

¹⁴ Helle 1982:730

man finner spor etter en handelsorganisasjon, men først i 1365 kan man med sikkerhet si at Det hanseatiske kontor i Bergen var en realitet. Da foreslo de tyske kjøpmennene på Bryggen egne vedtekter for sin organisasjon overfor hansabyene. De foreslo blant annet rett til å kreve avgift av innkomne varer samt en intern jurisdiksjon.¹⁵ Perioden fra omkring 1350 til 1500 blir av Helle omtalt som blomstringstiden for Det hanseatiske kontor i Bergen. Kontoret fortsatte å være en dominerende del av det økonomiske livet i Bergen til langt ut på 1500-tallet.¹⁶

Handelsstuenes befolkning hadde forskjellige roller. Stuene var styrt av de såkalte husbøndene eller naboene, som var fastboende kjøpmenn. I senmiddelalderen var det vanlig at husbonden var en yngre og mindre velstående kjøpmann som drev stuen i kompaniskap med en eller flere kjøpmenn i hansabyene.¹⁷ Det hendte også at husbonden i Bergen ikke selv hadde investerte i handelsdriften, men i stedet fungerte som en handelsforvalter mot lønn. Under husbonden stod gesellen, som av Helle blir omtalt som «kjøpmannens høyre hånd». Gesellene var lagerforvaltere, førte nordfarerkladder og fungerte som arbeidsledere for de øvrige arbeiderne ved stuene. På bunnen av rangstigen var drengene,¹⁸ som igjen var inndelt i to grupper; skutedrenger og stuedrenger. Skutedrengene var de mest betrodde drengene. De sørget for lossing og lasting, og sto for varebehandlingen. Stuedrengenes arbeidsoppgaver bestod i stor grad av kjøkken- og serveringstjeneste, og annet forefallende arbeid. Kontorets rangordning og den interne disiplin var streng, men det var store muligheter for å stige i gradene. Drengene som begynte å tjene ved Kontoret i tenårene, opparbeidet seg både praktisk erfaring og boklig lærdom. De kunne med tid og stunder arbeide seg oppover i gradene og ende opp som kjøpmenn selv.¹⁹

Kontorets fellesadministrasjon ble ledet av oldermenn, som var valgt blant kjøpmennene på Bryggen. I 1388 var det seks oldermenn ved Kontoret i Bergen. Senere ble det redusert til to som fungerte vekselvis. Oldermennene representerte Kontoret utad ovenfor hansastedene og de norske myndighetene. De var også øverste myndighet innad på Kontoret, både administrativt og juridisk. I tillegg til oldermennene fungerte også et utvalgt av 18 kjøpmenn, kalt achteiner. Ifølge Helle fantes det ikke achteiner ved Kontoret i Bergen i 1399, men de var trått i funksjon i 1450. Senere ble antallet achteiner redusert til åtte. Achteinenes

¹⁵ Helle 1982:732

¹⁶ Helle 1981:20

¹⁷ Helle 1982:738

¹⁸ Jungens på tysk

¹⁹ Helle 1982:740ff

oppgave var å bistå oldermennene, og sammen med oldermennene og sekretæren utgjorde de *Kjøpmannens råd*. De hadde spesielle ansvarsområder på Kontoret, som for eksempel ”fraktherrer, kirkeforstandere og brannvernsledere m.m”. Kontoret i Bergen hadde også en kjøpmannsforsamling, som bestod av samtlige kjøpmenn på Kontoret. Den trådte i hovedsak sammen for å motta kunngjøringer av vedtekter, kjøpmannsrådets beslutninger med mer. Men den hadde også en rådgivende funksjon.²⁰

Ifølge Helle hadde Lübeck en dominerende stilling ved Kontoret i Bergen. Han viser blant annet til at de kjente oldermennene og bisitterne ved Kontoret i perioden 1388-1528 med få unntak var fra Lübeck. Det ble også tidlig dannet et *bergensfarerkompani* i Lübeck, som trolig eksisterte alt i 1380.²¹ Men fra midten av 1500-tallet begynte kjøpmenn fra konkurrerende hansabyer å kjøpe opp de lybske handelsstuene, og ved utgangen av århundret var kjøpmennene fra Bremen blitt de mest innflytelsesrike.²²

Forholdet mellom hanseatene og byen var i senmiddelalderen ofte preget av motsetninger og strid, men det var vanlig at klagene mot hanseatene kom fra kretser med konkurrerende interesser.²³ Ifølge Helle var borgerskapets økonomiske virksomhet etter alt å dømme i fremgang gjennom 1400-årene. Bergen opplevde også et økt innslag av utlendinger i borgerskapets rekker. Men det var først etter reformasjonen at det for alvor tok opp kampen for å bryte Kontorets økonomiske dominans i byen.²⁴ Fra slutten av 1400-tallet og utover på 1500-tallet var det ifølge Helle en klar vilje, gjennom nasjonal handelspolitikk, til å begrense hanseatenes økonomiske handlefrihet.²⁵ På 1600-tallet begynte borgerskapet og de lokale myndighetene å utfordre hansabyenes privilegier. Noen bergenske borgere kjøpte seg også handelsstuer på Bryggen.

I 1668 var bergenske borgere i besittelse av fem stuer, mens hanseatene hadde hånd om 88. Ifølge Anders Bjarne Fossen gikk «utviklingen i retning av å omforme den tyske institusjonen til en norsk». Ved århundredskiftet (1700) hadde bildet endret seg kraftig. Bergenske borgere eide nå til sammen 31 stuer mot 47 i hanseatisk eie. Fossen hevder at det forandrede styrkeforholdet ikke påvirket den daglige handelen i særlig grad, men at det var en katastrofe for Det hanseatiske kontor som institusjon. Bakgrunnen for dette var at de

²⁰ Helle 1982:744ff

²¹ Helle 1982:748

²² Helle 1981:26

²³ Helle 1982:772f

²⁴ Helle 1982:824

²⁵ Helle 1982:786

bergenske stueeierne ikke innrettet seg i det eksisterende kontorsystemet. De ansatte ved de bergenske stuene fikk friere tøyler, noe som smittet over på deres hanseatiske kollegaer. Det var en trussel mot den faste disiplinen og samholdet som hadde ”vært en av forutsetningene for institusjonens styrke og effektivitet”. I 1702, etter bybrannen i Bergen, foreslo sekretæren på Det hanseatiske kontor at tomtene på Bryggen skulle deles slik at de hanseatiske stuene og borgerstuene skulle bygges hver for seg. Forslaget vant ikke støtte.²⁶ Motivet bak dette forslaget kan ha vært et ønske om å skape et skille mellom de hanseatiske stuene og borgerstuene for å gjøre det lettere å opprettholde samholdet og disiplinen på de hanseatiske stuene. Fra 1720-årene var borgerstuene definitivt i flertall på Bryggen.²⁷ I det påfølgende tiåret innså de hanseatiske kjøpmennene og borgerkjøpmennene at begge gruppene var tjent med å samarbeide. I 1734 ble de gamle hanseatiske gårdsrettene erstattet av en felles gårdsrett som tilsynelatende gjaldt for alle stuene på Bryggen, inkludert borgerstuene. Fem år senere ble det såkalte *Kontorske program* undertegnet. En avtale som regulerte handelen.²⁸

Ifølge Fossen var utviklingen etter 1668 med overgangen fra hanseatisk til bergensk eierskap en av de forklarende faktorene til oppløsningen av Det hanseatiske kontor i Bergen.²⁹ Kontorets faste disiplin og samhold var altså under press som en følge av bergenserens inntreden på Bryggen. Men det møtte også andre utfordringer fra byens borgerskap. Fra midten av 1600-tallet ble Kontoret utsatt for stadige angrep fra byens borgerskap.

I 1661 hadde borgerne klaget på Kontorets virksomhet. Det var ifølge Fossen opptakten til angrep mot Kontoret de to påfølgende årene fra både borgerskap og byråd. Kontoret hevdet på sin side at klagene ikke kom fra et samlet borgerskap, men fra en liten gruppe storborgere.³⁰ Den dansk-norske staten tok ikke nevneverdig hensyn til borgerskapets klager, og da Bergens byprivilegier ble stadfestet den 30. juli 1662 ble det ikke tatt standpunkt til konflikten mellom borgerskapet og Kontoret. Men en uke senere kom en forordning angående utenlandske skips beseiling på Bergen. Tyske skip som kom fra byer som ikke hadde stuer på Kontoret fikk ikke losse ved Kontoret. Året etter fikk Lübeck stadfestet nye privilegier, og kort tid etter fikk de øvrige hansabyene som hadde stuer på Kontoret også stadfestet tilsvarende privilegier. Privilegiene bekreftet hovedsakelig de gamle rettighetene, samtidig som de inneholdt noen forbud i tråd med borgerskapets ønsker. Men formuleringene

²⁶ Koren Wiberg, C. 1932:179f

²⁷ Fossen 1979:684

²⁸ Fossen 1979:687ff

²⁹ Fossen 1979:679

³⁰ Fossen 1979:393ff

var uklare. Kontoret ble ikke begrenset til kun å handle med nordfarerne og borgerne, men bare især med disse. De skulle også nyte samme rettigheter og handelsfriheter som borgerkjøpmennene. I 1680 fikk Bergen igjen nye byprivilegier. Der var det fastslått at handelen i Bergenhus len skulle være forbeholdt byens borgere alene.³¹

Tre år senere, i 1683, fikk Kontoret stadfestet at de fikk frihet til å handle med alle innbyggerne i Bergenhus, unntatt dem som stod i gjeld til borgerkjøpmenn. De fikk også utskipe varer på hvilke som helst skip de ønsket, og skulle fortolles etter samme sats som borgerne.³² Men i forbindelse med troneskiftet i 1699 fornyet borgerne sine angrep mot Kontoret, støttet av magistraten og de 16-menn. De henvendte seg til Kongen for å få stadfestet byprivilegiene av 1671 og 1680. Det ville ødelegge alt Kontoret hadde oppnådd i 1683.³³ Da visestattholder Gabel var i Bergen i 1702 uttrykte et av medlemmene i de 16-menn at storborgerne i Bergen ønsket å innskrenke Kontorets handelsvirksomhet. Det ble blant annet begrunnet med at Kontoret betalte mer for bondevarene enn hva kjøpmannsborgerne var villige til. Gabel støttet Kontoret og understreket overfor kongen at dets fortsatte eksistens var av vesentlig betydning for småborgerne, for byen som helhet og for landdistriktene. Han informerte også kongen om at det var storborgerne som stod bak angrepet på Kontoret.³⁴ Fredrik 4. viste seg å være en god støttespiller for storborgerne, og ved utstedelsen av privilegiene for Bergen den 29. april 1702, var slaget tapt for Kontoret. De mistet alle privilegiene de hadde oppnådd de foregående tiårene.³⁵ Borgerskapets seier i 1702 reduserte ikke angrepene på Kontoret. Støttet av de lokale myndigheten fortsatte borgerskapet offensiven mot Kontoret.³⁶ I 1707 ble de nye byprivilegiene stadfestet, på tross av klager fra Kontoret. Ifølge Fossen resignerte kontorstyret etter dette. Det hanseatiske kontors posisjon var nå definitivt på hell, og i begynnelsen av 1720-årene var borgerstuene i flertall på Bryggen.³⁷ Ifølge Fossen var det ytre forhold som førte til oppløsningen av Kontoret, ikke indre svakheter.³⁸

Privilegiestriden mellom Kontoret og byen er også en faktor som kan forklare oppløsningen av Det hanseatiske kontoret i Bergen. En konflikt hvor Kontoret tilslutt måtte gi

³¹ Fossen 1979:395ff

³² Fossen 1979:399

³³ Fossen 1979:402

³⁴ Fossen 1979:515

³⁵ Fossen 1979:404 og 410

³⁶ Fossen 1979:683

³⁷ Fossen 1979:683f

³⁸ Fossen 1979:410

tapt. Utviklingen gikk i retning av ”å omforme den tyske institusjonen til en norsk”.³⁹ Da Det hanseatiske kontor ble oppløst ved midten av 1700-tallet hadde det, ifølge Fossen, medvirket til å skape en ny institusjon til å overta etter seg.

1.4 Det norske kontor?

Handelsorganisasjonen som ble opprettet på Bryggen i Bergen ved anordningen av 7. oktober 1754 er i ettertid ofte blitt benevnt Det norske kontor. Ifølge Axel Coldevin (1938) ble det norske kontor ”merkelig nok ofte også kalt Det Tyske eller Nordiske Kontor”.⁴⁰ Man kan altså sette spørsmålsteget ved om benevnelsen Det norske kontor var den reelle benevnelsen som ble brukt om den nye handelsorganisasjonen på Bryggen i samtiden, eller om det er et konstruert navn farget av en nasjonalistisk tankegang blant historikere som senere har behandlet dens historie?

I anordningen av 1754 omtales bryggekjøpmennene som ”de Contoirske i Bergen”. Her nevnes ikke ”Det Norske Kontor” eller noen andre navn på Kontoret. To måneder senere, i desember, sendte oldermannskapet et brev til stiftbefalingsmannen og magistraten. I brevet omtales Kontoret som ”det tyske Contoir”, og det henvises til de ”meddelte Articuler” av 7. oktober.⁴¹ Den 25. mars året etter hevdet oldermannskapet at de ikke var forstandere for det ”Tyske Hansestædiske Contoir, men for det Bergenske” i et brev til Carl von der Fehr, som var kjøpmann på Kontoret.⁴² I et brev fra magistraten i Bergen til oldermannskapet, datert den 22. mai 1755, omtales så Kontoret som ”det Bergenske Contoir”.⁴³ Senere samme år blir Kontoret i et brev hvor det fastslås at egenhandler Albert Wichers og handelsforvalter Henric Norman skal ha ansvar for den årlige oppgaven å ”omgaae paa Contoiret for at eftersee det private Brand-Redskab”, omtalt som ”det norske Contoir”.⁴⁴ I et brev til Kongen, datert 11. mai 1756, omtaler oldermannskapet Kontoret som ”det Comptoirske Handels Societet udi Bergen”.⁴⁵ Det er tydelig, på bakgrunn av brevene jeg har undersøkt, at verken Kontorets oldermannskap eller magistraten benyttet et bestemt navn eksklusivt når de omtalte Kontoret i

³⁹ Fossen 1979:679

⁴⁰ Coldevin 1938:69

⁴¹ BBA-0585 B:1 3A

⁴² BBA-0585 B:1 Folio 58A, henvisning fra Koren Wiberg, J. 1934:35

⁴³ BBA-0585 H:1 10B

⁴⁴ BBA-0585 B:1 102A

⁴⁵ BBA-0585 B:1 109B-112B

de først årene etter opprettelsen. Men var dette bare et innkjøringsproblem eller fortsatte begrepsforvirringen?

Den 12. august 1761, i forbindelse med en klage fra 24 egenhandlere på Kontoret over at rådmann Nicolai Dedecken overbød dem i nordfarerstevnet ved å gi ”nordfarerne 2 à 4 sk. mere pr. våg for tørrfisk”.⁴⁶ I dette klagebrevet ble Kontoret omtalt som ”det nordiske Contoir”.⁴⁷ Året etter, den 15. september, skrev over 30 geseller til oldermannskapet angående disiplinen på Kontoret. Her omtales Kontoret som det ”bergenske Handels-Contoir”. Da stiftamtman J.E. Scheel i et svar til oldermannskapet, den 23. Februar 1767, angående ”Uordner som gaar i Svang” etter en henvendelse fra Kontorets oldermann Sinning, omtalte han Kontoret som ”det Norske Contoir”.⁴⁸ I branntaksten for Bergen fra 1772 blir Handelskontoret omtalt som ”Det Tydske Handels Contoir”.⁴⁹ Seks år senere, i branntaksten fra 1778, omtales Handelskontoret som ”Det Bergenske Handels-Contoir”.⁵⁰ I løpet av seks år forandret altså Handelskontorets benevnelse seg fra Det tyske til Det bergenske. Branntaksten var ført av *byskriveren*, som var en del av magistraten.⁵¹ I branntaksten for årene 1797 og 1807 er det omtalt som ”Handels Contoiret”.⁵² I et brev datert den 19. juli 1809 adressert til Kontorets oldermannskap fra stiftamtmanen i Bergen, Johan Randulf Bull, blir de omtalt som ”Forstandere for det tydske Handels Contoir”.⁵³ Til og med så sent som i 1855 omtaler oldermannskapet Kontoret som ”det tyske Handelscontor” i et brev til stiftet.⁵⁴ Det var kanskje et utslag av nostalgi og en romantisering av perioden under hanseatisk herredømme?

Også etter 1760 synes altså begrepsforvirringen å være stor når det gjelder Kontorets benevnelse, både blant Kontorets medlemmer og hos de lokale myndighetene. Kontorets navn var altså skiftende. Brevet til von der Fehr fra 1755 kan tyde på at det daværende oldermannskapet ikke ønsket at Kontoret skulle forveksles med Det hanseatiske kontor. Det er allikevel pussig at Kontoret og de lokale myndighetene ikke er konsekvente i sin bruk av

⁴⁶ Koren Wiberg, J. 1934:82

⁴⁷ BBA-0585 B:1 163B

⁴⁸ BBA-0585 B:1 234B

⁴⁹ SAB, arkivet etter byfogd og byskriver i Bergen, Takseringsforretninger, Branntakstprotokoll 1772, Folio 300B

⁵⁰ SAB, arkivet etter byfogd og byskriver i Bergen, Takseringsforretninger, Branntakstprotokoll 1778, Folio 302B

⁵¹ Byskriveren eller Rådstueskriverens hovedoppgave var å føre rådstueprotokoller eller andre rettsbøker knyttet til magistraten

⁵² SAB, arkivet etter byfogd og byskriver i Bergen, Takseringsforretninger, Branntakstprotokoll 1797 og 1807

⁵³ BBA-0585 B:2 259B

⁵⁴ BBA-0585 B:2 414B

betegnelsen på Kontoret, og at oldermannskapet så sent som i 1855 omtaler organisasjonen som det tyske handelskontor.

Det norske kontor ble beviselig benyttet av Kontoret selv, men det ble ikke brukt eksklusivt. Christian og Johan Koren Wiberg var tydelig klar over at flere benevnelser ble benyttet om Kontoret av dets medlemmer. I ”Det tyske Kontor i Bergen” (1899) skriver Christian Koren Wiberg kort om Det norske kontor. Overskriften i underkapittelet er ”Det bergenske eller nordiske Kontor”, men han kaller det konsekvent for Det nordiske kontor i resten av teksten.⁵⁵ I ”Hanseatene og Bergen” skriver han et sted Det bergenske handelskontor i anførselstegn,⁵⁶ men bruker ellers konsekvent Det norske kontor. Sønnen Johan trekker i ”Det Norske Kontor - en orientering” frem noen av de andre benevnelser som ble brukt av Kontoret.⁵⁷ Selv bruker han også Det norske kontor konsekvent. Navnet har blitt stående og har blitt brukt av senere historikere som i hovedsak har basert sine arbeider på deres bøker. Det gjelder blant annet Anders Bjarne Fossen som bruker benevnelsen i ”Bergen bys historie bind II”.⁵⁸ Selv om Det norske kontor er et innarbeidet begrep, vil jeg i denne oppgaven heretter bruke det mer nøytrale begrepet *Handelskontoret av 1754*, og *Handelskontoret* som kortnavn. Jeg velger å gjøre dette av flere grunner. Benevnelsen Det norske kontor ble ikke brukt konsekvent av Kontorets medlemmer. Det gir også inntrykk av at organisasjonens medlemmer var norske borgere da det heller vil være mer korrekt å se på dem som bergenske borgere.

1.5 Problemstillinger

Handelskontoret av 1754, var en ny handelsorganisasjon på Bryggen i Bergen, som erstattet Det hanseatiske kontor. Ifølge Johan Koren Wiberg var denne handelsorganisasjonen på de fleste felt en videreføring av den tidligere hanseatiske organisasjonen, spesielt når det gjaldt handelsform, dagligliv og gårdsadministrasjon.⁵⁹ De sentrale aspektene ved Handelskontorets historie er som tidligere nevnt i liten grad behandlet. Det er derfor mange mulige innfallsvinkler til en oppgave som skal omhandle Handelskontoret av 1754. I denne oppgaven har jeg valgt å undersøke to forhold: Handelskontoret som sosialt fellesskap og

⁵⁵ Koren Wiberg, C. 1899:10

⁵⁶ Koren Wiberg, C. 1932:227

⁵⁷ Koren Wiberg, J. 1934:36

⁵⁸ Fossen 1979:679-689

⁵⁹ Koren Wiberg, J. 1934:30f

Handelskontoret som en politisk aktør i byen. Jeg vil ikke behandle de juridiske aspektene ved Handelskontoret som rettsinstans gjennom gårdsretten og oldermannsretten eller selve medlemmenes økonomiske virksomhet i forhold til nordlandshandelen, nordfarergjelden og annen økonomisk virksomhet som de deltok i da det vil bli for omfattende i et masterprosjekt. Hovedproblemstillingen min er: *Var Handelskontoret i Bergen en organisasjon i oppløsning alt fra begynnelsen i 1754?* Dette utløser en rekke underproblemstillinger i forhold til de to aspektene ved Handelskontorets historie som jeg vil undersøke.

I forhold til undersøkelsen av det sosiale fellesskapet er hovedproblemstillingen: *Hvordan fungerte Handelskontoret av 1754 som et sosialt fellesskap i praksis i perioden frem til 1814?* I kapittel 3 tar jeg for meg Kontorets medlemmer i forhold til geografisk opphav og tilknytning til byen. Problemstillingene jeg tar opp i dette kapitlet er: *Hadde Handelskontorets medlemmer et enhetlig geografisk opphav? Hvilken tilknytning hadde stueeierne til byen? Hvilke tilknytning hadde handelsforvalterne til byen? Hvem var tilknyttet byen gjennom borgerskap? Var borgerrett i byen nødvendig for Handelskontorets medlemmer?* I kapittel 4 vil jeg først undersøke rekrutteringen til Handelskontoret og det geografiske opphavet til personene som ble rekruttert. Deretter vil jeg undersøke hvor stueeierne, handelsforvalterne og gesellene bodde i byen i 1801. Jeg vil også undersøke stueeiernes geografiske plassering i byen i 1815 for å se om det er mulig å påvise en utvikling fra 1801. Problemstillingene jeg tar opp i kapittel 4 er: *Fra hvilke geografiske områder ble Handelskontorets drenger og geseller rekruttert? Var det en nedgang i rekrutteringen fra tyske områder? Hvor bodde stueeierne, handelsforvalterne og gesellene i 1801? Bodde de på Handelskontoret eller i byen?* I kapittel 5 ser jeg på Handelskontoret som en politisk aktør. Problemstillingene jeg tar opp i dette kapitlet er: *Var Handelskontorets forhold til de lokale myndighetene i byen preget av konflikt? Hvordan fungerte Handelskontoret som en politisk aktør i byen og hvordan reagerte Handelskontoret på trusler mot deres næringsgrunnlag, nordlandshandelen?*

1.6 Avgrensing i tid

I en studie av dette omfanget må man gjøre avgrensinger i tid. Jeg har valgt å sette startpunktet for undersøkelsen til 1755, året etter Handelskontoret ble opprettet. Rammen for oppgaven er Handelskontoret under den dansk-norske stats merkantilistiske helstatspolitikk. Jeg har derfor satt et slutt punkt for undersøkelsen i 1814/1815. Det er flere grunner til det. For

det første markerer 1814 oppløsningen av den dansk-norske helstaten, vedtakelsen av Norges grunnlov og Norges inntreden i unionen med Sverige. Norges grunnlov er i prinsippet en liberal konstitusjon. Den inneholder blant annet en paragraf hvor det står at ”Nye og bestandige Indskrænkninger i Næringsfriheden bør ikke tilstedes Nogen for Fremtiden”.⁶⁰ Det var likevel først den nye handelsloven av 8. august 1842 som la til rette for en liberal handelslovgivning.⁶¹ Folketellingene i 1801 og 1815 har også spilt en rolle i forhold til avgrensingen. Den etterfølgende folketellingen i Norge ble først avholdt i 1865. Men det er ikke bare ytre hendelser som har påvirket valget. Innføringene i Handelskontorets justisprotokoll opphører i 1813. Det kan tyde på at organisasjonen på det tidspunktet allerede var i ferd med å miste sin indre justis. Perioden 1755 til 1815 utgjør også 60 år som omtrent tilsvarer to generasjoner. Det er en grei tidsramme fordi det kan gjøre det mulig å undersøke endringer da det over en så lang periode vil forekomme utskiftninger i organisasjonens medlemsmasse.

1.7 Kilder

Det finnes et omfattende kildemateriale som kan benyttes til forskning omkring Handelskontorets historie. Man må derfor gjøre noen valg blant annet fordi det er tidkrevende å lese kilder som er ført med gotisk håndskrift. Jeg har benyttet meg av primærkilder fra offentlige arkiver og sekundærkilder i form av trykte og digitale kilder. Handelskontorets eget arkiv vil selvfølgelig være sentralt i denne oppgaven. I tillegg har jeg benyttet meg av kilder fra arkivet etter magistraten i Bergen, arkivet etter de eligerte menn, arkivet etter stiftamtmannen i Bergen og arkivet etter byfogd og byskriver i Bergen. De trykte kildene jeg har brukt er i hovedsak samlinger over kongelige forordninger, anordninger og reskripter samt Bergens borgerbok 1752-1865. I tillegg har jeg benyttet meg av Johan Koren Wibergs ”Det Norske Kontor – En orientering” (1934), som i stor grad er et innførings- og oversiktsverk for Handelskontorets arkiv. De digitaliserte kildene jeg har benyttet i oppgaven er borgerskap i Bergen 1600-1751, lister over uteksaminerte geseller i Bergen og folketellingene for Bergen fra 1801 og 1815.

⁶⁰ Mykland et al. 1989:17 (§ 101)

⁶¹ Collett et al. 1844:319-332

1.7.1 Kilder fra offentlige arkiver

I mitt arbeid har jeg hentet kilder fra Bergen Byarkiv (BBA) og Statsarkivet i Bergen (SAB). På byarkivet har jeg gått igjennom deler av arkivet etter Det norske kontor, de eligerte menn og magistraten i Bergen. I arkivet etter Det norske kontor har jeg i hovedsak benyttet meg av Handelskontorets *Deliberations og Votorum protocol*, dets kopibøker og en protokoll merket *Gaardenes samt Eiernes og Handels Förernes navne*. Jeg har også sett på Handelskontorets *Justits-protcol* og *Examinations Protocol hvor udi Gesselernes Navne Reverser og Testemonia indføres*.⁶² I arkivene etter de eligerte menn og magistraten i Bergen har jeg benyttet meg av kopibøkene i de respektive arkivene. På statsarkivet har jeg sett på arkivet etter stiftamtmanden i Bergen og arkivet etter byfogd og byskriver i Bergen. I arkivet etter stiftamtmanden har jeg gått igjennom kopibøkene, nærmere bestemt serien med erklæringsbøker. I arkivet etter byfogd og byskriver i Bergen har jeg gått igjennom branntakstprotokoller for årene 1778, 1798 og 1807.

1.7.2 Handelskontorets arkiv

I arkivet etter Det norske kontor fins det en rekke relevante protokoller for mitt arbeid. Jeg vil i dette underkapittelet presentere de protokollene jeg har benyttet og hvilke type saker de generelt inneholder.

Deliberasjons- og voteringsprotokollen er en møtebok. Den inneholder referater fra oldermannskapets offisielle møter, og gir derfor et innblikk i sakene som ble behandlet der. Protokollen som er ført fra 1755 til 1877 er spesielt relevant i en undersøkelse av Handelskontorets administrasjon.⁶³ Den kan i hovedsak anvendes som en deskriptiv kilde, men har også et normativt aspekt i enkelte saker. Det er ikke en uproblematisk kilde da eventuelle konflikter som tas opp i protokollen kan være farget av oldermannskapets oppfatninger, og dermed kan gi en ensidig versjon av enkelte saksforhold.

Handelskontorets kopibøker inneholder korrespondanse, og er ført fra 1754 til 1900. Serien består av tre protokoller. Jeg har i hovedsak benyttet meg av de to første kopibøkene, som er ført fra henholdsvis 1754-1768 og 1768-1865.⁶⁴ Vanligvis vil en kopibok inneholde

⁶² Arkivlisten for BBA-0585: Det Norske Kontor, nordlandshandel:1f
<http://oppslagsverket.bergen.kommune.no/byarkiv/byarkivhtml/Lister/0585.pdf> (hentet 11.11.2010 kl. 19.30)

⁶³ Holsen 1984:8; BBA 0585 A:1

⁶⁴ Holsen 1984:8; BBA-0585 B:1-2

den utgående korrespondansen, men Handelskontorets kopibøker inneholder også en del inngående korrespondanse. Denne serien er relevant i forhold til de fleste aspektene ved Handelskontorets offisielle drift siden de inneholder oldermannskapets korrespondanse. Kopibøkene inneholder blant annet informasjon om stevninger, rettsforhandlinger, dommer, uttalelser til lokale myndigheter og annen korrespondanse. De er i hovedsak deskriptive kilder. Når en skal behandle korrespondansen er det viktig å få rede på hvem som er forfatter og hvem som er mottaker, og problematisere innholdet. Hva var formålet, og kan det ha vært bakenforliggende skjulte motiver?

Protokollen som er merket med *Gaardenes samt Eiernes og Handels Förernes navne* er en deskriptiv kilde som inneholder navnene til stueeierne og handelsforvalterne på de kontorske stuene. Den er ordnet etter hver gård og er ført fra 1755 til 1860-årene. Ifølge Johan Koren Wiberg er det mangler ved innføringene for flere av stuene.⁶⁵ Protokollen inneholder ulik informasjon om de forskjellige stueeierne og handelsforvalterne. I noen tilfeller står det oppført årstall for kjøp og salg av stuer og når handelsforvaltere har tiltrådt i tjeneste på de enkelte stuene. I andre tilfeller er dødsår og titler, som for eksempel *Forstander* eller *Justice-Raad*, oppført. Det er en deskriptiv kilde.

Handelskontorets justisprotokoll, som er ført fra 1755 til 1813, inneholder forhør og dommer fra oldermannsretten.⁶⁶ Den vil være relevant i en undersøkelse av Handelskontorets rettsvesen. Domsavsigelsene kan også gi innblikk i Handelskontorets sosialiserende funksjoner i saker mot geseller og drenger. Bestemmelsene rundt Handelskontorets jurisdiksjon finner man i anordningen av 7. oktober 1754. Ved bruk av denne kilden bør man være oppmerksom på at oldermannskapets vurderinger og dommer kan være farget av personlige konflikter og motiver. *Eksaminasjonsprotokollen for gesellene* er relevant i forhold til Handelskontorets utdanningsfunksjon. Den inneholder alle utgitte *geselltestimonier* etter avlagt geselleksamen i perioden 1755 til 1837. Jeg har ikke benyttet denne protokollen her, men dens innhold er grunnlaget for Christian Koren Wibergs liste over "Geselltestimonier for drenger, som efter endte læreår fikk sitt vidnesbyrd mellem årene 1755-1837" i boken "Gesellstanden og geseller i Bergen".⁶⁷

⁶⁵ Koren Wiberg, J. 1934:27

⁶⁶ Koren Wiberg, J. 1934:26

⁶⁷ Koren Wiberg, C. 1945:79-87

1.7.3 Andre arkiver

I arkivene etter magistraten i Bergen, de eligerte menn, byfogd og byskriver i Bergen og stiftamtmanden i Bergen fins det også protokollersom er relevant i forhold til saker som angikk Handelskontoret. Jeg vil her gi en kort presentasjon av kildene jeg har benyttet i disse arkivene.

Kopibøkene fra arkivet etter magistraten i Bergen inneholder utgående korrespondanse fra magistraten i Bergen, mens kopiboken jeg har sett på i arkivet etter de eligerte menn både inneholder inngående og utgående korrespondanse. Jeg har også benyttet to såkalte erklæringsbøker i arkivet etter stiftamtmanden i Bergen. Det er kopibøker som kun inneholder utgående korrespondanse. Brevene som er innført i disse protokollene er erklæringer fra stiftamtmanden i Bergen til blant annet myndighetene i København, visestattholderen på Akershus og til personer i Bergen stift. Branntakstprotokollene, som er innlemmet i arkivet etter byfogd og byskriver i Bergen, inneholder taksering av eiendommer i Bergen. Her er eiers navn og eiendommens verdi oppført. I en anordning for brannforsikring for kjøpstedene i Norge av 18. august 1767 ble alle huseiere påbudt å tegne brannforsikring.⁶⁸ Som en følge av dette ble alle eiendommene taksert, og det var byskriveren som førte branntakstprotokollene. Det ser ut som om takseringsforretningene ble utført hvert tiende år. Eierskifter ble til en viss grad oppdatert i protokollene innenfor disse tiårsperiodene.

1.7.4 Trykte og digitaliserte kilder

Jeg har også benyttet trykte og digitaliserte kilder i mitt arbeid. Av trykte kilder har jeg brukt Fredrik August Wessel-Bergs samling av ”Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegiale-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1813”, i hovedsak andre bind som tar for seg perioden 1746-1780 og er utgitt i 1842. Jeg har også benyttet Jacob Henric Schous samling av ”Kongelige Forordninger og Aabne Breve, som fra Aar 1670 til 1775 Aars Udgang ere udkomne”. Disse to seriene inneholder blant annet kongelige forordninger, reskripter og anordninger som angikk Handelskontoret direkte og dets virksomhet, gjennom forordninger for blant annet nordlandshandelen. Jeg har også brukt ”Bergens borgerbok” for årene 1752-1865, av A.M. Wiesener (1917-1923), som blant annet inneholder navn, fødested, dato for borgerskap og yrke.

⁶⁸ Schou 1777:26

De digitale kildene jeg har brukt finnes på Digitalarkivets nettsider. Databasen over borgerskap i Bergen 1600-1751 er laget av Yngve Nedrebø i 1991, og er basert på "Bergens Borgerbog 1550-1751" av N. Nicolaysen og utgitt i 1878.⁶⁹ Den inneholder navn, fødested, yrke og dato for borgerskap. Jeg har også brukt databasene over geseller i Bergen i periodene 1675-1763 og 1755-1837, utarbeidet av Frode Ulvund. Den første databasen er basert på Christian Koren Wibergs lister over uteksaminerte geseller i periodene 1675-1710 og 1711-1763, mens den andre er databasen er basert på Wibergs lister over uteksaminerte geseller i perioden 1755-1837.⁷⁰

Jeg har også brukt databasene for folketellingene i 1801 og 1815. Folketellingen i 1801 ble utført på bakgrunn av et reskript datert 28. november 1800 hvor kongen befalte at det skulle avholdes folketelling i Danmark, Norge og på Island. Dette er den første folketellingen i Norge som inneholder navn, sivilstatus, yrke og adresse samt ytterligere informasjon om hver enkelt innbygger.⁷¹ I denne databasen er det mulig å søke opp enkeltpersoner og få en oversikt over alle de andre personene som bodde i samme hushold. Etter etableringen av unionen med Sverige i 1814 ble det ved et kongelig reskript av 7. mars 1815 fastsatt at det skulle avholdes folketelling i Norge samme året. Denne databasen inneholder også navn, adresse, sivilstatus og yrke på de enkelte individene, men man har ikke samme mulighet som i 1801-tellingen til å få opp hvert enkelt hushold. Databasen for 1815-tellingen er laget av Knut Geelmuyden.⁷²

⁶⁹ Digitalarkivet: Dokumentasjon - Borgerskap i Bergen 1600-1751

⁷⁰ Koren Wiberg, C. 1945:24-46, 49-60 og 79-87

⁷¹ Digitalarkivet: Dokumentasjon - Folketeljinga 1801

⁷² Digitalarkivet: Dokumentasjon - Folketellingen 1815 for (hentet 13.11.2010 kl. 2000)

2 Handelskontorets etablering og aktivitet

I dette kapittelet vil jeg i grove trekk gå igjennom Handelskontorets anordning. Jeg vil også se på de danske og tyske termene som ble benyttet i anordningen på de forskjellige rollene ved Handelskontoret. Tilslutt vil jeg se på de tre viktigste kildene til Handelskontorets administrasjon i et forsøk på å spore administrasjonens aktivitet.

2.1 Anordningen for de kontorske i Bergen

Anordningen og artiklene for "de Contoirske i Bergen" utstedt 7.oktober 1754 var i original utformet på dansk. I trykkutgaven, som ble trykket i Bergen på "Kong. Majest. privilegerede Bogtrykkeri", var det inkludert en tysk oversettelse. I den trykte versjonen av anordningen står den danske teksten på venstre side med den tyske på høyre. Ifølge Handelskontorets regnskapsbok var det først prokurator Blechingberg som gav seg i kast med oversettelsen. Men hans tyskkunnskaper var tydeligvis ikke tilfredsstillende, og jobben ble tilslutt utført av pastor Bütner i Mariakirken, som fikk 25 riksdaler i betaling.⁷³ Det var denne kirken den tyske befolkningen i byen soknet til, og den ble gjerne kalt den "tydske Kirke".⁷⁴

Den ble utformet av "General-Landets-Øconomi- og Commercekollegium" i København, på vegne av Kong Fredrik 5. Dette kollegiet hadde ansvar for handel og næringsliv i den dansk-norske staten i perioden 1735 til 1768.⁷⁵ Kollegiet ble senere omorganisert flere ganger under ulike navn. Et av formålene ved opprettelsen av Kommersekollegiet var å få en økt spesialisering. Det fikk blant annet ansvar for eksport og import, sjøfart og fiskeri. Det skulle også overveie "hvordan samfunnets rammevilkår (politien) burde innrettes for at handelssamkvemmet (kommersien) kunne virke mest mulig effektivt".⁷⁶

⁷³ Koren Wiberg, J. 1934:17

⁷⁴ Wessel-Berg 1842:221

⁷⁵ Fladby et al, NHL, 1974:164

⁷⁶ <http://www.arkivverket.no/arkivverket/publikasjoner/nett/handbok-ra/sentralinst/kommerse.html> (hentet 12.05.09 kl. 11.36)

Anordningen ble offentliggjort 25. november samme år på Bergen Byting, 27. november på Handelskontoret og 5. desember på Bergen Rådstue.⁷⁷ Anordningen viser til tidligere reskripter, artikler, mandater, forordninger og anordninger, blant annet en forordning om fiskeriene og fiskehandelen Nordenfjells av 12. september 1753 og en anordning av 1672 som gjelder "Gesellernes og Handels-Forvalternes Kyndighed i Handelen og Varernes forsvarlige Forarbeidning".⁷⁸ Anordning bygger i hvert fall delvis på reglene fra den hanseatiske tiden. Det henvises blant annet til en anordning fra Det hanseatiske kontors tid og i det andre kapittelets 12. artikkel henvises det direkte til praksis fra hanseatenes tid.⁷⁹

Anordningen innledes med en beskrivelse av tingenes tilstand på Bryggen:

*"Paa Contoiret i Bergen, iblandt de der værende Husbonder, Handels-Forvaltere, Geseller og Drenger, skal gaae meget Uorden, Forsømmelse og Egenraadighed i Svang, som fornemmelig deraf skal reise sig, at Handelsstuerne samt de gamle Contoirske Statuter, eller den saa kaldte Gaardsret, ved Tidernes Længde og adskillige andre Omstændigheder ere komne fra de forrige Hansestædiske Eiere til Kongens egne Undersaatter og Kjøbmænd, hvorved de paa saadane Stuer tjenende Folk skulle have efterhaanden fundet Anledning, enten af Ulydighed, eller, under en ugrundet Prætext, at eximere sig fra fra forrige vel indbragte Gaards-Disciplin og Jurisdiction".*⁸⁰

Det var tydelig et problem for borgerstuenes at de, som følge av en manglende felles administrasjon, ikke hadde klart definerte "statutter og paragrafer" for arbeiderne, slik de hanseatiske stuenes hadde hatt.

Wessel-Berg antar at de "Contoirske Statuter", som det henvises til i innledningen, mest sannsynlig viser til "Artikler af 22 Mai 1672" eller til "'Statuta des Bergischen' Conthores" som ble utformet på en hansadag i Lübeck i 1572.⁸¹ Johan Koren Wiberg påpeker at borgerkjøpmennene og hanseatiske kjøpmennene på Bryggen allerede rundt 1730 forsøkte å vedta en felles gårdslov, men at det ikke hadde hatt den ønskede effekt. Han antar at en av årsakene til at forsøket ble mislykket, var at borgerkjøpmennene ikke bodde på stuenes slik hanseatene gjorde.⁸² Det vises også innledningsvis i anordningen til at de kontorske

⁷⁷ Wessel-Berg 1842:155 (note)

⁷⁸ Wessel-Berg 1842:161 og 169

⁷⁹ Wessel-Berg 1842:160

⁸⁰ Wessel-Berg 1842:155f

⁸¹ Wessel-Berg 1842:155f (note)

⁸² Koren Wiberg, J. 1934:14

kjøpmennene hadde gjort en "Ansøgning og Stiftsbefalingsmandens derover givne, Erklæring, for godt befundet, følgende Anordning at gjøre".⁸³

Anordningen stadfester Handelskontorets reglement. Den består av en kort innledning samt fire kapitler som er inndelt i artikler. Første kapittel - "Om Contoirets Forstandere" - omhandler Handelskontorets administrasjon. Det er inndelt i tre artikler som redegjør for valget av oldermannskapet, for dets ansvarsområde og dets plikter. Andre kapittel - "Om Husbonder og Handels-Forvaltere, som ved Contoiret forestaae Andres Handel" - består av 17 artikler som tar for seg de plikter og rettigheter som handelsforvalteren har overfor stuens eier og vise versa. Det gis instruksjer for kontraktene mellom handelsforvalterne og prinsipalene, om disiplin og økonomiske forhold. Tredje kapittel - "Om Vagt- og Brand-Ordningen ved Contoiret" - består av 21 artikler. Artiklene inneholder instruksjer om vaktordninger, regler for oppbevaring og vedlikehold av brannredskaper og regler for bruk av ild og oppbevaring av brennbart materiale. Ansvar for Handelskontorets vakt- og brannvesen skulle ligge hos den tyske sekretæren så lenge han oppholdt seg i Bergen, og deretter overtas av forstanderne i oldermannsstyret. Det fjerde og siste kapitlet - "Om Gardsrette ved Contoiret for Naboer, Husbonder, Geseller og Dreng, med hvad videre deraf dependerer" – består av 18 artikler. Den omhandler gårdsretten, som ligger til grunn i juridiske tvister mellom handelsstuer og mellom ansatte ved stuene. Det blir gjort rede for husbøndernes, handelsforvalternes, gesellenes og drengenes plikter og disiplin. Gesellenes og drengenes lønn er fastsatt i artikkel 11 og en får i artikkel 15 et innblikk i dagliglivet på Bryggen gjennom en oversikt over utdanningsløpet fra dreng til gesell.⁸⁴ I de fleste artiklene står bøtesatser oppført. Brudd på Handelskontorets reglement ble som regel straffet med bøter.

2.2 Danske og tyske termer

Gjennom anordningen får man et innblikk i de forskjellige rollene ved Handelskontoret. Det var administrert av oldermannskapet, eller forstanderne som de også kaltes. Det bestod av en oldermann, det eldste medlemmet, og tre bisittere, som var valgt av og blant kjøpmennene, og en sekretær.⁸⁵ Deres oppgave var å "paase og overholde, at Alting paa Contoiret, saavel med Varernes Behandling og Tilberedning, redelig og oprigtigt tilgaar, som at Handels-Forvaltere,

⁸³ Wessel-Berg 1842:156

⁸⁴ Wessel-Berg 1842:155-171

⁸⁵ I Handelskontorets første tid var sekretæren fra Det hanseatiske kontor

Geseller og Dreng, efter de følgende Artikler,⁸⁶ føre et ordentligt, skikkelig og ærbart Levnet".⁸⁷ Sekretæren førte protokollene og han hadde nok, i likhet med tidligere sekretærer ved Det hanseatiske kontor, juridisk utdannelse.

Handelsstuene var styrt av egenhandlere eller handelsforvaltere. Egenhandlerne var kjøpmenn som selv eide stuen de styrte. I anordningen brukes også betegnelsene "Principal" og "Husbond"⁸⁸, men ifølge Koren Wiberg var det vanligere å bruke betegnelsen "Egenhandler" om disse.⁸⁹ Handelsforvalterne styrte på vegne av stueeiere som av ulike grunner ikke kunne eller ønsket å delta i den daglige driften. Slik det fremgår i anordningen brukes betegnelsen "Principal" i hovedsak om stueeiere som ikke drev handelen selv, men hadde antatt en handelsforvalter. I denne forbindelse blir det i artikkel 15 i det andre kapittelet fastslått at prinsipalen var "Husbond" mens forvalteren var "Tjener".⁹⁰ Under egenhandlerne og handelsforvalterne kom gesellene. De var regnskapskyndige arbeidsformenn på stuene.⁹¹ De var utdannet ved Handelskontoret og hadde avlagt geselleksamen etter seks år som lærlinger ved en av stuene. Den laveste stillingen ved stuene hadde drengene. De var lærlinger som etter seks års tjeneste kunne eksamineres og utskrives som geseller.⁹²

Oversettelsen til tysk er bortimot en direkte oversettelse av den danske teksten. Men det finnes noen forskjeller, blant annet når det gjelder betegnelsene på noen av aktørene på Handelskontoret. De fleste titlene er riktignok også her direkte oversettelser, som: "Handels-Forvalter" som er oversatt til "Handels-Verwalter", "Oldermand" til "Aeltermann", "Forstander" til "Vorsteher" og "Dreng" til "Jungen". "Principal" derimot blir oversatt både til "Principal" og "Eigehändler", og "Husbond" oversettes blant annet til "Herr", "Eigehändler" og "Handels-Verwalter".⁹³ Handelsforvalteren ble også regnet som "Husbond" siden han hadde ansvar for den daglige driften på stuen og skulle ha et overoppsyn med de øvrige som gikk i tjeneste på stuen. Termene som ble brukt om de

⁸⁶ Artikkene i anordningen av 7. oktober 1754

⁸⁷ Wessel-Berg 1842:156

⁸⁸ Wessel-Berg 1842:157 (note). Wessel-Berg noterer at "Husbond" er oversatt til "Eigehändler" i den tyske versjonen av anordningen.

⁸⁹ Koren Wiberg, J. 1934:19

⁹⁰ Wessel-Berg 1842:161, Art. 15

⁹¹ Fladby et al, NHL, 1974:111

⁹² Wessel-Berg 1842:169 Cap. IV Art. 15

⁹³ BBA-0585 Y: 3

forskjellige rollene på de kontorske stuen er tilsvarende termene som ble brukt på Det hanseatiske kontors stuer.

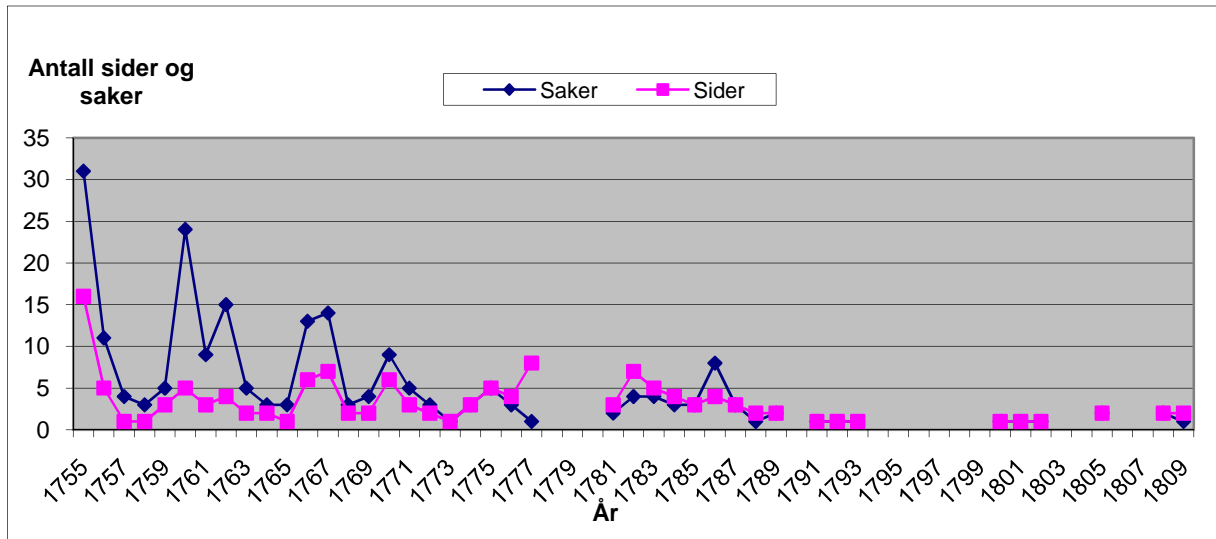
2.3 Handelskontorets aktivitet 1755-1815

Ved å undersøke de mest sentrale kildene til Handelskontoret av 1754 kan man få et inntrykk av administrasjonens aktivitet. Jeg har gått igjennom Handelskontorets deliberasjons- og voteringsprotokoll, kopibøkene og justisprotokoll og laget en oversikt for antall førte sider per år i disse kildene. Når det gjelder deliberasjonsprotokollen har jeg også ført opp antall saker per år. Er det mulig å få et inntrykk av administrasjonens aktivitet i disse kildene?

I figur 2.1 inneholder en oversikt over antall førte sider og antall saker per år i deliberasjons- og voteringsprotokollen for perioden 1755-1810. Som tidligere nevnt er sluttpunktet for oppgaven min satt til 1814/1815. Jeg har ikke inkluderte data fra 1810 til 1815 fordi det ikke er innføringer i protokollen i denne perioden. Protokollen er ført fra 1755 til 1877. Antallet saker tilsvarer antall møter i Handelskontorets oldermannskap. Oldermannskapets møteaktivitet var høyest i de første årene etter opprettelsen av Handelskontoret. Årene 1755 og 1760 representerer toppunkter i antall møter, med henholdsvis 31 og 24 møter. Ellers er det relativt høy møteaktivitet i enkelte år frem til begynnelsen av 1770-årene. I 1770-årene synker så møteaktiviteten, og i perioden 1778-1780 er det ikke innført noen møtereferater. Det tyder på at oldermannskapet ikke avholdt møter i disse årene. I 1781 starter møtevirksomheten igjen og det er et lite oppsving i 1786. Dette kan kanskje ha en sammenheng med sentral myndighetenes forslag om frigivelsen av Finnmarkshandelen og innlemmingen av Tromsø og Senjas fogderi i Finnmark amt.⁹⁴ I perioden fra 1787 til 1815 er det få eller ingen møter per år og i periodene 1794-1799 og 1810-1815 er det ikke innføringer. Det tyder på at oldermannskapet ikke avholdt møter i disse årene.

⁹⁴ Se kapittel 5.3

Figur 2.1 Handelskontorets deliberasjons- og voteringsprotokoll 1755-1810⁹⁵

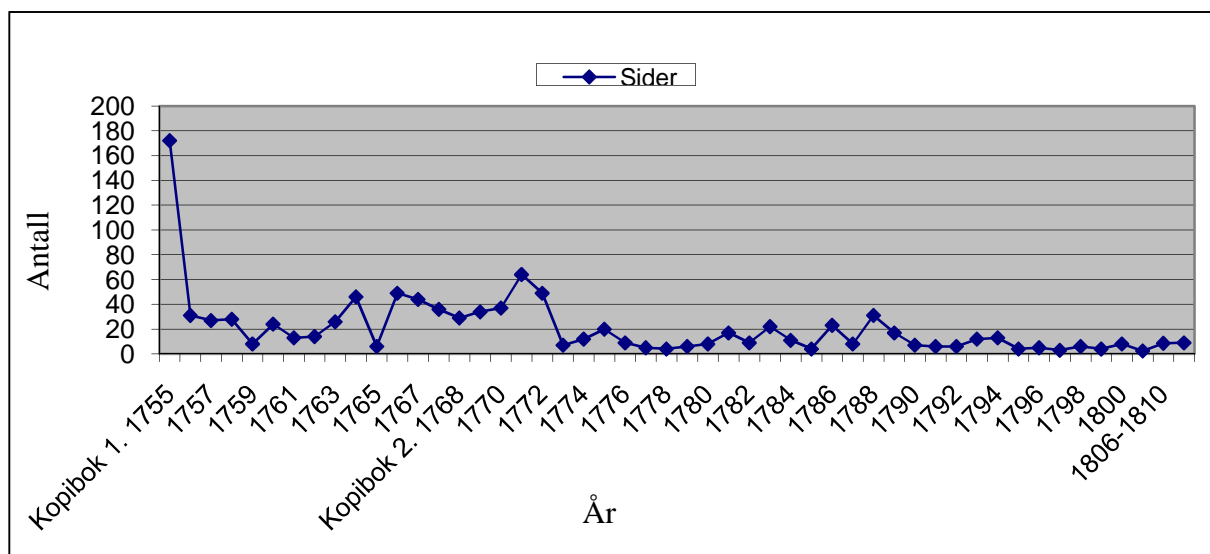

Kilde: BBA-0585 A:1

Figur 2.2 inneholder en oversikt over antall førte sider per år i Handelskontorets kopibøker i perioden 1755-1815. Figuren er basert på de to første kopibøkene, som er ført fra 1754 til 1768 og 1768 til 1876. Bøkene inneholder Handelskontorets korrespondanse, både inngående og utgående. Korrespondanseaktiviteten er klart høyest i 1755, med 172 førte sider. Gjennomsnittet i løpet av de påfølgende 15 årene, fra 1756 til 1770, er 30 sider per år, men i enkelte år er det få innføringer. Det nest høyeste toppunktet finner vi i 1771 da det var innføringer på til sammen 64 sider. Fra 1773 synker innføringene, men det er unntak. Mellom 1783 og 1789 er det et lite oppsving i innføringene. Det kan blant annet skyldes sentralmyndighetenes forslag om frigivelse av Finnmarkshandelen og innlemmelsen av Tromsø og Senjas fogderi i Finnmark amt. I 1790-årene synker aktiviteten betraktelig. I de 26 årene fra 1790 til 1815 føres det i gjennomsnitt cirka 7 sider per år.

⁹⁵ Jfr. Vedlegg 1

Figur 2.2 Handelskontorets kopibøker 1755-1815⁹⁶

Kilde: BBA-0585 B:1 og 2

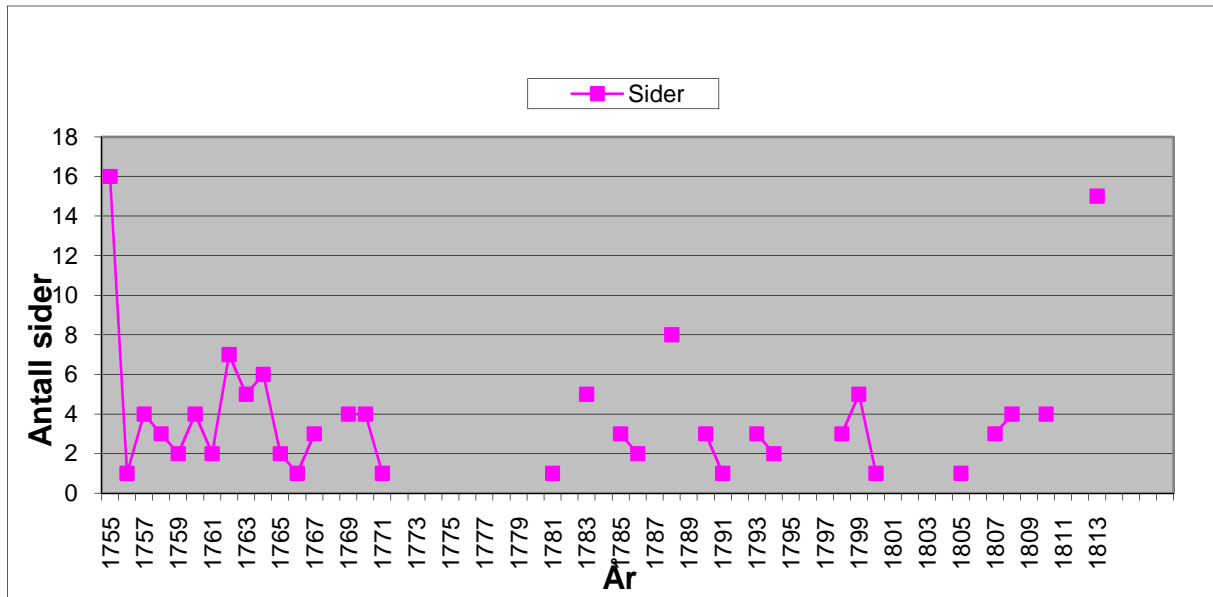
I figur 2.3 har jeg tatt utgangspunkt i innføringene per år i Handelskontorets justisprotokoll. Protokollen er ført fra 1755 til 1813. På bakgrunn av figuren ser vi at oldermannsretten var samlet årlig frem til 1767. I 1770-årene blir møtene mer sporadiske og det går gjerne et år eller to mellom hver gang det er innførsler. Den siste innførselen er i 1813, og de resterende sidene i protokollen er blanke. Det ser derfor ikke ut som om noe av materialet har gått tapt. Jeg har ingen god forklaring på hvorfor det ikke er innføringer i justisprotokollen etter 1813. Enten opphørte oldermannsretten eller så fortsatte den uten å gjøre innføringer i protokollen. Ifølge Johan Koren Wiberg var det ikke uvanlig at byens rettsinstanser ble benyttet i stedet for Handelskontorets.⁹⁷ Men det var først i 1867 at Handelskontoret formelt mistet den interne jurisdiksjonen. Det var året da oldermannskapet nedla sin funksjon.⁹⁸

⁹⁶ Jfr. Vedlegg 2

⁹⁷ Koren Wiberg, J. 1934:123

⁹⁸ Koren Wiberg, J. 1934:39

Figur 2.3 Handelskontorets justisprotokoll 1755-1813

Kilde: BBA-0585 A:2

Målingen av antall sider per år gir ikke en fasit i forhold til aktiviteten, men det kan gi en pekepinn. En mulig feilkilde er at noen saker eller innførte brev kan inneholde lange beretninger, og derfor oppta mange sider. Det kan gi et feil inntrykk av den administrative aktiviteten fra år til år. Jeg vil allikevel trekke frem noen fellestrekk fra de undersøkte kildene. Aktiviteten ser ut til å ha vært høyest i de første årene etter opprettelsen. I 1770-årene ser det ut som administrasjonens aktivitet synker, og det er ikke uvanlig at det er opphold på opp til flere år mellom innføringene i deliberasjons- og voteringsprotokollen og justisprotokollen. Denne tendensen fortsetter frem mot 1815.

2.4 Oppsummering

Anordningen spesifiserer Handelskontorets reglement. Den regulerer forholdet mellom de forskjellige aktørene som hadde sitt daglige virke på handelsstuene og forholdet mellom stueeierne og deres handelsforvaltere, de juridiske forholdene og plikter.

De danske og tyske termene som benyttes i original anordningen og i oversettelsen bærer i hovedsak preg av å være direkte oversettelser. De fleste termene er lett gjenkjennelige og minner sterkt om de som ble benyttet ved Det hanseatiske kontor. Den eneste forvirringen i oversettelsen til tysk termene prinsipal og husbond, som oversettes til ulike tyske termer ut fra konteksten. Men det medfører egentlig bare at den tyske oversettelsen gir en bedre forklaring

av forholdet mellom de forskjellige aktørene på Handelskontoret. Det understreker blant annet at stueeieren var handelsforvalteren husband samtidig som handelsforvalteren var drengenes og gesellenes husband.

Undersøkelsen av administrasjonens aktivitet ved å se på antall førte sider per år i de sentrale kildene antyder at aktivitetsnivå var høyest i de første 10 til 15 årene etter opprettelsen av Handelskontoret. Utover i 1770-årene virker aktiviteten å være sterkt dalende. På slutten av 1780-årene ser det ut som det var et liten oppsving i aktiviteten før den igjen synker.

3 Stueeierskap: norsk eller tysk?

Ved stiftelsen av Handelskontoret i Bergen av 1754 var ifølge Johan Koren Wiberg var 54 av handelsstuene på Bryggen i bergenskeborgeres eie, mens tre var kontrollerte av hanseater.⁹⁹

Anders Bjarne Fossen viser til Friedrich Bruns som på bakgrunn av et brev datert 25. mars 1753 fra Det hanseatiske kontors sekretær, Schuckman, slår fast at det da var fire hanseatiske stuer. I ”Bergen bys historie bind II” har han også oppført fire hanseatiske stuer i 1754.¹⁰⁰

Ved anordningen av 7. oktober 1754 trådte en ny handelsorganisasjon i kraft på Bryggen i Bergen. Det nye Handelskontoret var approbert av Kongen i København og var i hvert fall tilsynelatende en bergensk organisasjon bestående av bergenske byborgere. Handelskontorets medlemmer hadde sitt virke på handelsstuene i gårdene på Bryggen. Disse gårdene hadde i lang tid vært dominert av kjøpmenn fra hansabyer, og det vil være naturlig å anta at det blant det nye Handelskontorets medlemsmasse fortsatt var et relativt sterkt innslag av personer med bakgrunn fra det tidligere hanseatiske kontoret i Bergen.

I dette kapittelet vil jeg først undersøke hvor mange av stuene som var i hanseatisk eie og hvor mange som var på borgerskapets hender. Hvem var disse bergenske borgerne som i 1754 var i besittelse av handelsstuer på Bryggen? Var de født og oppvokst i Bergen eller var de tyske innflyttere som hadde tegnet borgerskap i byen? Jeg vil også undersøke bryggekjøpmennenes opphav, og så langt det er mulig, undersøke tidspunktet for tegning av borgerskap opp mot kjøp av handelsstue. Var det først når man ble eier av en handelsstue at man trådte inn i borgerskapets rekker eller var det tilstrekkelig at man drev en handelsstue på oppdrag fra stuens eier?

3.1 Antall hanseatiske stuer

Som nevnt innledningsvis opererer Wiberg og Fossen med to forskjellige antall hanseatiske stuer i 1754. Wiberg hevder at det var 3 hanseatiske stuer på dette tidspunktet, mens Fossen hevder at det var 4. Etter en gjennomgang av protokollen som inneholder stueeiernes og handelsforvalternes navn på Handelskontoret finner jeg, i likhet med Fossen, at det var fire hanseatiske stuer så sent som i 1755. En undersøkelse av stueeiere ved Handelskontoret viser at det var 53 stueeiere i 1755. Det totale antallet handelsstuer som jeg har kommet frem til var

⁹⁹ Koren Wiberg, J. 1934:13

¹⁰⁰ Fossen 1979:682 ”Tabell 1. Stuer ved kontoret ulike år 1615-1766”; Bruns 1939:129f

57. Wiberg opererer med samme antall, men med en annen fordeling. Det kan tyde på at noen av stueeierne eide mer enn en stue.

De fire hanseatiske stuene lå henholdsvis i *Svends-Gaarden*, *Sole-Gaarden*, *Eenhorns-Gaarden* og *Bratten*. Stuen i *Svends-Gaarden* ble kjøpt av Just Christian Becher i 1756, stuen i *Sole-Gaarden* av dens forhenværende handelsforvalter Jochum Henrich Jordan i 1757, stuen i *Eenhorns-Gaarden* av dens tidligere handelsforvalter Christian Jochum Mohn i 1765, mens stuen i *Bratten* ble kjøpt av sønnen til den tidligere handelsforvalteren der, Jochum Wilhelm Cramer i 1766.¹⁰¹ Fossen har en oversikt over eierforholdene på stuene ved Kontoret i perioden 1615-1766, men han har ikke noen data mellom 1750 og 1764. På bakgrunn av Friedreich Bruns hevder han at det i 1750 var seks stuer på Kontoret som var eid av prinsipaler i Bremen. Han fører også opp en stue som var i lybsk eie. I 1764 har han oppført en stue for Bremen og en for Lübeck.¹⁰² Ifølge Bruns var stuen som Mohn kjøpte i *Eenhorns-Gaarden* opprinnelig eid av en prinsipal i Lübeck, mens stuen som ble solgt i *Bratten* året etter var eid av en prinsipal i Bremen.¹⁰³ I borgerboken for 1752-1865 er Jochum Henrich Jordan oppført med borgerskap den 16. februar 1758. Der står det også at han var lovlig dimittert av Henrich Haase som var fra Bremen. Jordan var handelsforvalter på Haases stue.¹⁰⁴ Den siste stuen antar jeg, på bakgrunn av Bruns forskning, hadde tilhørt en prinsipal i Bremen.

Når en handelsforvalter ble antatt ved en stue skulle det inngås en skriftlig kontrakt mellom stueeieren og forvalteren. Dette innebar at handelsforvalteren måtte avlegge en skriftlig troskapsed.¹⁰⁵ Han skulle gjøre sitt ytterste for å fremme handelen i stueeierens interesse på en slik måte han selv ville "bekjentd være og staae til Ansvar for, samt af sin Løn, og egne Midler, om han Noget er eller bliver eiende, vil erstatte og betale".¹⁰⁶ Handelsforvalteren var altså pliktig til å skjøte stuens handel på en redelig og ansvarsfull måte, og risikerte å bli stilt til økonomisk ansvar hvis han handlet mot stueeierens interesse. Kontrakten inneholdt som regel ytterligere krav i forhold til det merkantile samt mer personlige krav i forhold til livsførsel. Det var ikke uvanlig at forvalterne måtte leve i sølibat. I artikkel 8 i anordningen for de "Contoirske" i Bergen står det blant annet at "ingen Præst maae trolove eller vie Nogen, som for Handels-Forvalter har tjent, forinden han fremviser

¹⁰¹ BBA-0585 H:2, Folio 49A, 41A, 81A og 105A

¹⁰² Fossen 1979:682 "Tabell 1. Stuer ved kontoret ulike år 1615-1766"; Bruns 1939:96 f.

¹⁰³ Bruns 1939:132

¹⁰⁴ Wiesner 1917-1923:23

¹⁰⁵ Wessel-Berg 1842:157, Art. 1 og 3

¹⁰⁶ Wessel-Berg 1842:157, Art. 3

ham den her anbefalede Affsked og Qvittering", som var beviset på at kontrakten var avsluttet.¹⁰⁷ For at kontrakten skulle avsluttes måtte han avgi «det sidste Aars Regnskab og Rigtighed».¹⁰⁸ Kontrakten og troskapseden var altså først opphevet når stueeieren hadde gitt forvalteren en kvittering som beviste at han hadde fått avskjed, og at han hadde oppfylt sin kontrakt. Denne skulle så vises frem for Handelskontorets forstandere. Etter at forvalteren hadde fått sin kvittering var han lovlig dimittert. Da kunne han for eksempel kjøpe seg en stue på Handelskontoret og bli egenhandler eller gå i tjeneste som handelsforvalter hos en annen stueeier.

3.2 Stueeierne i 1755

I forbindelse med et fellesmøte på Handelskontoret avholdt den 15. september 1755 ble medlemmene listet opp; både de som var til stede og de som var fraværende. Denne listen tyder på at Handelskontoret hadde 53 medlemmer på dette tidspunkt.¹⁰⁹ Av disse 53 er 39 oppført som egenhandlere; det vil si stueeiere som drev handelen på stuen selv. De resterende 14 er alle oppført som handelsforvaltere.¹¹⁰ Handelsforvalterne var ansatt av stueeiere som selv ikke kunne eller ønsket å administrere den daglige driften av stuen. I protokollen over *Gaardens samt Eiernes og Handels Förernes Navne* står navnene til stueeierne som ikke selv deltok aktivt i driften oppført sammen med deres respektive handelsforvalteres navn. Denne gruppen av stueeiere har jeg valgt å kalle "passive stueeiere". I noen tilfeller var stuen eid av enker etter kjøpmenn, som ikke kunne drive handel selv. De er ikke oppført i borgerskapsbøkene så jeg har forsøkt å søke opp deres avdøde ektemenn for å finne ut hvor de var født. I andre tilfeller var stuen eid av personer som hadde titler, som for eksempel Johan Carbiner som står oppført som "Justice-Raad"¹¹¹ og Wollert Danckersen som står oppført som "Cancellie-Raad".¹¹² Gruppen av "passive stueeiere" og gruppen av egenhandlere utgjorde til sammen gruppen av stueeiere.

I 1755 var det totalt 53 stueeiere på Handelskontoret. Noen av disse eide mer enn en stue. 16 av stueeierne var født i Bergen, 23 var født i områder som var underlagt det tyske romerske riket (heretter tyske områder), mens de ni siste ikke finnes oppført i de trykte

¹⁰⁷ Wessel-Berg 1842:158f, Art. 8

¹⁰⁸ Wessel-Berg 1842:160, Art. 12

¹⁰⁹ BBA-0585 A:1 Folio 6B-7B

¹¹⁰ BBA-0585 H:2 Jfr. vedlegg 4 og 5

¹¹¹ BBA-0585 H:2 17A

¹¹² BBA-0585 H:2 1A

borgerbøkene. Jeg har i tillegg ført opp fem enker med deres avdøde ektemenns fødested, siden de selv ikke er oppført med fødested. Av disse mennene var fire født i tyske områder, mens en var født i "Oxen in Bryg", det vil si ved Brügge. Av stueeierne i 1755 hadde 37 av de 53 borgerskap. Mens de resterende 14, deriblant seks enker etter kjøpmenn, ikke er oppført med borgerskap. En av stueeierne står oppført med borgerskap som er tildelt året etter det aktuelle møtet. Siden han står oppført som egenhandler i Handelskontorets arkiv og deltok på møtet i 1755, har jeg inkludert ham i stueeiergruppen.

Tabell 3.1 Stueeiere på Handelskontoret i 1755¹¹³

Fødested	Egenhandler	«Passive stueeier»	Totalt
Bergen	13	3	16
Tyske områder	21	6	27
Andre steder utenfor Norge	0	1	1
Ukjent	5	4	9
Totalt	39	14	53

Kilde: Borgerbøkene 1600-1751 og 1752-1865, BBA-0585 A:1 6B-7B og H:2

I 1755 var ca. 30 % av stueeierne ved Handelskontoret født i Bergen og ca. 53 % født utenfor Norge. Den resterende andelen av stueeiere er ikke oppført med borgerskap så det har ikke vært mulig å fastslå deres opphav. Men jeg antar, på bakgrunn av at mange hadde tyskklingende etternavn, at en betydelig andel av de som var født i Bergen kom fra slekter med opphav utenfor Norges grenser. Uavhengig av dette var gruppen av egenhandlere og stueeiere på Handelskontoret i 1755 dominert av personer født utenfor Norge.

3.3 Stueeierne i 1778

I branntakstprotokollen fra 1778, fra arkivet etter byfogd og byskriver i Bergen, er hver enkelt gård og dens stuer taksert. Materialet inneholder også navnene på stuenes eiere. I forbindelse med branntaksten er 57 personer oppført som eiere av stuer på Handelskontoret. Etter å ha

¹¹³ Jfr. vedlegg 4 og 5

søkt i borgerbøkene har jeg funnet ut at 25 av disse var født i Bergen, mens et tilsvarende antall var født i tyske områder; henholdsvis fem i Bremen, fem i Hannover, fem i Rostock, tre i Mecklenburg, en i Diepholz, en i Ravenstorff, en i Oldenburg, en i Hamburg, en i Wogenfeldt, en i Kassel og en i Wismar. For de resterende syv, som ikke er oppført i borgerbøkene, er fødested ukjent. 49 av stueeierne i 1778 var oppført med borgerskap, mens åtte ikke er oppført i borgerbøkene. Av disse åtte var fem enker etter avdøde kjøpmenn, to har jeg ikke funnet noen andre spor etter og den siste hadde tilegnet seg stuen gjennom arv og solgte den året etter. Jeg har ikke funnet enkenes fødested, men noen av de avdøde ektemennene var født utenfor Norge. Et par av stueeierne var også sønner av avdøde kjøpmenn som var født utenfor Norge, men var selv født i Bergen.

Tabell 3.2 Stueeiere i 1778. Fødested og borgerskap.¹¹⁴

Fødested	Uten borgerskap	Med borgerskap	Totalt
Bergen	1	24	25
Hanseatiske byer	0	17	17
Andre tyske områder	0	8	8
Ukjent	7	0	7
Totalt	8	49	57

Kilde: Borgerbøkene 1600-1751 og 1752-1865 og SAB, arkivet etter byfogd og byskriver i Bergen, branntakst 1778

I 1778 hadde med andre ordstyrkeforholdet jevnet seg ut. Da var like mange stueeiere født i Bergen som utenfor Norge, om lag 44 % fra Bergen og en tilsvarende prosent fra utlandet. De resterende stueeierne er ikke oppført med borgerskap og derfor heller ikke registrert med fødested. Også her har mange av stueeierne som er oppført som født i Bergen, etternavn med åpenbar utenlandske opprinnelse. Det er derfor nærliggende å anta at de var etterkommere etter innflyttere fra utlandet. Det totale antall stueeiere i 1778, 57 personer, samsvarer med det totale antallet stuer som Wiberg opererer med i 1754. I branntaksten går det frem at et par

¹¹⁴ Jfr. Vedlegg 6

personer eide mer enn en stue, som for eksempel Madam Hamichen som eide to handelsstuer; en i *Drams-Huuset* og en i *Leppen*.¹¹⁵

3.4 Handelskontorets medlemmer i 1807

Den 27. august 1807 var Handelskontorets medlemmer, egenhandlerne og handelsforvalterne samlet for å avgjøre om «Prisene nu i vår Nordlandske Stevne, i disse kritiske Tider skal bestemmes for de af Nordlenderne hidbragte, og tilbageleverede Vahrer eller ikke».¹¹⁶ I forbindelse med stemmegivningen er medlemmenes navn oppført. Det er totalt 62 navn på listen hvorav et par personer bare er oppført med etternavn. 57 av medlemmene er oppført med borgerskap, de fleste før og noen etter 1807, mens fem ikke er oppført i borgerbøkene. Av de 62 er totalt 44 født i Bergen, tre er født andre steder i Norge, mens åtte er født i tyske områder og syv har ukjent fødested.¹¹⁷

Tabell 3.3 Handelskontorets medlemmer i 1807. Borgerskap og fødested.¹¹⁸

Fødested	Uten borgerskap	Med borgerskap	Totalt
Bergen	0	44	44
Andre steder i Norge	0	3	3
Tyske områder	0	8	8
Ukjent	5	2	7
Totalt	5	57	62

Kilde: Borgerboken 1752-1865 og BBA-0585 B:2 247A-B

Tallene fra 1807 viser at ”fornorskingen” som kunne registreres fra 1755 til 1778 fortsatte frem til 1807. Fra å utgjøre ca. 30 % av stueeierne i 1755, til å utgjøre omtrent halvparten av stueeierne med kjent fødested i 1778, var nærmere 71 % av Handelskontorets medlemmer i 1807 født i Bergen. Medlemmer født i tyske områder sank tilsvarende i samme perioden. I

¹¹⁵ SAB, Arkivet etter byfogd og byskriver i Bergen, Takseringsforretninger, branntakst 1778, 304B og 307B

¹¹⁶ BBA-0585 B:2 247A

¹¹⁷ BBA-0585 B:2 247A-B, og borgerskapsbøkene for periodene 1600-1751 og 1752-1865

¹¹⁸ Jfr. Vedlegg 7

1807 var bare bortimot 13 % av Handelskontorets medlemmer født i tyske områder. Men det var fortsatt mange av medlemmene som var født i Bergen som hadde tyskklingende etternavn.

3.5 Hvem tegnet borgerskap i 1755?

Når kjøpmennene på Bryggen brøt med Det hanseatiske kontor og bosatte seg i byen, var det naturlig at de tegnet borgerskap i Bergen hvis de ville fortsette med næringsdrift. Da kunne de også ta del i byprivilegiene som fulgte med de rettene og pliktene som medlemmene av bysamfunnet hadde. Jeg vil her undersøke hvilken praksis som ble fulgt når de tegnet borgerskap. Listen fra 1755 inneholder både egenhandlere og handelsforvaltere. Begge gruppene var medlemmer av Handelskontoret med stemmerett på fellesmøtene. Ved å søke etter medlemmene i borgerskapsbøkene vil jeg undersøke hvem som tegnet borgerskap og om mulig spore opp eventuelle tendenser når det gjaldt tegning av borgerskap. Var det bare egenhandlerne som var en del av borgerskapet, eller var også handelsforvalterne det?

Egenhandlerne var, som tidligere nevnt, kjøpmenn som selv eide stuene de bedrev handelen på. De drev med egen kapital og høstet eventuell fortjeneste selv. En handelsforvalter var ansatt av en stueeier som av ulike årsaker ikke kunne eller ønsket å drive handelen selv. Forvalteren måtte undertegne en kontrakt med stueeieren, og hadde en fast kontraktfestet lønn. Han drev handelen på vegne av stueeieren, med stueeierens kapital, men kunne risikere å bli holdt ansvarlige for eventuelle tap hvis han handlet uten stueeierens viten og vilje. Forvalteren fikk dekket utgifter til mat og klær og bodde som regel i stueeierens lokale på Bryggen. Han var med andre ord underordnet stueeieren og måtte følge retningslinjene som var gitt i kontrakten.¹¹⁹

Selv om de fleste handelsstuene på Bryggen i 1754 var i bergenske borgeres eie, bestod denne gruppen av kjøpmenn i stor grad av personer fra tyske områder som hadde løst borgerskap i byen. En undersøkelse av en liste over Handelskontorets medlemmer den 15. september 1755 viser en overvekt av tyske navn.¹²⁰ Listen inneholder totalt 53 navn, hvorav 43 står oppført med borgerskap som kjøpmenn i borgerbøkene for periodene 1600-1751¹²¹ og 1752-1865.¹²² De 10 siste finner jeg ikke oppført. Av de 43 var 16 født i Bergen, mens de

¹¹⁹ Wessel-Berg 1842:157-161

¹²⁰ BBA-0585 A:1 6B-7B

¹²¹ Digitalarkivet: Borgerskap i Bergen 1600-1751

¹²² Wiesner 1917-1923, Bergens borgerbok 1752-1865

resterende 27 var født i tyske områder; henholdsvis ti i Bremen, tre i Wismar, tre i Mechelborg, to i Diepholz, to i Hannover, og en fra hver av byene Rostock, Brandenburg, Damsig, Sødveige, Hamburg, Ravenstorff, Cassel og Lübeck.

Tabell 3.4 Medlemmene på Handelskontoret, på bakgrunn av listen fra 15. september 1755 (Borgerskap løst både før og etter 1755)

Fødested	Uten borgerskap	Med borgerskap	Totalt
Bergen	0	16	16
Bremen	0	10	10
Andre Hansesteder	0	8	8
Andre tyske områder	0	9	9
Ukjent	10	0	10
Totalt	10	43	53

Kilde: Borgerbøkene 1600-1751 og 1752-1865 og BBA-0585 A: 6B-7B.

Handelskontorets medlemmer per 15. september 1755 bestod av to grupper; egenhandlerne og handelsforvalterne. Arkivet etter Handelskontoret inneholder en protokoll med oversikt over stueeierne og handelsforvalternes navn ordnet etter hver gård.¹²³ Alle stueene virker ikke å være å jour ført, men den inneholder for en stor del informasjon om hvem som var egenhandlere og hvem som var handelsforvaltere. For personer som ble antatt som handelsforvaltere fra 1755 av står det ofte oppført hvem de tjente hos, årstall når de startet som handelsforvaltere og når de sluttet. Det står også ofte oppført når en person ble egenhandler ved kjøp av en stue, og hvem selgeren var. Av de 53 medlemmene i 1755 var 39 personer egenhandlere, mens 14 var handelsforvaltere. Etter å ha undersøkt listen over medlemmer opp mot bøkene for tegning av borgerskap og med protokollen med oversikt over eierne og handelsforvalterne på Handelskontoret, ser det ut til at personene som var egenhandlere i 1755 hadde tegnet borgerskap før møtet den 15. september, mens handelsforvalterne ikke hadde gjort det. Handelsforvalterne som tegnet borgerskap etter møtet ble senere egenhandlere.¹²⁴ Dette tyder på at borgerskap ikke var nødvendig før man startet

¹²³ BBA-0585 H:2

¹²⁴ Jfr. Vedlegg 4

næringsvirksomhet for egen regning. Handelsforvalterne som ikke tegnet borgerskap senere kan enten ha sluttet som handelsforvaltere uten å bli egenhandlere eller avgått ved døden mens de var handelsforvaltere. I noen tilfeller er de blitt egenhandlere uten at de kan oppspores i borgerbøkene. Hvorvidt dette skyldes feilregistrering eller eventuelle lakuner i kildematerialet, er usikkert. Det er også et par personer som står oppført som egenhandlere som heller ikke er å finne i de trykte borgerbøkene.

En del av stuene var eid av enker etter kjøpmenn. De drev ikke handelen selv, men ansatte handelsforvaltere som drev stuene for dem. Ofte ble den daglige driften overlatt til sønner som for eksempel i tilfellet med enken etter Claus Krohn, Gedsche. Hun arvet hans stue i Jakobsfjorden. Først ansatte hun sønnen Wollert Krohn som handelsforvalter, og senere overtok hans brødre; Johan Jochum, Hans og Claus.¹²⁵ I 1778 står Claus Krohn oppført som eier av stuen.¹²⁶ Han kjøpte nok ut brødrene etter morens død. Kvinner kunne ikke ta borgerskap, men det virker som om enker kunne fortsette driften med den avdøde ektemannens borgerskap, men da som passive stueeiere. Det finnes flere senere eksempler i borgerboken for 1752-1865 på at enker sa opp sine avdøde ektemenns borgerskap når de selv hadde forlatt virksomheten.¹²⁷

3.6 Oppsummering

Fossen har undersøkt hvor stor andel av tyskerne som kom til Bergen i perioden 1675-1763 som etter hvert løste borgerskap i byen. Han har kommet frem til at omtrent en tredjedel av tyskerne som kom til byen og fikk sin utdannelse på Bryggen etter hvert gikk inn i borgerskapets rekker. Det var personer som hadde gjennomgått et langt utdanningsløp ved Det hanseatiske kontor og som derfor hadde inngående kjennskap til fiskehandelen. På bakgrunn av dette antar han at deres kvalitative betydning for handelsstanden var av større viktighet enn antallet personer skulle tilsi, men at de også utgjorde en viktig tallmessig andel av handelsborgerskapet.¹²⁸

Handelskontoret av 1754 ble, ifølge Johan Koren Wiberg, "skapt av hanseater på ruinene av deres Kontor".¹²⁹ For å illustrere de tidligere hanseatenes viktige rolle på Bryggen

¹²⁵ BBA-0585 H:2 57A og B

¹²⁶ SAB, Arkivet etter byfogd og byskriver i Bergen, Takseringsforretninger, Branntakst 1778, 313B

¹²⁷ Wiesner 1917-1923, Bergens borgerbok 1752-1865

¹²⁸ Fossen 1979:685

¹²⁹ Koren Wiberg, J. 1934:13

etter opprettelsen av Handelskontoret kan man se på sammensetningen av det første oldermannskapet som administrerte den nye organisasjonen i den første perioden. Det bestod av Hinrich Peter Pegelau, Diedrich Schlömer, Johan Hammecken og Friedrich Fosswinckel. Alle med tysk opphav og med en fortid ved Det hanseatiske kontor Pegelau blir, av Wiberg i ”Det Norske Kontor – en orientering” fra 1934, trukket frem som ”Den mann, som mer enn nogen annen arbeidet på å skape et bergensk handels-societet for å vareta nordlandshandelens interesser”.¹³⁰

Blant de som er født i Bergen, har det store flertallet tyskklingende navn. Jeg vil derfor anta at de fleste har hatt tyske foreldre, i hvert fall tyske fedre.¹³¹ Størsteparten av Handelskontorets medlemmer hadde med andre ord mest sannsynlig tysk opphav; enten født i tyske områder eller av tysk avstamning. Navnet organisasjonen senere er blitt tillagt, men som de selv ikke brukte eksklusivt, Det norske kontor, kan derfor sies å være noe misvisende.

¹³⁰ Koren Wiberg, J. 1934:16

¹³¹ Jfr. Vedlegg 4, 5, 6 og 7

4 Det sosiale fellesskapet

Ifølge Knut Helle (1982) var Det hanseatiske kontor i middelalderen organisert på en måte som hindret medlemmene i å bli en del av det bergenske bysamfunnet.¹³² Som regel var de hanseatiske kjøpmennene i Bergen yngre og mindre velstående kjøpmenn som samarbeidet med en eller flere kjøpmenn i en hansaby. De kunne også være handelsforvaltere som stod for den daglige driften av handelen i Bergen på vegne kjøpmenn i et hansasted.¹³³ Forbud mot ekteskap gjorde Det hanseatiske kontor til et rent mannsamfunn. Den interne jurisdiksjon sørget for at konflikter mellom medlemmene ble løst uavhengig av byens myndigheter. Sterke reaksjoner truet dem som forlot Kontoret og bosatte seg andre steder i byen.¹³⁴ Kontorets medlemmer både bodde og arbeidet i gårdene på Bryggen.¹³⁵ Vi skal her se om det sosiale fellesskapet på Bryggen ble påvirket ved opprettelsen av Handelskontoret av 1754?

4.1 Rekruttering: drenger og geseller

Innad på de kontorske stuene hersket et hierarkisk system. Øverst var egenhandleren eller handelsforvalteren, deretter kom gesellen og tilslutt drengene, skutedrengene og så stuedrengene.¹³⁶ Drengene var, som tidligere nevnt, læregutter og kunne etter seks års tjeneste avlegge geselleksamen, og bli gesell.¹³⁷ Ifølge Christian Koren Wiberg (1945) hadde stueeierne mulighet til å forkorte læretiden.¹³⁸ I ”Gesellstanden og geseller i Bergen” (1945) har han laget en liste over utstedte *Geselltestimonier* i perioden 1755-1837. Her kan man se at tiden fra man ble antatt som dreng til man var uteksaminert som gesell varierte fra to til 35 år for de som tok eksamen i disse årene. Dette var ytterpunkter.¹³⁹ En analyse av tallmaterialet for denne perioden viser at gjennomsnittstiden fra man ble antatt som dreng til man avla geselleksamen var 7,1 år.¹⁴⁰ Etter fullført læretid og avlagt geselleksamen kunne de ta tjeneste som geseller på Handelskontorets stuer. Noen av gesellene ble etter hvert handelsforvaltere og stueeiere. Hildebrand Harmens og Henrich Rahtman er to gode eksempler på dette. De startet

¹³² Helle 1982:761

¹³³ Helle 1982:739f

¹³⁴ Helle 1982:761

¹³⁵ Helle 1982:744

¹³⁶ Koren Wiberg, C. 1945:71

¹³⁷ Wessel-Berg 1842:169 (Cap IV. §15)

¹³⁸ Koren Wiberg, C. 1945:89

¹³⁹ Koren Wiberg, C. 1945:79-87

¹⁴⁰ Digitalarkivet: Gesellar i Bergen 1755-1837 (standardavvik 3,2)

begge som drenger, avanserte til geseller og endte tilslutt opp som egenhandlere.¹⁴¹ Da Hildebrand Harmens døde i 1813 ble han ansett som den rikeste mannen i Bergen. Han etterlot seg 600.000 riksbankdaler.¹⁴²

Ifølge Christian Koren Wiberg var gesellen kjøpmannens ”høire hånd”. Han var lagerforvalter og kunne skrive. Gesellen fungerte som arbeidsleder for de øvrige ansatte på stuen og hadde ansvar for at Handelskontorets og gårdens statutter ble overholdt av drengene. Han førte også nordfarerkladder og lister over innkommende og utgående varer.¹⁴³ Gesellvakten var en annen funksjon som gesellene måtte utføre. Den gikk på omgang mellom de forskjellige handelsstuenes geseller.¹⁴⁴ I 4. kapittel artikkel 6 i Handelskontorets anordning fra 1754 står det at gesellene alltid burde ”have Opsigt med Drengene i deres Forretninger og Forhold, efter gammel Contoirsk Brug og Sædvane (...) om Drengen, paa saadan hans egen eller anden Gesels velmeente Erindring, gav ham unyttige Ord, Knurren og opsætsigt Svar, da at slaae og straffe ham Andre til Exempel”.¹⁴⁵ I samme kapittels 12. artikkel står det også at drengene skulle adlyde gesellenes ordre. Gesellen skulle ellers, sammen med stueeieren eller handelsforvalteren, holdes ansvarlig for fiskens kvalitet.¹⁴⁶

Ifølge Wiberg måtte gesellene på Bryggen alltid begynne nedenfra og arbeide seg oppover. I den hanseatiske perioden kom de som unge gutter fra hansabyene, hovedsakelig fra områdene rundt Mecklenburg, Bremen, Hannover og Westfalen.¹⁴⁷ Rekrutteringen til Handelskontoret foregikk i hovedsak gjennom inntak av drenger. Det var ikke noen spesielle krav til nasjonal bakgrunn for å bli opptatt som dreng, men denne gruppen bestod fortsatt av et stort flertall av personer fra tyske områder. Ifølge Fossen ble 282 personer antatt som drenger på Handelskontoret fra 1754-1800. Av disse kom ca. 70 % fra tyske områder.¹⁴⁸ Wiberg hevdet at en viktig årsak til dette var at det ikke var tilstrekkelig tilgang på norsk arbeidskraft.¹⁴⁹

På bakgrunn av en liste over utstedte *Geselltestimonier* i perioden 1755-1837 utarbeidet av Christian Koren Wiberg kan man finne ut hvor mange geseller som ble

¹⁴¹ Jfr. Vedlegg 6 og Vedlegg 9

¹⁴² Fossen 1979:700

¹⁴³ Koren Wiberg, C. 1945:13

¹⁴⁴ Koren Wiberg, C. 1945:78

¹⁴⁵ Wessel-Berg 1842:166 (Cap. IV §6)

¹⁴⁶ Wessel-Berg 1842:168

¹⁴⁷ Koren Wiberg, C. 1945:18

¹⁴⁸ Fossen 1979:689

¹⁴⁹ Koren Wiberg, C. 1945:71

uteksaminert i denne perioden.¹⁵⁰ Listen inneholder blant annet gesellenes navn, deres fødested og eksamensdato. Når det gjelder antallet uteksaminerte geseller hvert tiår fra 1755 til 1837 ser man at det går et klart skille rundt 1800. I hele perioden ble det uteksaminert 328 geseller ved Handelskontoret. Det tilsvarer i gjennomsnitt cirka 40 geseller per tiår. Sammenligner man perioden 1790-1799 og 1800-1809 ser man en tydelig reduksjon i antall geseller som hadde bestått geselleksamen. Denne utviklingen fortsetter utover i de følgende tiårene. I 1837 sluttet Handelskontoret å utstede gesellattester slik at kildegrunnlaget for en undersøkelse av den etterfølgende periode forsvinner. Fra 1755-1799 ble det uteksaminert 266 geseller, mens det i den påfølgende perioden fra 1800-1837 bare ble uteksaminert 62 geseller.

Tabell 4.1 Uteksaminerte geseller på Handelskontoret i perioden 1755-1837

Periode	Antall geseller	Periode	Antall geseller
1755-1759	66	1800-1809	26
1760-1769	58	1810-1819	14
1770-1779	51	1820-1829	17
1780-1789	51	1830-1837	5
1790-1799	40	Totalt	62
Totalt	266		
Til sammen		328	

Kilde: Christian Koren Wiberg, *Gesellstanden og geseller i Bergen, 1945:79-87* (gjengitt i Digitalarkivet)

Årsakene til den store nedgangen i uteksaminerte geseller etter 1800 kan være flere. Jeg antar at det enten kan skyldes behovsmessige forhold. Årsaken kan også være at gesellene rett og slett ikke ønsket å betale avgiften og andre utgifter som var forbundet med å bestå eksamenen for deretter å ta tjeneste som gesell ved en av stuene på Handelskontoret. Det kan også hende at organiseringen av arbeidet på Bryggen ble forandret. Kanskje brukte kjøpmennene i større grad dagleiere. En annen mulig årsak kan være at skolevesenet kunne tilby en tilsvarende opplæring i skriving og regning. Siste registrerte gesellattest ble i hvert fall utstedt i 1837. Jeg finner det påfallende at gesellaugene av 1774 opphørte i 1837 og at et nytt gesellaug ble dannet samme år.¹⁵¹ Gesellstanden opphørte ikke på Bryggen, men det ble ikke utstedt flere attester. Hvorvidt man ikke lenger avholdt geselleksamener er uvisst.

¹⁵⁰ Koren Wiberg, C. 1945:79-87 ”2. Geselltestemonier for drenger, som efter endte læreår fikk sitt vidnesbyrd mellem årene 1755-1837”

¹⁵¹ Koren Wiberg, C. 1945:110

4.2 Geografisk opphav

Jeg har tatt for meg personene som ble uteksaminert som geseller i periodene 1730-1739, 1755-1764 og 1795-1804, for å undersøke deres geografiske opphav. Disse periodene er valgt for å undersøke om det kan påvises endringer når det gjelder geografisk opphav for tiden før opprettelsen av Handelskontoret av 1754, like etter opprettelsen og for en senere periode. Den første og siste perioden er valgt tilfeldig, mens perioden 1755-1764 er valgt fordi det er den første tiårsperioden etter opprettelsen av Handelskontoret. Var det en nedgang i rekrutteringen fra tyske områder? Økte rekrutteringen fra Norge frem mot århundreskiftet?

4.2.1 Uteksaminerte geseller i perioden 1730-1739

På bakgrunn av Christian Koren Wibergs liste over utstedte *Geselltestimonier* i perioden 1711-1763 er det mulig å finne gesellenes fødested.¹⁵² I perioden 1730-1739 ble totalt 63 geseller uteksaminert ved Det hanseatiske kontor. Av disse kom 58 fra tyske områder, mens fem ikke var oppført med fødested. Ingen av gesellene var født i Norge. Majoriteten av gesellene kom fra tre tyske områder, henholdsvis 26 fra Bremen stift, åtte fra Rostock og nærliggende områder og syv fra Wismar. De resterende kom fra Hamburg, Delmenhorst, Schledehausen, Hannover, Dassau, Wittenburg, grevskapet Diepholz, Stolzenau, Petershagen og Zeven.¹⁵³

Tabell 4.2 Uteksaminerte geseller i årene 1730-1739, fødested.

Fødested	Norge	Tyske områder	Ikke oppgitt	Totalt
Antall geseller	0	58	5	63

Kilde: Christian Koren Wiberg, *Gesellstanden og geseller i Bergen*, 49-60 (gjengitt i Digitalarkivet)

I denne perioden var minimum 92 % av personene som avla geselleksamen født i tyske områder. De resterende 8 % var ikke oppført med fødested, men på bakgrunn av navnene deres er det rimelig å anta at disse også var født i tyske områder. Av de fem som ikke er oppført med fødested fikk to av dem senere borgerskap i Bergen. Det var Gustav Friderich Jordan fra Wismar og Tobias Voss fra Rostock.¹⁵⁴ Det er ikke overraskende at en stor andel

¹⁵² C. Koren Wiberg 1945:49-60 ”II. Geselltestemonier for drenger som efter endte læreår fikk sitt vidnesbyrd mellem årene 1711-1763” (gjengitt i Digitalarkivet)

¹⁵³ Jfr. Vedlegg 8

¹⁵⁴ Digitalarkivet, *Borgerskap i Bergen 1600-1751*

av gesellene var født i Bremen stift, 41 %. I Fossens oversikt over antall stuer ved Kontoret i 1730 eide kjøpmenn i Bremen 17 stuer, mens kjøpmenn i Lübeck og Hamburg bare eide en hver. Ti år senere eide kjøpmenn i Bremen 12 stuer, mens en stue var eid av en kjøpmann i Lübeck.¹⁵⁵ I perioden 1730-1739, 15-25 år før opprettelsen av Handelskontoret, kom de aller fleste, muligens alle, de uteksaminerte gesellene fra tyske områder. Selv om flertallet av stueeierne i første halvdel av 1700-tallet var i bergenske borgeres eie ble drengene rekruttert fra tyske områder. I Fossens tabell over stuene på Kontoret var 21 stuer i hanseatisk eie i 1722 mot 33 eid av bergenske borgere. I 1736 var 17 stuer i hanseatisk eie mot 41 borgereide.¹⁵⁶ Hvordan fortonte forholdene seg i perioden 1755-1764?

4.2.2 Uteksaminerte geseller i perioden 1755-1764

I perioden 1755-1764 ble i alt 107 geseller uteksaminert på Kontoret. Det må nevnes at antallet antakelig er påvirket av at en del geseller måtte avlegge ny eksamen og registrere seg på nytt etter opprettelsen av Handelskontoret av 1754. Det finnes flere eksempler på geseller som klaget på at de måtte eksamineres og registres på nytt i denne perioden.¹⁵⁷ Det er også sannsynlig at en del av gesellene som ble uteksaminert i perioden var blitt rekruttert som drenger før opprettelsen av Handelskontoret da læretiden kunne variere sterkt.

Av de 107 gesellene som avla eksamen fra 1755 til 1764 var 97 født i tyske områder, ni i Norge og en i Narva i Estland. Den største andelen av de tyske gesellene kom hovedsakelig fra fire tyske områder. Det var henholdsvis; 27 fra grevskapet Mecklenburg, 20 fra Rostock, 15 fra Bremen og elleve fra Wismar. De øvrige fordelte seg i områdene; Hannover, Drentwege, Oldenburg, Lübeck, Hamburg, Brandenburg, Neu Brandenburg, Lüneburg og Hessen. Av de norske gesellene kom syv fra Bergen, en fra Kristiansand og en fra Sogndal.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Fossen 1979:682 “ Tabell 1. Stuer ved kontoret ulike år 1615-1766”

¹⁵⁶ Fossen 1979:682 ” Tabell 1. Stuer ved kontoret ulike år 1615-1766”

¹⁵⁷ BBA-0585 A:1 Folio 13A-13B

¹⁵⁸ Jfr. Vedlegg 9

Tabell 4.3 Geseller med avlagt eksamen i årene 1755-1764, fødested.

Fødested	Norge	Tyske områder	Andre områder	Totalt
Antall geseller	9	97	1	107

Kilde: Christian Koren Wiberg, *Gesellstanden og geseller i Bergen, 1945:79-87* (gjengitt i Digitalarkivet)

I perioden 1755-1764 var altså omtrent 90 % av de uteksaminerte gesellene født i tyske områder, mens cirka 10 % var født i Norge. Som i perioden under hanseatisk styre var flertallet av de tyske fra området rundt Bremen og Hannover, og områder i Mecklenburg, i hovedsak fra områdene rundt Rostock og Wismar. Andre tyske områder var også representert, men de stod til sammen for en liten andel av det totale antallet. Fra Lübeck, som i tidligere tider hadde vært så dominerende i handelen på Bergen og på Det hanseatiske kontor, var det bare tre personer blant de uteksaminerte gesellene.¹⁵⁹ Det er kanskje ikke så overraskende da Bremen allerede på begynnelsen av 1700-tallet var blitt den dominerende hansabyen på Bryggen. Det er derimot en større overraskelse at det store flertallet av de tyske gesellene kom fra Mecklenburg da byer i dette området, ifølge Fossens oversikt over stuer ved Kontoret, ikke hadde stuer på Bryggen på 1700-tallet.¹⁶⁰ I forhold til perioden 1730-1739, hvor ingen av de uteksaminerte gesellene var født i Norge, ser man at Handelskontoret nå også rekrutterte personer født i Norge. Hvordan forholdt det seg rundt århundreskiftet?

4.2.3 Uteksaminerte geseller i perioden 1795-1804

I tiårsperioden 1795-1804 ble 31 geseller uteksaminert på Kontoret. Av disse var 23 født i tyske områder og åtte i Norge. Av de 23 som var født i tyske områder kom syv fra Bremen området og tre fra området rundt Hannover. De øvrige tretten kom fra andre tyske områder. Av de norske var seks født i Bergen, en på Laksevåg og en i Egersund.

¹⁵⁹ Jfr. Vedlegg 9

¹⁶⁰ Fossen 1979:682

Tabell 4.4 Geseller med avlagt eksamen i årene 1795-1804, fødested.

Fødested	Norge	Tyske områder	Totalt
Antall geseller	8	23	31

Kilde: Christian Koren Wiberg, *Gesellstanden og geseller i Bergen, 1945:79-87* (gjengitt i Digitalarkivet)

Det totale antallet av uteksaminerte geseller var betraktelig lavere enn i perioden 1755-1764. Det kan trolig til en viss grad tilskrives at færre geseller måtte gjennomgå en ny eksamen i denne perioden i forhold til perioden 1755-1764. Men det skyldes nok i hovedsak den generelle nedgangen i uteksamineringen av geseller fra 1800.¹⁶¹ Det ble altså uteksaminert færre geseller, men samtidig var det en økning i den prosentvise andelen av geseller som var født i Norge.

4.3 Geografisk plassering: stueeiere, handelsforvaltere og geseller

Byens borgerskaps inntreden i handelen på Bryggen medførte forandringer i det geografiske bostedsmønsteret. I kapittel 3.5 undersøkte jeg hvem som tegnet borgerskap av Handelskontorets medlemmer. Det viste seg at stueeierne var den eneste gruppen som tegnet borgerskap, mens handelsforvalterne ikke løste borgerskap før de eventuelt startet handel på egenhånd. Borgerskap var forbundet med egen næringsdrift. Det hanseatiske kontor hadde vært et lukket fellesskap, både sosialt og geografisk. I denne perioden bodde de hanseatiske handelsforvalterne og gesellene i gårdene på Bryggen. Men i motsetning til de hanseatiske handelsforvalterne var ikke de bergenske stueeierne bundet av ekteskapsforbud. De var sine egne herrer og kunne gifte seg hvis de ønsket det. For handelsforvalterne ved Handelskontoret var det derimot vanlig at et krav om forbud mot ekteskap inngikk i kontrakten med stueeieren.¹⁶² Stueeierne hadde altså mulighet til å stifte familie og kjøpe hus, og ifølge Christian Koren Wiberg bosatte de seg ute i byen.¹⁶³ Men hvor bosatte stueeierne seg? Bosatte de seg i samme område, eller var bosetningen spredt over hele byen, i de 24 rodene byen var inndelt i og de 2 rodene i Sandviken? I et reskript datert den 20. august 1756 fremgår det at stueeieren Hans Jochim Jordan hadde ”taget sine Folk hjem af sin Handels-Stue, og, i

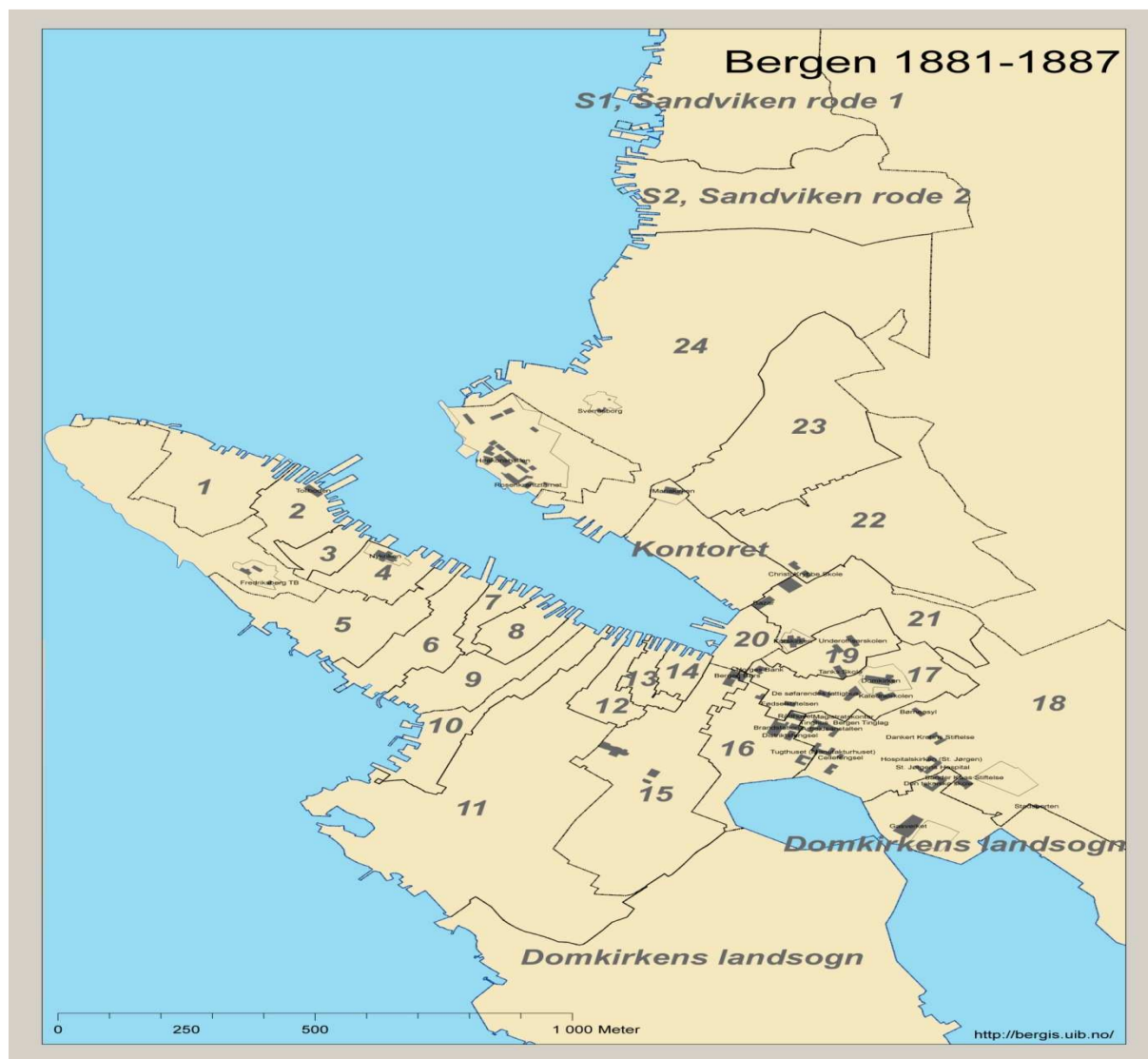
¹⁶¹ Jfr. Tabell 4.1

¹⁶² Koren Wiberg, J. 1934:20

¹⁶³ Koren Wiberg, C. 1932:224

Stedet for ved Contoiret at holde dug og disk, ladet dem spise i sit Huus”.¹⁶⁴ Var dette vanlig? Hvor bodde handelsforvalterne og gesellene? Bodde de fortsatt i gårdene på Handelskontoret eller flyttet de inn hos sine respektive stueeiere? I dette underkapittelet skal vi se hvor de stueeierne, handelsforvalterne og gesellene bosatte seg i 1801, og også hvor stueeierne bodde i 1815.

Kart 4.1 Rodene i Bergen

Kart hentet fra <http://bergis.uib.no>

¹⁶⁴ Wessel-Berg 1842:221

4.3.1 Stueeiernes geografiske plassering i 1801

På bakgrunn av oppføringene i branntakstprotokollen for Bergen fra 1797 kan man fastslå at det da var 55 personer som eide stuer på Handelskontoret.¹⁶⁵ Ved noen få tilfeller har stueiere i 1797 avgått ved døden før 1801. I slike tilfeller har jeg søkt opp de nye eierne i folketellingen av 1801, i de tilfeller der deres navn har vært oppført i branntakstprotokollen for 1797.¹⁶⁶ I 1801 bodde det kontorske stueiere i mange av byens roder, men flertallet bodde i roder som lå relativt nært Handelskontoret. Den høyeste konsentrasjonen av stueiere i en enkelt rode finner vi i rode 20. Der bodde det ti stueiere. I rode 22 og 23, som lå rett bak Bryggen bodde det henholdsvis ni og seks stueiere, mens det i rode 21 og 24 bodde henholdsvis tre og åtte stueiere. I de øvrige rodene hvor det bodde stueiere var det ikke høyere konsentrasjoner enn maksimum to i hver enkelt rode. Som antatt var det en sterk konsentrasjon av stueiere i rodene 21-24. 47 % av stueierne på Handelskontoret hadde bostedsadresse i disse rodene, mens 18 % bodde i rode 20. De resterende 35 % av stueierne bodde i rodene 6-8, 11-17 og 19; spesielt i rodene 17 og 19.

¹⁶⁵ SAB, Arkivet etter byfogd og byskriver i Bergen, Takstforretninger, Branntakstprotokoll XI.A 13 1797

¹⁶⁶ Digitalarkivet: 1801-telling for 1301 Bergen

Tabell 4.5 Stueeiernes geografiske plassering i 1801

Rode nr.	Antall stueeiere	Antall hushold totalt
1-5	0	743
6	1	100
7	1	44
8	1	66
9-10	0	504
11	1	356
12	0	103
13	2	53
14	2	44
15	1	190
16	1	157
17	4	72
18	0	245
19	5	85
20	10	50
21	3	188
22	9	205
23	6	241
24	8	241
Totalt:	55	

Kilde: Folketellingen 1801 og branntaksten 1797

Bjørn-Arvid Bagge har i "Eiendomsmarkedet i Bergen 1686-1802" (2007) blant annet sett på yrkesfordelingen i rodene 3, 14 og 19 i 1801. I rode 19 bodde det da totalt fem kjøpmenn i 1801. De utgjorde 1,9 % av den totale befolkningen.¹⁶⁷ I min undersøkelse av stueeiernes geografiske plassering har jeg vist at det i 1801 bodde fem stueeiere i denne roden. Det er derfor meget stor sannsynlighet for at disse fem stueeierne, hvis hushold utgjorde nærmere 6 % av de totale husholdene i roden, var de eneste kjøpmennene som bodde i rode 19.

Tabell 4.5 viser at det i 1801 var totalt 50 hushold i rode 20. I samme rode bodde det ti stueeiere. De utgjorde altså 20 % av hovedpersonene i roden. Dette er den eneste roden hvor kjøpmenn med tilhørighet på Handelskontoret står for en så anselig andel av husholdene i roden. Terje Wiedemann Olsen hevder, i "Folk, boforhold og sosial struktur i Hollendergaten på 1600-tallet – En studie av den 20. rode i Bergen" (2007), at sammensetningen av befolkningsgruppene i rode 20 hovedsakelig fulgte utviklingen i byen ellers. Den eneste

¹⁶⁷ Bagge, 2007, 86 "Tabell 4.2"

forskjellen var at det i rode 20 var færre personer født i Norge utenfor Bergen enn ellers i byen. Han tolker det ”dit hen at den 20. rode i stor grad var bosatt av personer av utenlandsk herkomst, eller etterkommere av disse. Etterkommerne var jo dermed andre- eller tredjegenasjons innvandrere, som var født i Bergen”.¹⁶⁸ På bakgrunn av Olsens antagelse kan det kanskje tenkes at den relativt høye konsentrasjonen av kontorske kjøpmenn i rode 20 kan forklares med at det var et av område hvor tidligere medlemmer av Det hanseatiske kontor bosatte seg hvis de forlot Kontoret..

Stueeierne på Handelskontoret bodde i større grad enn antatt spredt rundt i byen. En mulig årsak til dette kan være at stueeierens boliger sannsynligvis ikke var inkludert i kjøp og salg av handelsstuer.

4.3.2 Stueeierens geografiske plassering i 1815

I branntakstprotokollen for 1807-1817 er det oppgitt totalt 54 stueeiere på Handelskontoret.¹⁶⁹ For å finne bostedene har jeg benyttet folketellingen for 1815.¹⁷⁰ I 1815 bodde det kontorske stueeiere i mange av byens roder, også i områder som ikke var del av rodesystemet; på Kontoret og i Domkirkens Landsogn.¹⁷¹ Som i 1801 bodde flertallet av stueeierne i roder som lå i nærheten av Handelskontoret. I rode 20, som var roden med høyest konsentrasjon av stueeiere i 1801, bodde det nå seks stueeiere. Roden med høyest konsentrasjon av stueeiere i 1815 var imidlertid rode 22, hvor det bodde ti stueeiere. I rodene 21, 23 og 24 bodde det henholdsvis to, fire og ni stueeiere. Utenom disse hadde rode 19 en ganske høy konsentrasjon med fem stueeiere. De øvrige rodene som var bebodd av kontorske stueeiere, rode 2, 6, 8, 12, 15, 16 og 17, hadde ikke høyere konsentrasjon enn maksimum tre, med ti stueeiere fordelt på de seks rodene. To av stueeierne var oppført med bostedsadresse på selve Kontoret, en bodde i Domkirkens Landsogn, matrikkel nr. 1,¹⁷² mens tre ikke var oppført i 1815-tellingen.

¹⁶⁸ Olsen, 2007, 36

¹⁶⁹ SAB, Arkivet etter byfogd og byskriver i Bergen, Takseringsforretninger, Branntakstprotokoll XI.B 1c 1807-1817

¹⁷⁰ Digitalarkivet: Folketellingen 1815 for Bergen

¹⁷¹ Her representerer *Kontoret* Bryggeområdet som ikke var en del av rodesystemet

¹⁷² Domkirkens Landsogn matrikkel nr. 1 er forkortet til DL. MNR 1 i tabell 4.6

Tabell 4.6 Stueeiernes geografiske plassering i 1815

Rode	Antall stueiere
1	0
2	1
3-5	0
6	1
7	0
8	2
9-11	0
12	1
13-14	0
15	1
16	2
17	3
18	0
19	5
20	6
21	2
22	10
23	4
24	9
Kontoret	2
DL. MNR 1	1
Ikke funnet	4
Totalt	51

Kilde: Digitalarkivet: Folketellingen 1815, Døde i Bergen 1668-1815 og SAB, Arkivet etter byfogd og byskriver i Bergen, Branntaksten 1807-1817

Som antatt var det en sterk konsentrasjon av stueiere i rode 21-24, med 47 % av det totale antallet stueiere. I rode 20 bodde cirka 12 % av det totale antallet stueiere. De øvrige rodene stod for 29 % av totalen, mens 4 % bodde på selve Kontoret. 63 % av stueierne på Handelskontoret bodde altså i rodene som omringet Bryggen og på selve Kontoret. Det var noen forskjeller i den geografiske plasseringen i forhold til bostedsmønsteret til stueierne i 1801. Rode 22 hadde nå den høyeste konsentrasjonen av stueiere, mens det i 1801 var rode 20 som hadde hatt høyest konsentrasjon. Det bodde også to stueiere i gårdene på Handelskontoret. Totalt bodde det i 1815 69 personer på selve Handelskontorets område. I tillegg til de to stueierne, som er oppført som borgere, bodde det seks personer som ikke var oppført med yrke. Blant de seks er konen og de tre barna til stueieren Christian Neuhus. 61

var oppført med ”Tjener Eller Dagleier” som yrke i 1815-tellingen, men det ser ut som om det har vært minst en dobbel oppføring så det totale antallet som bodde på Handelskontoret i 1815 kan ha vært noe lavere.¹⁷³

4.3.3 Handelsforvalternes geografiske plassering i 1801

I 1801-tellingen er 22 personer oppført som handelsforvaltere i Bergen. I likhet med stueeierne bodde handelsforvalterne i flere av byens roder, og ingen av dem bodde i gårdene på Handelskontoret. Den høyeste konsentrasjonen finner vi i rode 19, hvor det bodde fire handelsforvaltere. Ellers er konsentrasjonen relativt høy i rodene 21-24 med tre i hver av rodene 21, 22 og 23, og to i rode 24. De øvrige handelsforvalterne bodde i rode 2, 6, 7, 13, 16, og 17. I disse rodene bodde det til sammen syv handelsforvaltere. Bare en av handelsforvalterne er oppført som hovedperson i et hushold, mens de øvrige 21 var medlemmer i andres hushold.

¹⁷³ Digitalarkivet: Folketelling 1815 for Bergen

Tabell 4.7 Handelsforvalternes geografiske plassering i 1801

Rode	Handelsforvaltere som hovedpersoner	Handelsforvaltere i andres hushold	Antall handelsforvaltere
1	0	0	0
2	1	0	1
3-5	0	0	0
6	0	2	2
7	0	1	1
8-12	0	0	0
13	0	1	1
14-15	0	0	0
16	0	1	1
17	0	1	1
18	0	0	0
19	0	4	4
20	0	0	0
21	0	3	3
22	0	3	3
23	0	3	3
24	0	2	2
Totalt:	1	21	22

Kilde: Digitalarkivet: 1801-telling for 1301 Bergen

Ved nærmere undersøkelse av personene som står oppført som handelsforvaltere i 1801-tellingen kan man se et par tydelige tendenser. Alle, med unntak av Johan Hendrick Ellerhusen, står oppført som "Ugift". Det er tydelig at kravet om sølibat fortsatt var utbredt i kontraktene mellom stueeierne og handelsforvalterne. Ellerhusens sivilstatus er ikke oppgitt i 1801-tellingen, men det er meget stor sannsynlighet for at han ikke var gift da. I en database over inngåtte giftemål for perioden 1663-1815 fremgår det at han giftet seg i 1805.¹⁷⁴ En annen påfallende tendens er at 21 av 22 handelsforvaltere bodde hos personer som var stueeiere på Handelskontoret. Åtte av disse handelsforvalterne bodde riktignok hjemme hos sine fedre, som var stueeiere. To handelsforvaltere bodde hos sin mor, Margretha Meyer, som var enke og stueeier. Av de øvrige elleve er åtte oppført som tjenestefolk, mens tre ikke er oppført med husholdsstilling.¹⁷⁵ Cirka 95 % av handelsforvalterne bodde hos kontorske stueeiere i 1801. Det er rimelig å anta at disse handelsforvalterne var i tjeneste hos stueeierne de bodde hos. Stueeierne innkvarterte handelsforvalterne i sine egne hushold fremfor å

¹⁷⁴ Digitalarkivet: Vigde i Bergen 1663-1816

¹⁷⁵ Jfr. Vedlegg 13

innkvartere dem i gårdene på Handelskontoret. Hvordan fortonte det seg for gesellene? Bodde de hos stueeierne, på Handelskontoret eller for seg selv?

4.3.4 Gesellenes geografiske plassering i 1801

I 1801-tellingen er 66 personer oppført som geseller i Bergen. Gesellene bodde i likhet med stueeierne og handelsforvalterne i flere av byens roder i 1801. Ingen av dem var oppført med bosted på Handelskontoret. Som vi kan lese av tabell 4.8 var det en relativt høy konsentrasjon av geseller i rodene 21-24 med henholdsvis syv, seks, åtte og fem geseller. I tillegg bodde det en del geseller i rode 1 og rode 19, henholdsvis syv og seks geseller. I de øvrige ti rodene bodde det til sammen 20 geseller. Det bodde også fire geseller i Sandviken "2den rode". Halvparten av gesellene var hovedpersoner i hushold, mens den resterende halvparten var medlemmer i andres hushold.

Tabell 4.8 Gesellenes geografiske plassering i 1801

Rode nr.	Geseller som hovedpersoner	Geseller i andres hushold	Antall geseller
1	4	3	7
2	0	0	0
3	1	0	1
4	0	0	0
5	2	1	3
6	0	1	1
7-8	0	0	0
9	2	0	2
10	2	0	2
11	1	1	2
12	0	0	0
13	0	3	3
14-15	0	0	0
16	1	0	1
17	0	2	2
18	3	0	3
19	1	5	6
20	0	3	3
21	3	4	7
22	2	4	6
23	6	2	8
24	1	4	5
Sandviken	4	0	4
Totalt:	33	33	66

Kilde: Digitalarkivet: 1801-telling for 1301 Bergen

Gesellene bodde altså, i likhet med stueeierne og handelsforvalterne, spredt i byen. Det var en jevn fordeling i antall mellom gesellene som var hovedpersoner i hushold og de som bodde i andres hushold. Blant gesellene som var hovedpersoner virker det som om noen av dem eide bolig, mens andre leiet. Felles for alle gesellene som kan karakteriseres som hovedpersoner, er at de var gift. Blant de ugifte gesellene er et mindretall oppført som losjerende, mens resten er oppført som tjenestefolk i kjøpmannshusholdninger. Det er de eldre, ugifte gesellene som er losjerende og de yngre som er tjenestefolk. Gesellene som er oppført som tjenestefolk bor i kjøpmannshushold. Tendensen er altså at geseller som hadde inngått ekteskap bodde i egne hushold, mens geseller som ikke var gift bodde i kjøpmannshushold, med unntak av eldre ugifte geseller. En del av dem bodde hos kjøpmenn med tilknytning til Handelskontoret, blant annet hos Hillebrandt Harmans og Owe Holm. Andre bodde hos kjøpmenn som ikke eide stuer på Handelskontoret ifølge branntakstene av 1797 og 1807. Det gjaldt blant annet

kjøpmennene Wilhelm Lexau og Johan Erenst Moevinkel.¹⁷⁶ Jeg finner ikke gesellene som bodde hos disse kjøpmennene blant de uteksaminerte gesellene på Handelskontoret i perioden 1755-1837.¹⁷⁷ Jeg antar derfor at gesellstatusen ikke var en eksklusiv status som kun ble brukt av Handelskontoret.

4.4 Oppsummering og konklusjon

Som vi så i tabell 4.1 var det en negativ utvikling i antall uteksaminerte geseller i perioden 1755-1837. Som nevnt tidligere kan dette blant annet være et resultat av en omorganisering av arbeidet på Bryggen. I 1815-tellingen fremgår det at det var 61 personer med bostedsadresse på Kontoret som var oppført som "Tjener Eller Dagleier". Dette kan tyde på at det var en utbredt bruk av midlertidig arbeidskraft. Handelskontoret drev en sesongbasert næring og hadde derfor ikke et like stort behov for arbeidskraft utenfor sesong. Men det er påfallende at disse personene bor på Handelskontoret. Det kan tyde på at de ikke var dagleiere, men drenger.

I kapittel 4.2 har jeg undersøkt de uteksaminerte gesellenes opphav i perioden 1730-1739, 1755-1764 og 1795-1804. Resultatet av denne undersøkelsen har vist at det i alle periodene var et flertall av personer med tysk opphav som ble uteksaminert som geseller, men at utviklingen gikk i retning av en gradvis økning i rekruttering fra Norge, kombinert med et gradvis synkende antall uteksaminerte geseller.

I kapittel 4.3 har jeg undersøkt stueeierne geografiske plassering i Bergen i 1801 og 1815, og handelsforvalternes og gesellenes geografiske plassering i 1801. Resultatene viser at det sosiale fellesskapet på Handelskontoret var begrenset. I 1801 bodde de ansatte på Handelskontoret spredt i byen, men det var en viss tendens til sammenklumping i rode 20-24. Med unntak av rode 20 utgjorde de kontorske husholdene en liten andel av det totale antallet hushold i rodene. De samme tendensene er synlige i 1815. Handelsforvalterne bodde hos stueeierne ved Handelskontoret. Av 22 handelsforvaltere i 1801 var det kun en person som bodde i eget hushold. Gesellenes bostedsmønster var ikke like enhetlig. For dem var det vanlig at de som var gift eide eller leide egen bolig, mens de som var unge og ugift bodde i andres hushold, i hovedsak kjøpmannshushold. De eldre ugifte gesellene var leide bolig.

¹⁷⁶ Digitalarkivet: 1801-telling for 1301 Bergen

¹⁷⁷ Digitalarkivet: Gesellar i Bergen 1755-1837

Stueeierne og handelsforvalterne holdt sterkere sammen enn gesellene. I flere tilfeller viser det seg at det var et tett slektskap mellom stueeierne og deres handelsforvaltere, med en far eller mot som stueeier og en sønn som handelsforvalter.

5 Handelskontoret i Bergen som en politisk aktør

I dette kapittelet vil jeg undersøke hvordan Handelskontoret av 1754 reagerte på ytre trusler som berørte dets virksomhet. Jeg har valgt ut to saker som angår Nordlandshandelen; en fra 1766 og en fra 1786. Målet er å undersøke hvordan Handelskontoret fungerte som et enhetlig politisk organ i situasjoner hvor dets interesser var under press. Forholdet mellom Det hanseatiske kontor og de lokale myndigheten hadde tradisjonelt vært konfliktfylt. Hvordan var forholdet mellom Handelskontoret og byens politiske tyngdepunkt, storborgerne, etter opprettelsen av Handelskontoret i Bergen av 1754?

Ifølge Knut Helle var forholdet mellom Det hanseatiske kontor og bysamfunnet i Bergen i senmiddelalderen preget av motsetningsforhold. Han hevder at Kontoret brukte sin økonomiske og fysiske makt til å ta seg til rette på konkurrentenes bekostning. Han hevder at klagen som ble fremmet mot Kontoret ofte kom fra kretser med konkurrerende interesser.¹⁷⁸ Disse motsetningene ser vi også igjen fra midten av 1600-tallet.¹⁷⁹

Som vi har sett tidligere var ikke Kontorets interesser sammenfaldende med storborgernes interesser fra midten av 1600-tallet frem til 1702.¹⁸⁰ Jeg antar derfor at storborgerskapet, representert ved de eligerte menn, og Handelskontoret også hadde motstridende interesser etter 1754. Også nordfarerne hadde motstridende politiske interesser med Kontoret. Denne gruppen bestod av væreiere, jekteskipperer, embetsmenn, lokale handelsmenn og fiskere. Av disse var det de fire første kategoriene av nordfarere som var Kontorets største debitorer.¹⁸¹ Jeg vil også anta at denne gruppen, i likhet med storborgerne i Bergen, hadde motstridende interesser med Handelskontoret etter 1754. Før jeg undersøker de aktuelle sakene fra 1766 og 1786 vil jeg kort presentere de lokale politiske instansene i Bergen.

¹⁷⁸ Helle 1982:772f

¹⁷⁹ Fossen 1979:394

¹⁸⁰ Jfr. Kapittel 1.3 Bakgrunn – Det hanseatiske kontor

¹⁸¹ Fossen 1979:560 og 565

5.1 Handelskontoret, staten og byen

I Bergen var makten fordelt mellom: stiftamtmanden, magistraten og de deputerte borgere. Stiftamtmanden var den øverste sivile embetsmannen og var kongens fremste representant i den norske lokaladministrasjonen. Stiftamtmandens viktigste funksjon var å ivareta kongemaktens interesser i sitt amt.¹⁸² Amt var en betegnelse på de største lokaladministrative enhetene i Norge.¹⁸³ Stiftamtmanden i Bergen administrerte Bergenhus stiftamt. Magistraten var byens fremste styringsorgan. Etter 1774 bestod den av 1 president, 2 borgermestere og 2 rådmenn. De fungerte både som en enhet og hver for seg med egne spesialområder innen byforvaltningen.¹⁸⁴ De deputerte borgere, tidligere kalt de eligerte menn eller de 16 menn, var et organ innenfor byforvaltningen. Det var i utgangspunktet et borgerutvalg, men på 1700-tallet utviklet det seg til å bli et organ for byens storborgere. I 1786 bestod organet av 8 deputerte borgere.¹⁸⁵ Ifølge Bergens byprivilegier av 29. april 1702 § 19 skulle de sammen med magistraten ”i Agt at tage hvad som angaar og forefalder til Byens og det gemene Bedste at observere”.¹⁸⁶

5.2 1766: Et klageskrift fra to ”Trondhiemske Nordlands Handlende”

Stiftamtmanden i Bergen, J.E. Scheel, sendte den 10. november 1766 et brev til de 16-menn i Bergen. Visestatholderen i Norge, Jacob Benzon, hadde anmodet ham om å uttale seg i forbindelse med en søknad fra to nordlandshandlere fra Trondheim datert 26. april 1766. De ønsket å være prioritert fremfor andre kreditorer i dødsboene etter debitorer i Tromsø fogderi. I den anledning ønsket stiftamtmanden å innhente de 16-menn, Handelskontoret og de øvrige bergenske kjøpmennene som handlet på fogderiet sine betenknings om søknaden. I et brev til de 16-menn, datert 10. november 1766, ba han de 16-menn om å kontakte Handelskontoret og de øvrige kjøpmennene som drev handel i Tromsø fogderi for å få deres uttalelser.¹⁸⁷

¹⁸² Fladeby et al, NHL 1974:18f

¹⁸³ Fladeby et al, NHL 1974:14

¹⁸⁴ Fossen 1979:711

¹⁸⁵ Fossen 1979: 361, 719 og 722

¹⁸⁶ Wessel-Berg 1841:293

¹⁸⁷ BBA-0585 B:1 Folio 223B

5.2.1 Gievers og Maursunds søknad

Hans Petter Gievers og Birgitta Maursund, fra Trondheim, sendte den 26. april 1766 en søknad til Rentekammeret i København om å bli prioritert i dødsbo etter debitorer. De hadde begge "borger-Leyer" i Tromsø fogderi og drev handel der. Dette fogderiet var, ifølge dem, det fattigste i Nordland. Innbyggerne i fogderiet hadde bare et næringsgrunnlag, fiskeriet, og risikerte å sulte hvis det skulle slå feil. Som en følge av dette var innbyggerne avhengig av å få "Assistance af os til deris Underholdning".¹⁸⁸ De forskutterte klær, mat og fiskeredskaper, blant annet varer som ikke kunne anskaffes i Bergen. Dette gjorde de i større grad enn det de var pålagt i forordningen av 5. februar 1685. De hevdet videre at de også betalte skatter og andre avgifter. I forbindelse med ekstra skatten i 1762 hadde de lagt ut for en del av innbyggerne. Selv om fiskerierne i Tromsø hadde vært mislykket i en del år hadde fogderiet få restanser i forhold til denne ekstra skatten. De henviste til en forordning angående fiskerierne og fiskehandelen i Nord-Norge av 12. september 1753, hvor det het at kreditorene som støttet fiskerierne og innbyggernes underhold, skulle prioriteres fremfor andre i boene etter avdøde debitorer. På bakgrunn av deres forskuttering til innbyggernes nødvendigheter mente de, med hjemmel i forordningen, at deres fordringer skulle prioriteres fremfor "de Bergenske og i Landet u-priviligerede Kræmmeris Crediter og Fordringer".¹⁸⁹ Vedlagt var også en erklæring fra stiftamtmanden i Nordland, Hagerup. Han beskrev de overnevnte som "de skikkeligste af deris Nation", og støttet deres søknad om å prioriteres fremfor alle andre handelskrav.¹⁹⁰

5.2.2 Handelskontorets svar

I sitt svar til stadshauptmannen og de 16 menn kaller Handelskontoret Gievers og Maursunds søknad for et "Klage-Skrift".¹⁹¹ De fortsetter med å fastslå at "dette Fra temmelig lang Tiid af have visse ilde sindede Personer i Nordlandene giordt sig all Umage for at ødelegge Bergen i Almindelighed".¹⁹² De sammenligner deretter denne søknaden med en klage fra 12 nordfarere, av 2. juni 1752, som blir betegnet som "en ligesaa grov, som urigtig Klage over de Bergenske Kiøbmænd".¹⁹³ Denne klagen var blitt tilbakevist av Kontoret med en oversikt over utestående gjeldskrav i Nordland. De viser også til andre forsøk på "anslag" mot Bergens

¹⁸⁸ BBA-0585 B:1 Folio 224A

¹⁸⁹ BBA-0585 B:1 Folio 224A-225B sitat fra 225B

¹⁹⁰ BBA-0585 B:1 Folio 225B

¹⁹¹ BBA-0585 B:1 Folio 228B (udatert)

¹⁹² BBA-0585 B:1 Folio 229A

¹⁹³ BBA-0585 B:1 Folio 229A

kjøpmann som var mislykket. Ifølge Handelskontoret var Hans Petter Gievers sønn av Tarlad Gievers, som blir beskrevet som ”een af de ringeste af de 12 Norfarere”. Det var derfor ikke rart at han var utvalgt til et ”Redskab” for de som ville ødelegge Bergen.¹⁹⁴ Stiftamtmann Hagerup i Nordland viste også sin støtte mot de bergenske kjøpmennene i sin erklæring av 4. juni 1766.

Gievers og Maursunds argumenter blir så tilbakevist. Handelskontoret hevdet at det ikke var større mangel på korn i Tromsø fogderi enn andre steder i amtet. Tromsø kunne unnvære ”disse klagende Handlere”. Videre hevdet de at Bergen kunne forsyne Tromsø med alle de nødvendige varene de trengte. Av de nødvendige varene som Trondheims nordlandshandlere brakte til Nordland var de fleste anskaffet i Bergen. For nordfarerne, som måtte akseptere de varene de fikk tilbrakt av nordlandshandlerne fra Trondheim, var det bedre å kunne reise til Bergen for selv å velge varene de ønsket. Handelskontoret hevdet at det var ”altsaa Nordfarerne i dette Fald skadelig, men aldrig nyttig, at de Trondhiemske handler der i Landet”.¹⁹⁵

De bergenske kjøpmennene gav ikke bare kredit til Nordlands innbyggere, men også til nordlandshandlerne fra Trondheim. Ifølge Handelskontoret hadde Gievers, i inneværende år, fått 633 riksdaler i kredit. Han hadde også fått kredit av andre kjøpmenn i Bergen. Maursund skyldte 800 riksdaler til en kontorsk handelsstue. Det var også rimelig å anta at hun hadde gjeld på andre stuer. Handelskontoret skrev at ”Mand kand virkelige, uden at gaae for vidt, sætte at de Bergenske har til gode 1000 Rdr for hvert 100de som disse Trondhiemske rettmæssig til gode kommer”. På bakgrunn av dette hevdet Handelskontoret at de trondheimske nordlandshandlerne kunne gi nordlendingen kredit fordi de selv fikk kredit fra Bergen, ”Altsaa kan mand sige, at det er de Bergenske, som have giordt Forstrækning til Skatterne, og ey de Trondhiemske”.¹⁹⁶

Ifølge Handelskontoret ville nordfarerne som hadde ”nogen Forstand” innse at Trondheims nordlandshandlere ”ere Nordlandene til Ødeleggelse, men deris Handel med Bergen dem til Hielp og Opkomst”. Hvis de fikk unyttige varer fra noe sted så var det fra Trondheim. Erfaringene tilsa også at bergenserne ikke bare i ”Dyr Tiid”, da de trondheimske ikke ville eller kunne hjelpe, men også ellers forsynte landsdelen med nødvendige varer, ”af

¹⁹⁴ BBA-0585 B:1 Folio 230A

¹⁹⁵ BBA-0585 B:1 Folio 230Bff

¹⁹⁶ BBA-0585 B:1 Folio 231Bf

bedste Sort og billigste Priis”. De hevdet også at det var et problem at nordfarer som stod i gjeld til nordlandshandlere i Bergen ofte sendte varene med andre eller byttehandlet med kjøpmenn fra Trondheim for å unngå å betale kreditoren. Gievers og Maarsunds henvisning til forordningen av 12. september 1753 var etter Handelskontorets mening upassende. Var det noen som hadde hjulpet nordfarerne med nødvendigheter for å klare seg og for å opprettholde fiskeriet så var det bergenske kjøpmenn. Til slutt anmodet Handelskontoret om at det var de bergenske nordlandshandlene som burde ha fortrinn fremfor alle andre kreditorer i nordfarernes dødsbo og skifter.¹⁹⁷

5.2.3 Stiftets svar til visestattholder Benzon

Den 27. januar 1787 sendte stiftamtmann Scheel sin erklæring i saken til visestattholder Bentzon. Han hadde innhentet stadshauptmannens, de 16-menn og Handelskontorets betraktninger om de to nordlandshandlerne fra Trondheims søknad, og hadde vedlagt deres skrivelser.¹⁹⁸ Scheel skrev så at han ville resitere det ene vedlegget, som var forfattet av prokurator Brose. Det viste, ifølge Scheel hvor ”uriktig” og ”uriimelig” søknaden var. Handelskontorets motstandere ble så betegnet som ”denne Byes hemmelige Fiender”. Deretter gjengav han argumentasjonen mot søknaden punkt for punkt, som var helt i tråd med Handelskontorets argumentasjon. Scheel avsluttet med å skrive at han selv ikke hadde noe å tilføye ”denne velbegrandede Demonstration”, men at han ville ”allene ydmygst Recommandere denne Byes Tarv hvis Omstændigheder daglig aftage, og altsaa trænger til en saa høyt formaaende Tals Mand som deres Excellence: saavel i denne som alle andre henseender”.¹⁹⁹

5.2.4 Oppsummering

På bakgrunn av en lakune i arkivet etter de eligerte menn for den aktuelle perioden har det ikke vært mulig å lese de 16-menns skrivelse til stiftamtmannen. Det har heller ikke vært mulig å finne hvem som var medlemmer i de 16-menn på det gitte tidspunktet. I stiftamtmannens svar til visestattholderen får man i hvert fall et inntrykk av at stadshauptmannen og de 16-menn bifalte Handelskontorets uttalelse. Han hadde innhentet

¹⁹⁷ BBA-0585 B:1 Folio 232Aff

¹⁹⁸ SAB, Arkivet etter Stiftamtmannen i Bergen, Erklæringer, løpe nr. 25, 89f

¹⁹⁹ SAB, Arkivet etter Stiftamtmannen i Bergen, Erklærings-Protocoll for Bergens Stift 30/6 1766-7/4 1767, løpe nr. 25, 90f

uttalelser fra Handelskontoret og de 16-menn, men nevner ingen uenigheter mellom dem. Stiftamtmanden gav sin fulle støtte til Handelskontoret. I denne saken får man inntrykk av at Handelskontoret fikk støtte både hos de 16-menn og hos stiftamtmanden i Bergen. Det kan tyde på at Handelskontoret og byen hadde felles interesser i denne saken. Hvordan var forholdene mellom Handelskontoret og de lokale myndigheten 20 år senere? Hadde Handelskontoret og byen fortsatt sammenfaldende interesser da det fra sentralt hold i København ble fremmet forslag om å opprette en kjøpstad i Tromsø og Senjas fogderi i Nordland i 1786?

5.3 1786: Forslag om opprettelsen av en kjøpstad i Tromsø og Senjas fogderi

I 1784 fikk Danmark-Norge en reformvennlig regjering. Åtte år tidligere, i 1776, var Adam Smiths "Wealth of nations" kommet ut. Den ble utgitt på dansk allerede i 1778. Smiths ideer sammen med ønsket om å bedre statens finanser ble utgangspunktet for et stort reformarbeid innledet av Bernstorff-regimet. Den økonomiske politikken beveget seg gradvis bort fra den merkantilistiske politikken, med handelsprivilegier, monopoler og proteksjonisme, mot en mer liberalistisk politikk, med friere handel og mindre statlig innblanding. I den påfølgende tiden ble blant annet det danske kornmonopolet og det norske jernmonopolet opphevet.²⁰⁰

Den 20. April 1785²⁰¹ nedsatte kong Christian 7. en kommisjon for å undersøke mulige forbedringer i finnmarkshandelen. Den 8. Februar 1786 mottok så Rentekammeret kommisjonens forslag. I et brev fra Danske kanselli datert den 20. mai 1786 til stiftamtmanden i Bergen, Christian de Schouboe, begrunnes opprettelsen av kommisjonen med at den "findmarske handel paa nu værende foed ikke har kundet drives uden Tab for den Kongelige Casse og til mærkelig skade for Landet".²⁰² Forslaget gikk ut på å frigi handelen på Finnmark, opprette endel kjøpsteder der og etablere landhandlere der hvor det var nødvendig. Kommisjonen foreslo også at Tromsø og Senjas fogderi, som lå under Nordlands amt, skulle innlemmes i Finnmarks amt, og at det her også skulle opprettes en kjøpstad. Rentekammerets hensikt var ikke å presse Bergen og Trondheim ut av handelen på Nordland, men å øke konkurransen for å utvide næringen. De mente at dette ikke ville skade Bergens og

²⁰⁰ Mykland 1978:95f

²⁰¹ I kilden står det skrevet "20de April a.p.". Jeg antar at det betyr anno postem, og viser til forrige år.

²⁰² BBA-0585 B:2 Folio 165B

Trondheims privilegier siden de ikke hadde monopol på Nordlandshandelen. Kanselliet var blitt pålagt av Rentekammeret å vurdere forslaget om å innlemme Tromsø og Senjas fogderi i Finnmarks amt og opprettelsen av en kjøpstad der. Kanselliet anmodet i den anledning stiftamtmanden om uttale seg på Bergens vegne. Stiftamtmanden skrev derfor til Magistraten og ba denne om å innhente de deputerte borgeres samt nordlandshandlernes betraktninger om hvorvidt forslaget kunne gjennomføres uten å krenke byens privilegier.²⁰³ I Bergen var reaksjonene sterke. Ifølge de deputerte borgere var hovedtrekkene i prosjektet ”ikke noget nyt: det er ofte bleven prøvet og befunden forvirrende og fordærvende, og som saadan forkastet”.²⁰⁴

Tanken om å opprette byer i Nord-Norge var ikke noe nytt. Allerede i årene etter 1585 finnes det forslag om anleggelse av 10-12 havneplasser på strekningen Stadt til Karelstranden. Lignende forslag dukket stadig opp i løpet av 1600-tallet. I 1689 ble magister Melchior Ramus, på kongelig befaling, sendt til Nordland og Finnmark for å gjøre kartskisser. Han foreslo å anlegge en stapelplass i Finnmark for handel på Arkangelsk. I perioden 1714-29 var det fri handel på Finnmark. Dette satt fart i diskusjonen angående opprettelsen av byer i Finnmark. Rentekammeret lurte på om noen av handelsplassene i Finnmark var egnet til å anlegges som byer. Den 12.mars 1715 leverte konstituert amtmann i Finnmark, Soelgaard, sin rapport til kammeret. Han mente at det var umulig å ha en kjøpstad i et så kaldt og ufruktbart område. Biskop Peder Krog hevdet i 1715 at det ville være i både Kongens og landets interesse at Bergen og Trondheim i felleskap opprettet en handelskoloni i Nordland. Tanken om å opprette byer i Nordland og Finnmark fikk, samme år, støtte av amtmannen i Romsdal Hans Nobel, som hadde erfart fremveksten av ladestedene Molde og Kristiansund på tross av byprivilegiene. Noen år senere Thomas von Westen samme forslag. Han viste til byanleggene i Norrland i Sverige.²⁰⁵

I 1743-44 holdt major Schnitler møter med allmuen i Nordland og Finnmark. Allmuen gav uttrykk for et ønske om å slippe de lange reisene til Bergen. Schnitler mente at det ville være til landsdelens fordel om det ble opprettet en kjøpstad i Nordland. I 1744 foreslo Andreas Rogert fra Trondheim opprettelse av en kjøpstad i Nordland. Nordlendingene skulle pålegges å levere varene sine der, og bare bergenske og trondheimske skip skulle få lov til å seile på denne byen. I 1752 la student Oluf Næve frem et forslag om å flytte

²⁰³ BBA-0585 B:2 Folio 165B-166B

²⁰⁴ BBA-0527 C:8 Folio 166A

²⁰⁵ Ytreberg 1946:43ff

nordlandshandelen fra Bergen til Nordland. I 1760 sendte fogden i Tromsø og Senjen, Jørgen Hansen Wang, inn et forslag om anlegg av en kjøpstad i Nordland. Forslaget ble sendt til amtmannen i Nordland, men han hadde ingen forståelse for planen. Ifølge Nils A. Ytreberg (1946) kommer Bergens innstilling til slike prosjekter tydelig frem i fogd Albert Dass i fortalen til hans utgave av "Nordlands Trompet" i 1763. Der tok han til orde mot farfarens ønske om å "henflytte Bergen i nord". Han hevdet at det ville ruinere de gamle kjøpstedene. Resultatet kunne kanskje bli at noen få firmaer i København ville overta handelen og ødelegge fiskehandelen enda mer enn da de fikk Finnmark løsrevet fra Bergen. Samme år ble enda flere tilsvarende forslag fremmet. Bergenserne protesterte, men utviklingen gikk ikke i deres favør. I løpet av 1760-årene utstedte regjeringen de første gjestgiverprivilegiene. Tollinnkrevingen fra russerne i Nordland og oppkjøp av russemel ble ordnet. Dette var brudd med byprivilegiene og den merkantile politikken.²⁰⁶

Arbeidet for opprettelsen av kjøpsteder i Nord-Norge ble fra nå av overlatt til folk som hadde tette bånd til regjeringen. Amtmannen i Finnmark, Eiler Hagerup, var en sentral person i denne kampen. I sin "Afhandling om Fiskerierne" fra 1770 la han grunnlaget for det som kommisjonen for Finnmarkens oppkomst senere fullbyrdet. Han mente at det var urimelig at det bare var byer i Sør-Norge, og hevdet at man ikke i noe annet land ville finne en strekning på 200 mil hvor det ikke fantes kjøpsteder eller ladesteder. De to viktigste områdene for kommersielt fiske hadde ikke egne kjøpsteder. I den videre diskusjonen om anleggelsen av kjøpsteder i Nord-Norge ble det klart at Tromsø og Senjens fogderi stod i en særstilling. Årsaken til dette var den stadige økningen i handelen med Russland. Trondheimskjøpmannen Peter Falch foreslo å opprette et kompani i Trondheim for handel med Russland. Han ønsket å opprette et opplagssted med kornmagasiner på Tromsø, og at Tromsø og Senjen fogderi burde utskilles fra Nordland amt og legges til Finnmark amt. Ifølge Ytreberg møter vi her en forståelse av de spesielle vilkårene som gjorde det naturlig å opprette en kjøpstad på Tromsø.²⁰⁷

I 1775 skrev Eiler Hagerup sine "Tanker om en Kjøbstads Anlæggelse i Nordlandene", på oppfordring av en fremstående mann i København. Det som til slutt ble avgjørende for regjeringens holdning var tollinntektene fra handelen med Russland. Etter korrespondanse med embetsmennene i amtet sendte amtmann i Nordland, Knagenhielm, et

²⁰⁶ Ytreberg 1946:46ff

²⁰⁷ Ytreberg 1946:48f

forslag for tollbehandling av russerne. I 1778 ble det vurdert av General-Tollkammeret. På dette tidspunktet satt Eiler Hagerup i en av de ledende stillingene i dette kammeret. Det ble hans oppgave å komme med en innstilling i saken. I den sammenheng var det to spørsmål som stod sentralt: om handelen med Russland kunne betraktes som lovlig, og hvordan tollene best kunne innkreves. Han mente at en effektiv tollinnkreving var umulig uten en kjøpstad i landsdelen. Ytreberg trekker frem den nye tollinstruksen av 1782, tilrettelegningen av en ordnet Russlandshandel i 1783 og kriseårene 1781-85 i kombinasjon med de økte tollinntektene i Tromsø og Senjas fogderi som avgjørende faktorer for løsningen av kjøpstadsproblemet i nord.²⁰⁸

Nordlandshandelen var en viktig inntektskilde for en stor del av Bergens handelsborgere og spesielt for Handelskontorets medlemmer. De var sterkt involvert i fiskehandelen på Nordland, og nøyte en tilnærmet monopolistisk stilling i denne handelen på bakgrunn av den konstante utestående gjelden som nordlendingene hadde til dem. Kommissjonens forslag om frigivelse av handelen i Finnmark og opprettelsen av kjøpsteder der var en potensiell trussel for deres stilling i handelen. Handelskontoret ble av de deputerte borgere, på oppfordring av stiftamtmanden via Magistraten, bedt om å uttale seg om hvorvidt forslaget om innlemmelse av Tromsø og Senjas fogderi i Finnmarks amt og opprettelsen av en kjøpstad der ville krenke deres privilegier. Hvordan begrunnet kommisjonen sitt forslag?

5.3.1 Kommissjonens forslag

I et utdrag av Kommissjonens innstilling, som er referert i Handelskontorets kopibok nr. 2, legges deres begrunnelse for den foreslåtte innlemmelsen av Tromsø og Senjas fogderi i Finnmarks amt frem. Begrunnelsen var inndelt i fire punkter:

1) Ved anleggelsen av kjøpsteder i Finnmark og ved fiskerienes drift med store fartøyer ville Finnmark, som hadde lite furu skog, kunne kjøpe tømmer i Tromsø og Senja fogderi som var bedre forsynt. Selv om skogbruket i dette fogderiet var lite utviklet ville det være til fordel at det ble underlagt Finnmarkens amt.

2) Finnmark var tynt befolket, men hadde mange velegnete boplasser. Tromsø og Senja fogderi var derimot folkerikt i forhold til andre områder i nord. Da mange av fogderiets innbyggere ikke hadde annen jord enn tomten hvor deres hus var bygget, mente kommisjonen

²⁰⁸ Ytreberg 1946:49

at en del av den unge befolkningen, som ofte manglet bolig, kunne ”uden den mindst Tvang, anvies gode leylighed til Etablisementer i Findmarken, hvor ved, samt ved frie og opmuntrende Nærings Veye”. Som en følge av dette kunne Finnmarks fraflyttede steder oppnå varig beboelse. Overskuddet av mennesker som tjente i husholdninger og i fiskeriene kunne kolonisere de ledige boplassene. Kommisjonen mente at dette kunne gjennomføres best hvis amtmannen i Finnmark også var amtmann over Tromsø og Senja fogderi.

3) Selv om Tromsø og Senja fogderi ble lagt til Finnmarkens amt ville Nordlands amt være større.

4) Tromsøs beliggenhet var også fordelaktig som et ”anmeldelsessted” for handelsmennene som kom sørfra. Her kunne man innkreve avgiften på varene.²⁰⁹

I et forsøk på å gjøre Finnmarkshandelen mer lønnsom for den dansk-norske statskasse nedsatte Cancelliet i København en kommisjon for å behandle saken. Kommisjonen skulle komme med forslag til forandringer i Finnmarkshandelens drift til fordel for staten. Den forslø å opprette kjøpsteder på Senja og på Tromsø, og å frigi handelen i Finnmarks stift. Ifølge Sverre Steen (1969) skulle handelen på de nye kjøpstedene være åpen for alle, innenlandske og utenlandske handlende, mens handelen på resten av amtet kun skulle være åpent for innenlandske.²¹⁰ Kommisjonen ønsket å styrke Finnmarkens amt ved å legge til rette for bedre tilgang på tømmer og øke den faste beboelsen i amtet. Det virker som om planen var å øke produksjonen i amtet. Frigivelsen av handelen kunne også øke etterspørselen etter varer da amtets innbyggere ville få flere avsetningsmuligheter til sine varer. Opprettelsen av en kjøpstad på Tromsø kunne også effektivisere skattebelegningen av varehandelen på Nord-Norge. I Handelskontorets kopibok nr.2 er et brev fra stiftet til Magistraten gjengitt, med et utdrag av kommisjonens forslag. Hvordan reagerte Handelskontorets kjøpmenn på utsiktene til en liberalisering av handelen på Finnmark?

5.3.2 Handelskontorets svar

Den 10. juni 1786 mottok Handelskontoret et pro memoria fra Bergens 8 deputerte borgere. Dette inneholdt en kopi av et brev som stiftet hadde sendt til Magistraten i Bergen. Vedlagt var et utdrag fra Cancelliets brev til stiftamtmannen av 20. mai 1786 og et utdrag av

²⁰⁹ BBA-0585 B:2 Folio 166B-167A

²¹⁰ Steen 1969:176

kommisjonens forslag. Stiftamtmanden var blitt anmodet om å innhente de deputerte borgeres samt de nordlandshandlendes erklæringer og betraktninger angående forslaget. De deputerte borgere viderefremmet stiftamtmandens anmodning da ”det projecterede ansees for denne By i Almindelighed men for den Contoirske Handel i særdeelehed, som en Sag af største Vigtighed”.²¹¹

Den 19. juni 1786 var oldermannen og forstanderne samlet i Handelskontorets vinkjeller. Samtlige av Handelskontorets egenhandlere var innkalt til møtet. Skrivet fra de deputerte borgere samt skrivet til stiftet fra ”Cancelliet” ble opplest. Oldermannen og forstanderne ba alle egenhandlerne om å komme med sine tanker angående saken skriftlig slik at Handelskontoret kunne svare de deputerte borgere. Den 17. juli var Handelskontorets oldermann og forstandere igjen samlet i vinkjelleren. Alle egenhandlerne var innkalt. En erklæring angående ”en Handels-Stads Oprettelse paa Tromsöen” ble opplest. De fremmøtte egenhandlerne, som ifølge referatet fra møtet utgjorde flertallet av Handelskontorets egenhandlere, var alle fornøyde med erklæringen, og den ble deretter sendt til de deputerte borgere.²¹²

I besvarelsen til de deputerte menn gav Handelskontoret sine vurderinger av den aktuelle saken. De kunne ikke forstå hvilken fordel opprettelsen av en kjøpstad på Tromsø kunne ha, verken for Finnmark, Senja og Tromsøs fogderier eller for landet som helhet. I sterke ordelag skrev de ”den forvirring, Tab og Skade, som for ommeldte Projects Fuldbyrkelse om det som vi ikke vil haabe, skulde komme der til i alle henseende at føre med sig, er der i mod klart, for enhver tænkende der har ringeste Kundskab om Landet og Handelen paa vore Grændsser”. Så listet de opp de eventuelle konsekvensene opprettelsen av kjøpstedene og frigivelsen av handelen vil medføre i tre punkt; ”1. Bergens Byes Tab”, ”2. Nordlands Tab” og ”3. Landets Tab”.²¹³

Under punktet ”Bergens Byes Tab” gjorde Handelskontoret rede for de mulige konsekvensene forslaget gjennomførelse kunne få for Bergen. De hevdet at Bergen fra gammel tid hadde vært, og fortsatt var, den viktigste handelsbyen i Norge. Byen hadde en kilde til sin opprettholdelse og fortsatte vekst: fiskeriet i Bergen stift og fiskeriene i Nord-Norge. Selv om også handelsmenn i Trondheim deltok i fiskehandelen på Nord-Norge, stod

²¹¹ BBA-0585 B:2 Folio 165B

²¹² BBA-0585 A:1 Folio 48B

²¹³ BBA-0585 B:2 Folio 168A

denne handelen for halvparten av Bergens totale handel. De minnet også om den store gjelden som handelsmennene i Bergen hadde utestående. Etter Handelskontorets beregning hadde dets medlemmer alene til sammen 185 202 riksdaler og 13 skilling utestående i Tromsø og Senja fogderi (i kilden benevnes de som 2de fogderier). De fryktet at gjeldsbundne fiskere heller ville føre sine varer til Tromsø, som bare var ”en Snees miiles Vey” unna. De hevdet at Bergen ville tape halvparten av sin nåværende handel på Nord-Norge, og at det ville gå utover alle byens innbyggere, men spesielt kjøpmenn, håndverkere og dagsarbeidere. Man kunne da risikere at pakkhusene og handelsstuene, som det var investert betydelige summer for å oppføre, kunne bli lagt øde. Ifølge Handelskontorets besvarelse kunne dette i ytterste konsekvens føre til byens ”totale Ødelæggelse”.²¹⁴

Handelskontoret mente at det også ville få konsekvenser for Nordland, og da spesielt Tromsø og Senja. Under ”Nordlands Tab, eller rettere de 2de Fogderier Tromsöens og Senjens” hevdet de at hvis Nordlands tap skulle bli så små som mulig måtte kjøpstaden på Tromsø ta over Bergens posisjon. Tromsø måtte også ta på seg den utestående gjelden, og utbetale den i overensstemmelse med Bergens privilegier og kongelige anordninger. Den nye kjøpstaden måtte gi sine leverandører kreditt, slik Handelskontorets medlemmer gjorde, og være i stand til å skaffe de nødvendige forsyninger. Hvis den ikke maktet dette vil det føre til et tap for jekteskipperne og allmuen. Jekteskipperne ville, ifølge Handelskontoret, bli overflødige når varene bare skulle fraktes til Tromsø. De ville etter Handelskontorets beregning miste omtrent halvparten av sin inntekt, samtidig som jektene ville synke i verdi. Hvis allmuen i de øvrige fogderiene i Nordlands amt også deltok i denne handelen ville tapet for jekteeierne i Nordland bli stort, ”og altsaa vil denne Forandring neppe kunde giøres uden Almindelig Forvirring, Skade og Ruin for Nordland Selv”. Videre hevdet de at allmuen også ville tape på denne forandringen. Prisene på deres produkter ville falle, mens prisene på innførte kornvarer og andre nødvendigheter ville øke. Det ville også forhøye forsikringspremiene på varene som skulle fraktes, hindre korrespondansen og vanskeliggjøre skipsfarten. Som en følge av dette ville prisen på frakt øke. Man risikerte også at varene kunne bli bedervet i løpet av sommermånedene. Handelskontoret hevdet også at de ofte solgte korn for lavere priser enn det de kostet ved Østersjøen, i Danmark og i Trondheim. Dette ville også gjelde Finnmark.²¹⁵

²¹⁴ BBA-0585 B:2 168A ”1. Bergens Byes Tab”

²¹⁵ BBA-0585 B:2 Folio 168B-169A ”2. Nordlands Tab, eller rettere de 2de Fogderier Tromsöens og Senjens”

Det siste punktet i Handelskontorets besvarelse angår "Landets Tab". De hevdet at Bergens og Nordlands tap sammenlagt ville bli landets tap, "og efter hvad ovenfor er vist, vil dette Tab blive saa Betydeligt, at det næsten er overflødig at anføre flere Argumenter". Men de understreket allikevel den lange avstanden mellom Danmark og Tromsø. Reisen var forbundet med fare og det var muligheter for at kornvarene fra Danmark kunne bli bedervet under transporten. Handelskontoret hevdet at dette vil avskrekke danske handelsmenn fra å seile på Tromsø. Den eneste mulige løsningen ville være å få tilførsel fra "Archangel". De hevdet at Russland ikke hadde behov for de norske produktene, og ville kreve "Klingende Sølvmyndt" som betaling. Resultatet av en slik løsning ville medføre at Danmark-Norge ville miste avsetningsmuligheter på deres egne produkter og at penger ville bli ført ut av landet.²¹⁶

De avslutter besvarelsen med å skrive:

"Med disse og flere Grunde kand man godtgjøre det betydelige Tab og den store Forvirring som i værksættelsen af dette forslag vil medføre i det heele, og man kand neppe troe at nogen Fornuftig vil paastaae at mange Kjøbstæder er til Landets Fordeel, mindre bifalde Ødelæggelsen af en gammel, og, formedelst sin Bequemmelige Beliggenhend etc. blomstrende, udenlands Accrediteret og for vort Land saa Profitabel Handelsstæd".²¹⁷

Handelskontoret følte seg åpenbart truet av de foreslåtte forandringene i Finnmarkshandelen. De anså denne handelen for å være sitt eneste næringsgrunnlag og fryktet at forandringene ville virke ødeleggende for deres virksomhet ved at opprettelsen av nye kjøpsteder innenfor deres interessesfære ville trekke omsetning til seg og bort fra Bergen. De gikk også så langt som å antyde at det kunne føre til Bergens totale ødeleggelse. Videre påstod de at det også ville være til stor skade for både Nord-Norge og hele landet. Det kan virke som om Handelskontoret ikke var innforstått med de nye strømmingene innenfor den økonomiske tenkningen ellers i Europa i samtiden, men heller forsøkte å tviholde på den gamle merkantilistiske ordningen. Ifølge Sverre Steen led Bergens borgere av mangel på fantasi nok til å forestille seg at et skifte mot frihet i handelen kunne føre til økt omsetning og økt produksjon.²¹⁸

²¹⁶ BBA-0585 B:2 Folio 169A "3. Landets Tab"

²¹⁷ BBA-0585 B:2 Folio 169A

²¹⁸ Steen 1969:177

5.3.3 De deputerte borgere

Den 2. august 1786 sendte de deputerte borgere en "pro memoria" til Magistraten i Bergen. De la ved Handelskontorets erklæring, datert 17. juli, og fremmet så sine egne tanker rundt saken. I skrivet fremmet de deputerte borgere en lignende argumentasjon og motstand mot forslaget, slik Handelskontoret gjorde i sin uttalelse. De deputerte borgeres medlemmer var på dette tidspunktet; Gerhard Cappe, Johan D. Stalbohm, Michael O. Meyer, William Farquhar, Wilhelm Lexau, Friedrich L. Konow, Caspar Jordan og Hans Falch Greger.²¹⁹ Av disse var Cappe, Stalbohm og Jordan direkte tilknyttet Handelskontoret.²²⁰ De øvrige medlemmene var også kjøpmenn. Friedrich L. Konow blir av Anders Bjarne Fossen trukket frem som en av byens største fiskeeksportører.²²¹ Det er derfor rimelig å anta at de deputerte borgerne selv hadde interesser knyttet til handelen på Nordland og Finnmark.

De deputertes fremstilling var inndelt i fem punkter; 1) hvorvidt det var politisk mulig å anlegge en kjøpstad på Tromsø, 2) om denne kjøpstad ville være til skade for Bergen, og krenke byens privilegier, 3) om forslaget ville være nyttig for innbyggerne i Finnmark og Tromsø og Senjens fogderi, 4) om anleggelsen av kjøpsteder ville være til fordel eller ulempe for den kongelige kasse og 5) videre betraktninger om handelens forandring på bakgrunn av prosjektets innhold.²²²

De deputerte borgere benytter seg av flere av Handelskontorets argumenter mot kommisjonens forslag, men det er bare i punkt 2 de direkte refererer til Handelskontorets skriv av 17. juli 1786. Her viser de blant annet til Handelskontorets beregninger av hvor stor andel Nordlandshandelen utgjorde av byens totale handel, og hvilke innvirkning gjennomføringen av kommisjonens forslag ville få for Bergens handel. De deputerte borgerne skriver at "det er ikke Egennytte som driver os, thi Nordlandene trønger ligesaa meget til Bergen som Bergen til dem", og refererer til Handelskontorets utestående fordringer i Tromsø og Senjas fogderi på til sammen omtrent 185 202 riksdaler. De hadde også innhentet de øvrige nordlandshandelendes fordringer til det nevnte fogderiet, som beløp seg til i overkant av 11 440 riksdaler. Avsetningsmulighetene ville også bli dårligere som en følge av den foreslåtte forandringen.²²³ De deputertes skriv inneholder også andre argumenter som

²¹⁹ BBA-0527 C:8 Folio 91A (I delen av protokollen som inneholder inngående brev)

²²⁰ Jfr. Vedlegg 3. Stueeiere ved det Norske Kontor

²²¹ Fossen 1979:611

²²² BBA-0527 C:8 Folio 166B

²²³ BBA-0527 C:8 Folio 168B-169A

sammenfalder med Handelskontorets. De hevdet, i likhet med Handelskontoret, at varene, spesielt kornet, i større grad ville bli bedervet som en følge av den lange reisen. Det var farlig å seile i det nordnorske farvannet og havnene i området var også så farlige at man risikerte skader på skip og gods.²²⁴ Med henvisning til en forordning av 12. september 1753 hevdet de deputerte borgerne at enhver som ønsket å handle med Nordlands innbyggere måtte nedbetale dennes gjeld til kjøpmennene i Bergen. I likhet med Handelskontoret påstod de også at korn prisene ville øke for nordlendingene samtidig som prisen på deres egne varer ville synke. De nevner også konsekvensene forslaget ville få for jekteeierne.²²⁵ De hevdet også at handelen med Russland ikke ville være til landets fordel. Handelen med Russland ville ”bestaae i Contant Betaling, og følgelig til Forarmelse for Nordland, og alleene til Gevinst for det Nordlige Russland som selv har samme og fleere Varer at udføre”.²²⁶

I tillegg til disse argumentene fremsatte de deputerte borgerne ytterligere argumenter mot opprettelsen av en kjøpstad på Tromsø og frigivelsen av handelen i Finnmark. Et av kommisjonens argumenter, som angikk utskillelsen og innlemmelsen av Tromsø og Senjas fogderier fra Nordlands amt til Finnmarks amt, var at dette fogderiet hadde god tilgang på tømmer i forhold til Finnmark. De deputerte hevdet på sin side at det både i Alta og Vadsø var tilstrekkelig tilgang på skog, og at kommisjonens argument derfor ikke var en god nok grunn til å gjennomføre den planlagte utskillelsen av fogderiet fra Nordland. De trakk også frem de mange bybrannene som Bergen hadde gjennomgått og pekte på bakgrunn av dette eksempelvis på de store utgiftene som var forbundet med en kjøpstad.²²⁷ Kommisjonens påstand om at det i Finnmark fantes ”mange gode og græslige Boepladser som uden Beboelse nu ligger Øde”,²²⁸ ble tilbakevist av de deputerte borgere som hevdet at Finnmark var et ufruktbart område. De mente at dette kunne føre til at ”Ungdom let kunde bringes til i et skinnende haab at flytte fra forældre og Familie for at naae en Fordeel man havde gjort ham vis om, men som han aldrig kan erholde”.²²⁹

De deputerte borgerne trakk også frem Lübecks privilegier av 29. april 1747. De deputerte hevdet at Lübeck var den siste hansabyen som hadde solgt sine eiendommer på Bryggen, og at eiendommene var solgt med samme rettigheter til handel i Norge og deres

²²⁴ BBA-0527 C:8 Folio 168B

²²⁵ BBA-0527 C:8 Folio 170A-170B

²²⁶ BBA-0527 C:8 Folio 173A

²²⁷ BBA-0527 C:8 Folio 166A-166B

²²⁸ BBA-0585 B:2 Folio 166B

²²⁹ BBA-0527 C:8 Folio 167B

utestående gjeld. I privilegiet var Lübeck forpliktet til å levere korn til Nordland. Dette hadde også Handelskontoret også blitt pålagt av det danske kanselli å sørge for, senest den 4. mars 1786. Derfor mente de at ”ligesom Bergen har opfyldt det ere pligtig til, saa bør de ogsaa uforkrænket nyde de Rettigheder som dennem Allernaadigst ere forundte”.²³⁰ De hevdet videre at forslaget ville føre med seg tap for den kongelige kasse fordi opprettelsen av en ny kjøpstad ville føre til at Bergen ble ruinert, samtidig som den ville medføre økte utgifter til lønning av embetsmenn og til smuglervirksomhet.²³¹ De mente også at å gjør seg avhengig av russisk tilførsel av korn. Uår kunne føre til eksport stopp på russisk side, i tillegg kunne Russland som ”nu er vores Naboe (...) blive vores Naboe-Fiende”.²³²

De deputerte borgere siterte så beskrivende avdøde kanselliråd og borgermester Meyer, fra hans ukeblad ”den Bergenske-Borger-Ven”:

*”om nogensinde een eller fleere Kiøbstæder i Nordlandene skulde blive til, saa at hvor det end vendes kand man med god Føye siige, at Bergen af Naturen er udseet til at være det den er, og blive hva den ved Fliid og Stræbsomhed kunde blive, og altsaa i alle Tilfælde være til Hielp baade for den Sydlige og Nordlige Deel af Norge, og denne Kiæde er saaledes tilsammenlænket, at intet Leed kand enten fratages eller tilsættes med mindre det heele forrykes”.*²³³

Og avslutter brevet til Magistraten ved å skrive:

*”see derhen at det Onde som man har tiltænkt een Ældgammel betydelig og godgiørende Handels-Stad, og det Onde som deraf vil udflyde til det gandske Land, og tilsammentaget have een ubehagelig Virkning for Staten i det heele, maate forsvindes som Røg og Damp bordtflyves som Avner og vende tilbage til det Huus det gikk du af”.*²³⁴

5.3.4 Magistraten og stiftamtmanden

Den 8. september 1786 sendte Bergens Magistrat en ”pro memoria” til stiftet. Vedlagt var Handelskontorets og de deputerte borgeres erklæringer. De støttet Handelskontoret og de deputerte, og skrev at stiftamtmanden ville erfare at ”De grunde som udi begge ere anbragte, befinde vi at være saa sande og overbevisende, at det ikkun ville være med andre ord at sige”. Men de understrekte likevel det tap forslaget ville medføre, både for Bergen, Nordland og den

²³⁰ BBA-0527 C:8 Folio 169B

²³¹ BBA-0527 C:8 Folio 170B

²³² BBA-0527 C:8 Folio 172B

²³³ BBA-0527 C:8 Folio 173A

²³⁴ BBA-0527 C:8 Folio 173B

kongelige kasse. Den bergenske handel og sjøfart ville miste store deler av sitt næringsgrunnlag ved å "sættes i bedrøvelig inaktivitet", mens den nye kjøpstaden etter kort tid igjen ville bli "til sit forrige Intet". Det ville føre til et uopprettelig tap for den kongelige kasse. Ikke bare ville utgiftene i forbindelse med opprettelsen av det nye kjøpstedet og de lokale embetsmennesenes lønninger tyngte den kongelige kassen, men også tollinntektene ville gå kraftig ned. Magistraten nevnte også, i likhet med Handelskontoret, at kjøpmennesenes eiendommer og eiendeler ville synke kraftig i verdi. Også Bergens offentlige stiftelse for "Børne Midlers Casse" ville bli skadelidende. De hevdet også, i likhet med de deputerte, at forslaget gikk imot Bergens byprivilegier. Det gikk ikke bare imot "al sand Politque men endog mod al Retfærdighed og Billighed". De bad derfor stiftamtmanden om å sørge for at forslaget skulle lide samme skjebne som de mange tidligere mislykkede forsøkene.²³⁵

Den 21. oktober sendte så stiftamtmand Schouboe sin uttalelse angående forslaget til det kongelige danske kanselli i København. Etter å ha overveid Magistratens, de deputerte borgeres og Handelskontorets erklæringer kom han frem til at kommisjonens forslag var basert på "uunskyldelig Ukyndighed". Han fortsatte i sterke ordelag med å antyde at den eller de som stod bak forslaget måtte ha vært "aldeles uvitende om dette Lands Forfatning og om Bergen Byes uadskillelige Handel med Nordland". Den foreslåtte kjøpstaden på Tromsø ville være av liten nytte for landet. Samtidig gikk det imot Bergens rettigheter og privilegier, og ville medføre byens ødeleggelse. Forslaget ville også gjøre "Findmarkens, Tromsøe, og Senjens Fogderies Beboere aldeles vanmægtige, ja bringe dem til Bettelsstaven".²³⁶

5.3.5 Kongens beslutning og svar

Den 5. september 1787 ble forordningen for handelens frigivelse i Finnmark utstedt. I innledningen fastslås det at den "octroierede" handelen på Finnmark hadde medført et betydelig tap for handelen, og vært til skade for landets innbyggere. På bakgrunn av dette hadde "Kongen af landsfaderlig Omsorg besluttet at give denne Handel aldeles frie for Fremtiden". For å fremme frihandelen skulle Tromsø og Senja fogderi innlemmes i Finnmark amt. Tre kjøpsteder skulle anlegges i Finnmark på Vardø, i Hammerfest og i Tromsø fogderi. De nye kjøpstedene skulle få kjøpstadsprivilegier. Den nye ordningen i handelen på Finnmark

²³⁵ BBA-0651 B:15 Folio 71A-71B

²³⁶ SAB, arkivet etter stiftamtmanden i Bergen, Erklæringsbok 7/5-1785-29/9 1787, løpe nr. 117, 282ff

skulle settes i verk 1. juni 1789. Handelen på disse kjøpstedene skulle være åpen for alle, også for utenlandske borgere.²³⁷

5.3.6 Oppsummering

Forordningen for handelens frigivelse i Finnmark viser at sentralmyndighetene i København ikke tok hensyn til Handelskontorets uttalelse, og i 1794 fikk Tromsø sine kjøpstadsrettigheter.²³⁸ Handelskontoret fikk derimot støttet for sine synspunkter hos de lokale myndighetene, som i tur og orden gjentok hele eller deler av Handelskontorets argumentasjon, med eventuelle tillegg, i sine uttalelser om den aktuelle saken. Alle instansene var enig i at forslaget gjennomførelse ville medføre betydelig skade for Bergen i helhet, og spesielt den for byen så viktige handelen på Nord-Norge.

5.4 Oppsummering og konklusjon

Handelskontoret og byens myndigheter hadde, som vi har sett tidligere, tradisjonelt vært antagonister. Det hadde vært et motsetningsforhold mellom Handelskontoret og borgerskapet, spesielt storborgerne, som med støtte fra de lokale myndighetene, i hovedsak magistraten og de 16-menn hadde vært på kollisjonskurs med Det hanseatiske kontor. Men i de to sakene jeg har undersøkt, fra 1766 og 1786, viser det seg at Handelskontoret og byen hadde sammenfallende interesser. Det ser altså ut som det ikke lenger var et motsetningsforhold mellom Handelskontoret og byens øvrige storborgere. Stiftamtmanden tar også standpunkt i favør av Handelskontoret og byen i begge sakene. Det er overraskende at han, som kongens mann, tar parti med Handelskontoret, de deputerte og magistraten, og går i mot rentekammerets innhentede forslag.

I 1786 var Handelskontoret representert med tre personer blant de deputerte borgere. Det er tydelig at de kontorske kjøpmennenes inntreden i borgerskapet medførte en sammensmeltning på personnivå, og gav dem innpass i lokale politiske organer. I begge sakene viser saksgangen at Handelskontoret hadde stor innflytelse lokalt og fikk gjennomslag for sine synspunkter. Dette tyder på at Handelskontoret politisk sett stod sterkere etter 1754 enn Det hanseatiske kontor hadde gjort på 1600- og 1700-tallet. At medlemmer på

²³⁷ Schou 1788:461

²³⁸ Mykland 1978:97

Handelskontoret ble valgt inn i de deputerte borgeres rekker viser at de var blitt en del av storborgerskapet i Bergen.

Man får et inntrykk av at motstanden mot Handelskontoret nå i hovedsak kom fra de sentrale myndighetene i København, men det trenger ikke å bety at forholdet mellom Handelskontoret og byen var helt problemfritt. Både Handelskontoret og byen forsøkte i det lengste å beholde sine gamle privilegier og monopolistiske posisjon innen for sin interesserefære, men utviklingen gikk ikke i deres favør. Ideen om friere handelsformer hadde slått rot blant regjeringsmedlemmene i København. Allerede i 1742 hadde Molde og Kristiansund fått kjøpstadsstatus.²³⁹ I 1789 fikk Vardø og Hammerfest kjøpstadsstatus. I 1794 fikk så Tromsø kjøpstadsstatus, som i større grad var innenfor Handelskontorets interesserefære siden det i utgangspunktet var en del av Nordlands Amt.²⁴⁰ I 1816 ble det etablert en kjøpstad i Bodø, som lå rett ved det viktige Lofoten-området. Tanken bak etableringen var et ønske om å overføre deler av fiskeeksporten fra Bergen til kjøpsteder i Nord-Norge.²⁴¹ Det viktigste området for Nordlandshandelen og for Bergen ble altså skjermet frem til 1816. Kanskje var det Handelskontorets og Bergens fortjeneste? Men Bodø ble ingen reel konkurrent. I 1865 hadde Bodø bare 519 innbyggere.²⁴²

²³⁹ Fossen 1979:546f

²⁴⁰ Mykland 1978:97

²⁴¹ Ertresvaag 1982:24

²⁴² Digitalarkivet: 1865-telling for 1804 Bodø

6 Avslutning

Handelskontoret i Bergen av 1754 eksisterte som en handelsorganisasjon fra 1754 til 1899. Organisasjonen virket altså både i tiden da Norge var underlagt den dansk-norske helstaten og i nesten hele unionsperioden mellom Norge og Sverige. Organisasjonens medlemmer hadde borgerskap i Bergen. Jeg har i denne oppgaven fokusert på Handelskontoret i perioden fra 1755 til 1814/1815, altså tiden mens Norge fortsatt var en del av Tvillingriket.

Hovedproblemstillingen jeg har forsøkt å besvare i denne oppgaven er hvordan Handelskontoret fungerte som et sosialt fellesskap og som en politisk aktør i byen i denne perioden. Kom det til å fungere som en slagkraftig enhet, eller kom avviklingen av det gamle hanseatiske kontoret til å være begynnelsen på slutten for den organiserte virksomheten på Bryggen? Denne problemstillingen har utløst en rekke underproblemstillinger som jeg har behandlet i oppgaven.

I kapittel 2 har jeg tatt for meg anordningen av 7. oktober 1754 som regulerte mange viktige sider ved dagliglivet på Handelskontoret. Anordningen var Handelskontorets reglement. Jeg har i dette kapittelet også sett nærmere på termene som ble benyttet på det nye Handelskontoret. Som en følge av at mange av Handelskontorets medlemmer hadde tysk opphav ble anordningen også oversatt til tysk. Begrepene som ble benyttet på aktørene på Handelskontoret av 1754 minnet sterkt om de tilsvarende begrepene som ble benyttet på Det hanseatiske kontoret i Bergen. Jeg har også sett nærmere på aktivitetsnivået til Handelskontorets administrasjon. Aktiviteten ser ut til å ha vært høyest i de første årene etter opprettelsen. I 1770-årene synker aktivitetsnivået kraftig, men i slutten av 1780-årene tar det seg opp i et par år før det igjen daler. Innføringene i justisprotokollen tyder på at Handelskontorets rettslige jurisdiksjon opphører i 1813.

I kapittel 3 har jeg sett nærmere på det geografiske opphavet til stueeierne på Handelskontoret i 1755 og 1778 og til Kontorets medlemmer, egenhandlerne og handelsforvalterne i 1807 for å undersøke om det var en utvikling når det gjaldt deres opphav fra 1755 til 1807. Undersøkelsen min viser at en økende andel av stueeierne på Handelskontoret var født i Bergen. Mens over halvparten av stueeierne i 1755 var født i tyske områder, var andelen i 1778 gått ned omtrent 10 %. Tallene for 1807 som også omfatter handelsforvalterne viser at andelen med tysk opphav hadde sunket kraftig. I 1807 var nesten tre av fire medlemmer på Handelskontoret født i Bergen. Det var kanskje en naturlig

utvikling? Det er nært å tro at Handelskontorets bånd til de tyske områdene gradvis ble svakere. Jeg har også undersøkt hvem som tegnet borgerskap i Bergen og tidspunktet for tegningen av borgerskap. Basert på en liste over Handelskontorets medlemmer i 1755, egenhandlere og handelsforvaltere, viste det seg at borgerskap var forbundet med stueeierskap. Det var egenhandlerne som hadde borgerskap, ikke handelsforvalterne. Dataene tyder på at handelsforvalterne først tegnet borgerskap etter de for eksempel var blitt eier av en handelsstue.

I kapittel 4 har jeg sett på rekrutteringen av geseller til Handelskontoret, gesellenes geografiske opphav og det geografiske bostedsmønsteret til stueeierne, handelsforvalterne og gesellene. På bakgrunn av Christian Koren Wibergs liste over uteksaminerte geseller i perioden 1755-1837 kan man se at rekrutteringen av geseller var relativt god frem til 1799 for så å synke kraftig ut på 1800-tallet. Kanskje kan dette forklares med utbruddet av napoleonskrigene? Antallet uteksaminerte geseller per tiår sank riktignok gradvis i andre halvdel av 1700-tallet. Det er likevel først mellom 1800 og 1837 at reduksjonen blir dramatisk. Jeg har videre undersøkt de uteksaminerte gesellenes geografiske opphav i periodene 1730-1739, 1755-1764 og 1795-1804. Resultatet av undersøkelsen har vist at det i alle periodene var et flertall av personer med tysk opphav som ble uteksaminert som geseller, men at utviklingen gikk i retning av en gradvis økning i rekruttering fra Norge, kombinert med det gradvis synkende antallet uteksaminerte geseller. En undersøkelse av stueeiernes geografiske plassering i Bergen i 1801 og 1815, og handelsforvalternes og gesellenes geografiske plassering i 1801 viser at det sosiale fellesskapet på Kontoret var begrenset. I 1801 bodde de ansatte på Handelskontoret spredt i byen, med en viss konsentrasjon rundt Bryggen.

I kapittel 5 har jeg sett på Handelskontoret som en politisk aktør i byen. Jeg undersøkte to saker hvor det ble anmodet om å uttale seg. Det viste seg at Handelskontoret og byen hadde sammenfallende interesser i begge sakene. Stiftamtmanden i Bergen tok også Handelskontorets og byens parti i sakene. I forbindelse med saken fra 1786 viste det seg at Handelskontoret var representert med tre personer blant de deputerte borgere. De kontorske kjøpmennene hadde altså fått innpass i lokale politiske organer. Dette tyder på at Handelskontorets medlemmer i stor grad hadde blitt integrert i bysamfunnet.

Jeg har stilt spørsmålet om 1754 representerte begynnelsen på slutten for den organiserte handelen på Bryggen? Som vi har sett gikk utviklingen i retning av et oppbrudd i det tidligere

fasttømrede sosiale fellesskapet. Det faktum at stueeierne på Handelskontoret var en del av borgerskapet viser at de frivillig eller ufrivillig var i ferd med å bli integrert i bysamfunnet. Den gradvise økningen i andelen av medlemmer som var født i Bergen må ha forsterket integreringen, selv om en god del av disse personene sannsynligvis var andre- eller tredjegerasjons innvandrere. Handelskontorets innpass i de lokale politiske organene tyder også på en økt grad av integrering. Innlemmelsen av medlemmer fra Handelskontoret i de lokale politiske organene i hvert fall i løpet av 1780-årene er et annet bevis på at medlemmene var integrert i bysamfunnet. Bosetningsmønsteret i 1801 viser også en stor grad av integrering. På bakgrunn av dette vil jeg hevde at Handelskontoret ikke lenger var et enhetlig sosialt fellesskap som stod på utsiden av bysamfunnet. Det var blitt en del av byen.

Som tidligere nevnt synker aktivitetsnivået til Handelskontorets administrasjon fra 1770-årene. Det kan tenkes at dette var et resultat av Handelskontorets medlemmer hadde fått innpass i de lokale politiske organene i byen. Samtidig fikk de også støtte fra magistraten og stiftamtmanden i saker som var viktige for Handelskontoret. Nedgangen i Handelskontorets administrative aktivitet kan derfor kanskje forklares med at behovet for handelsorganisasjonen ikke var like stort som tidligere, men samtidig virker det som om Handelskontoret hadde en sterkere politisk påvirkningskraft i byen. Det vil være feil å si at Handelskontoret allerede i 1754 var en organisasjon i oppløsning, men det var definitivt en organisasjon som var best tilpasset helstatens merkantilistiske handelspolitikk, og åpenbart fryktet en liberalisering av nordlandshandelen.

Utrykte kilder

Bergen Byarkiv (BBA)

Arkivet etter Det norske kontor (BBA-0585)

A: Møtebøker, referatprotokoller, forhandlingsprotokoller og lignende.

0001 Deliberations og Votorum Protocol 1755-1877

0002 Justits-protocol 1755-1813

B: Kopibøker

0001 Kopibok 1754-1768

0002 Kopibok 1768-1865

0003 Kopibok 1867-1900

H: Kontorets virksomhet, 1755-1860

0002 Gaardens samt eiernes og Handels Föernes Navne 1755-1860

Arkivet etter magistraten i Bergen (BBA-0651)

B: Kopibøker

0015 Kopibok 1785-1789

Arkivet etter de eligerte menn (BBA-0527)

C: Journaler

0008 Udgaende Brev og Erklærings-bog 1780-1789

Statsarkivet i Bergen (SAB)

Arkivet etter stiftamtmanden i Bergen

Erklæringer

Løpe nr. 25 Erklærings-Protocol for Bergens Stift 30/6 1766-7/4 1767

Løpe nr .117 Erklæringsbok 7/5-1785-29/9 1787

Arkivet etter byfogd og byskriver

Takseringsforretninger, Branntakstprotokoll 1772

Takseringsforretninger, Branntakstprotokoll 1778

Takseringsforretninger, Branntakstprotokoll 1797 (XI.A 13)

Takseringsforretninger, Branntakstprotokoll 1807-1817 (XI.B 1c)

Trykte kilder

Wessel-Berg, Fr. August. 1842, *Kongelige Reskripter, Resolutioner og Kollegialbreve i Tidsrummet 1660-1813. Udgivne i Udtog*. Bind II. Christiania.

Schou, Jacob Henric. 1777 og 1788, *Kongelige Forordninger og Aabne Breve, som fra Aar 1670 til 1775 Aars Udgang ere udkomne*. København.

Wiesener, A.M. 1917-1923, *Bergens Borgerbok 1752-1865*. Bergens Historiske Forening. Bergen.

Digitale kilder

Digitalarkivet:

Borgerskap i Bergen 1600-1751

Internett-adresse: <http://digitalarkivet.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=borg1600> (hentet 10.11.2010)

1801-tellinga for Bergen

Internett-adresse: <http://digitalarkivet.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=f18011301&spraak=n&metanr=349>
(hentet 10.11.2010)

Folketellingen 1815 for Bergen

Internett-adresse: <http://digitalarkivet.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=berg1815&spraak=n&metanr=28>
(hentet 10.11.2010)

Frode Ulvund: Gesellar i Bergen 1675-1763

Internett-adresse: <http://digitalarkivet.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=Ges1675&metanr=1695> (hentet 12.11.2010)

Frode Ulvund: Gesellar i Bergen 1755-1837

Internett-adresse: <http://digitalarkivet.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=Ges1755> (hentet 12.11.2010)

Litteraturliste

Bagge, Bjørn-Arvid. 2007, *Eiendomsmarkedet i Bergen 1686-1802 – En undersøkelse av eiendomsforhold og eiendomsmarkedet i Bergen i perioden 1686-1802*. Masteroppgave i historie ved Universitetet i Bergen

Bruns, Friedrich. 1939, *Die Sekretäre des Deutschen Kontors zu Bergen*. Det Hanseatiske Museums Skrifter nr. 13. Bergen.

Anette Skogseth Clausen, 1998. *The Lübeck Edition. The creation of a digital edition. Featuring Spillene – a Hanseatic tradition in Bergen – in the late medieval and early modern period*. Hovedoppgave ved Historisk Institutt, Universitetet i Bergen.

Coldevin, Axel. 1938, *Næringsliv og priser i Nordland 1700-1880*. Det Hanseatiske Museums Skrifter nr. 11. Bergen

Ersland, Geir Atle. 1988, *Johan Christian Koren Wiberg, byhistorie og kulturminnevern*, i Bergens Historiske Forenings Skrifter Nr.85/86. Bergen

Ertresvaag, Egil. 1982, *Bergen bys historie Bind III – et bysamfunn i utvikling*. Universitetsforlaget. Bergen.

Fladby, Rolf/Imsen, Steinar/Winge, Harald. 1974, *Norsk Historisk Leksikon*. Oslo. J.W. Cappelens Forlag.

Fossen, Anders Bjarne. 1979, *Bergen bys historie Bind II – Borgerskapets by 1536-1800*. Universitetsforlaget. Bergen.

Helle, Knut, Trebbi, Marco og Wiberg Halfdan. 1981, *Bryggen – Hanseatenes Kontor i Bergen*. Det Hanseatiske Museums Skrifter Nr. 23. Bergen

Helle, Knut. 1982. *Bergen Bys Historie Bind I - Kongesete og kjøpstad Til 1536*. Universitetsforlaget. Bergen 1982

Helle, Knut. 1986. *Hovedtrekk i Den tyske hansas historie*. UiB Historisk institutt.

Herstad, John. 2000. *I helstatens grep – Kornmonopolet 1735-88*. Tano Aschehoug.

- Holsen, Britt Kristin. 1984, *Nordlandshandelarkiver – Historikk, veiledning og arkivfortegnelser*. Bergen. Bergen Byarkivs Skrifter, Rekke B, Nr. 3.
- Mykland, Knut. 1978, *Norges Historie – Kampen om Norge 1784-1814*. J.W. Cappelens Forlag A.S. Oslo.
- Mykland, Knut, Opsahl, Torkel og Hansen, Guttorm. 1989, *Norges Grunnlov i 175 år*. Gyldendahl Norsk Forlag A.S
- Olsen, Terje Wiedemann. 2007, *Folk, boforhold og sosial struktur i Hollendergaten på 1600-tallet – En studie av den 20. rode i Bergen*. Masteroppgave i historie ved Universitetet i Bergen.
- Steen, Sverre. 1969, *Bergen – byen mellom fjellene*. Bergen Kommune. Bergen
- Wiberg, Christian Koren. 1899, *Det Tyske Kontor i Bergen*. Det Hanseatiske Museums Skrifter nr. 1. Bergen.
- Wiberg, Christian Koren. 1932, *Hanseaterne og Bergen*. Bergen. Det Hanseatiske Museums Skrifter Nr. 8
- Wiberg, Christian Koren. 1945, *Gesellstanden og geseller i Bergen*. Det Hanseatiske Museums Skrifter Nr. 14. Bergen.
- Wiberg, Johan Koren. 1934, *Det Norske Kontor – En orientering*. Det Hanseatiske Museums Skrifter Nr. 9. Bergen.
- Ytreberg, Nils A. 1946, *Tromsø bys historie*. Tell Forlag. Tromsø

Vedlegg

Vedlegg 1. Handelskontorets Deliberasjons- og Voteringsprotokoll, saker og sider per år 1755-1879.

År	Saksnr. Fra-til	Saker	Folio fra- til	Sider
1755	1-31	31	1,1-9,2	16
1756	32-42	11	10.1-12.1	5
1757	43-46	4	12.1-12.1	1
1758	47-49	3	12.2-12.2	1
1759	50-54	5	12.2-13.2	3
1760	55-78	24	13.2-15.2	5
1761	79-87	9	15.2-16.2	3
1762	88-102	15	17.1-18.2	4
1763	103-107	5	18.2-19.1	2
1764	108-110	3	19.1-19.2	2
1765	111-113	3	20.1.	1
1766	114-126	13	20.2-23-1	6
1767	127-140	14	23.1-26.1	7
1768	141-143	3	26.1-26.2	2
1769	144-147	4	27.1-27.2	2
1770	148-156	9	27.2-30.1	6
1771	157-161	5	30.1-31.1	3
1772	162-164	3	31.1-31.2	2
1773	165	1	31.2	1
1774	166-168	3	31.2-32.2	3
1775	169-173	5	32.2-34.2	5
1776	174-176	3	34.2-36.1	4
1777	177	1	36.1-39.2	8
1778				
1779				
1780				
1781	178-179	2	39.2-40.2	3
1782	180-183	4	40.2-43.2	7
1783	184-187	4	43.2-45.2	5
1784	188-190	3	45.2-47.1	4
1785	191-193	3	47.1-48.1	3
1786	194-201	8	48.1-49.2	4
1787	202-204	3	50.1-51.1	3
1788	205	1	51.1-51.2	2
1789	206-207	2	51.2-52.1	2
1790				
1791	208	1	52.2	1
1792	209	1	52.2	1

1793	210	1	53.1	1
1794				
1795				
1796				
1797				
1798				
1799				
1800	211	1	53.1	1
1801	212	1	53.2	1
1802	213	1	54.1	1
1803				
1804				
1805	214-215	2	54.2-55.1	2
1806				
1807				
1808	216-217	2	55.1-55.2	2
1809	218	1	55.2-56.1	2
1820-1829	219-226	7	56.1-59.1	7
1830-39	227-231	5	60.1-65.2	12
1840-49	232—233	2	66.1-66.2	2
1850-59	234	1	67.1	1
1860-69				
1870-79	235-240	6	67.2-69.2	5

Kilde: BBA-0585 A:1 Deliberations og Votorum protocol

Vedlegg 2. Handelskontorets kopibøker, antall sider per år 1755-1899

År	Folio fra-til	Sider pr år	Sider
Kopibok 1. 1755	18,1-103,2	172	172
1756	103,2-118,2	31	31
1757	118,2-131,2	27	27
1758	131,2-145,1	28	28
1759	145,1-148,2	8	8
1760	148,2-160,1	24	24
1761	160,1-166,1	13	13
1762	166,1-172,2	14	14
1763	172,2-185,1	26	26
1764	185,1-207,2	46	46
1765	207,2-210,1	6	6
1766	210,1-234,1	49	49
1767	234,2-256,1	44	44
1768	256,1-273,2	36	36
Kopibok 2. 1768	3.1-12.2 + 23.2-27.2	29	29

1769	12.2-22.2 + 27.2-33.2	34	34
1770	22.2-23.2 33.2-49.2 +51.1	37	37
1771	49.2-78.1+ 85.1-86.2 89.1-89.2	64	64
1772	78.1- 84.2+86.2- 89.1 90.1- 99.2 +102.1- 103.1+106.1- 108.2	49	49
1773	99.2-102.2	7	7
1774	103.2-106.1 108.2-110.1 114.1-114.2	12	12
1775	110.2-120.1	20	20
1776	120.1-124.1	9	9
1777	124.1-126.1	5	5
1778	126.1-127.2	4	4
1779	127.2-129.2 141.2	6	6
1780	130.1-133.2	8	8
1781	133.2-141.2	17	17
1782	142.1-146.1	9	9
1783	146,1-156.2	22	22
1784	157.1-162.1	11	11
1785	162.1-163.2	4	4
1786	163.2-174.2	23	23
1787	174.2-178.1	8	8
1788	178.1-193.1	31	31
1789	193.1-201.1	17	17
1790	201.2-204.2	7	7
1791	205.1-207.2	6	6
1792	207.2-210.1	6	6
1793	210.1-215.2	12	12
1794	215.2-221.2	13	13
1795	221.2-223.1	4	4
1796	223.1-225.1	5	5
1797	225.1-226.1	3	3
1798	226.2-229.1	6	6
1799	229.2-231.1	4	4
1800	231.1-234.2	8	8
1801-1805	235.1-240.2	2,4	12
1806-1810	243.2-264.2	8,6	43
1811-1815	264.2-286.2	9	45
1816-1820	287.1-292.1	2,2	11

1821-1825	292.1-308.1	6,6	33
1826-1830	308.1-333.1	10,2	51
1831-1835	333.1-344.2	4,8	24
1836-1840	344.2-366.2	9	45
1841-1845	367.1-406.1	15,8	79
1846-1850	406.2-410.1	1,6	8
1851-1855	410.1-419.2	4	20
1856-1860	420.1-422.1	1	5
1861-1865	422.1-440.1	7,4	37
1866-1870	440.2-457.2	7	35
1871-1875	457.2-465.2	3,4	17
Kopibok 3 1876-1880	2.2-13.2	4,6	23
1881-1885	13.2-62.1	19,6	98
1886-1890	62.1-76.1	5,8	29
1891-1895	76.1-78.1	1	5
1896-1900	78.2-100.2	9	45

Kilde: BBA-0585 B:1-3 Kopibøker

Vedlegg 3. Handelskontorets Justisprotokoll, antall sider per år 1755-1813

År	Folio fra- til	Sider
1755	1,1—9,2	16
1756	9.2-9.2	1
1757	9.2-11.1	4
1758	11.2-12.2	3
1759	13.2-14.1	2
1760	14.1-15.2	4
1761	16.1-16.2	2
1762	17.1-20,1	7
1763	20,1-22,1	5
1764	22.1-24.2	6
1765	24.2-25.1	2
1766	25,1	1
1767	25,1-26,1	3
1768		
1769	26,1-27,2	4
1770	27.2-29.1	4
1771	29,1	1
1772		
1773		
1774		
1775		
1776		
1777		
1778		

1779		
1780		
1781	29,1	1
1782		
1783	29,1-31.1	5
1784		
1785	31.1-32.1	3
1786	33.1-33.2	2
1787		
1788	34.1-37.2	8
1789		
1790	37.2-38.2	3
1791	38.2-38.2	1
1792		
1793	38.2-39.2	3
1794	39,2-40.1	2
1795		
1796		
1797		
1798	40.1-41,1	3
1799	41,1-43.1	5
1800	43.1	1
1801		
1802		
1803		
1804		
1805	43,2	1
1806		
1807	43,2-44,2	3
1808	45,1-46,2	4
1809		
1810	46,2-48,1	4
1811		
1812	48,1	
1813	48,1-55,1	15

Kilde: BBA-0585 A:2 Justits-Protocol

Vedlegg 4. Handelskontorets medlemmer i 1755

Navn	Fødested	År for borgerskap	Yrke og tillitsverv	Egenhandler/Handelsforvalter
Herman Schrøder	Bergen	04.05.1724	Kjøbmand	Egenhandler
Hendrich Peter Pegelau	Bergen	19.01.1734	Kjøbmand og Oldermann	Egenhandler

Johan Hendrich Bolman	Bremen	16.11.1734	Kjøbmand	Egenhandler
Peter Staman (sr.)	Bergen	21.04.1735	Kjøbmand	Egenhandler
Hans Jochum Jordan	Wismar	28.11.1737	Kjøbmand	Egenhandler
Nicolaj Ivendorph	Rostock	28.04.1739	Kjøbmand	Egenhandler
Georg Mejer	Bergen	28.04.1739	Kjøbmand	Egenhandler
Diderich Schlømer	Grevskapet Diepholz i Westphal	15.03.1740	Kjøbmand og Forstander	Egenhandler
Johan Christopher Cleis	Lübeck	29.03.1740	Kjøbmand	Egenhandler
Carl von der Vehr	Wismar	18.08.1740	Kjøbmand	Egenhandler
Johan Hammeken	Bremen	14.12.1741	Kjøbmand og Forstander	Egenhandler
Albert Hinrich Wigers	Bremen	06.02.1742	Kjøbmand	Egenhandler
Friderich Meltzer	Bergen	10.03.1742	Kjøbmand	Egenhandler
Henrich Hespe	Bremen	07.02.1743	Kjøbmand	Egenhandler
Herman Kelenbech	Sødveige	09.05.1743	Kjøbmand	Egenhandler
Diderich Henrich Prag	Hannover	10.03.1746	Kjøbmand	Egenhandler
Friderich Foswinckel	Brandenburg	16.06.1746	Kjøbmand og Forstander	Egenhandler
Henrich Nielsen Rafnsberg	Bergen	16.06.1746	Kjøbmand	Egenhandler
Johan Lyder von Tangen	Grevskapet Diepholz	03.11.1746	Kjøbmand	Egenhandler
Lyder Haseman	Bremen	09.05.1748	Kjøbmand	Egenhandler
Hans Molle	Bergen	03.09.1748	Kjøbmand	Egenhandler
Søren Kahrs	Bergen	07.04.1750	Kjøbmand	Egenhandler
Albert Hinrich Meyer	Bergen	30.06.1750	Kjøbmand	Egenhandler
Mathias Schreuder	Bergen	30.06.1750	Kjøbmand	Egenhandler

Thomas Henrich Evers	Damsig i det hannoverske	30.06.1750	Kjøbmand	Egenhandler
Johan Henrich Eggerking	Bremen	26.11.1750	Kjøbmand	Egenhandler
Johan Diederich Sinning	Munden ved Cassel	27.06.1752	Kjøbmand	Egenhandler
Gerhard Grewe	Bergen	01.03.1753	Kjøbmand	Egenhandler
Gerhard Oheman	Bremen	27.03.1753	Kjøbmand	Egenhandler
Ditmar Kahrs	Bremen	27.03.1753	Kjøbmand	Egenhandler
Jacob Rieck (Rich)	Bergen	31.07.1753	Kjøbmand	Egenhandler
Danchert Danchertsen Krohn	Bergen	29.01.1754	Kjøbmand	Egenhandler
Christian Schiønneman	Hamburg	02.09.1755	Kjøbmand	Handelsforvalter til 1755. Egenhandler fra 1755.
Jochum Henrich Wiese	Mechelborg	05.10.1756	Kjøbmand	Egenhandler
Rathje Harmens (Hermans)	Bremen	05.10.1756	Kjøbmand	Handelsforvalter. Egenhandler fra 1756
Henrich Kuhlmann	Mechelborg	05.10.1756	Kjøbmand	Handelsforvalter. Egenhandler fra 1756.
Just Christian Becher	Bergen	05.10.1756	Kjøbmand	Handelsforvalter. Egenhandler fra 1756.
Henrich Nordmann	Ravenstorff	24.11.1757	Kjøbmand	Handelsforvalter. Egenhandler fra 1757.
Petter Christopher Paap	Bremen	16.02.1758	Kjøbmand	Handelsforvalter. Egenhandler fra 1756
Wollert Krohn	Bergen	27.03.1759	Kjøbmand	Handelsforvalter frem til 10. nov 1758
Mathias Gabriel Taumann	Wismar	31.01.1760	Kjøbmand	Handelsforvalter til 1760
Christian Krøpelin	Bergen	11.11.1760	Kjøbmand	Handelsforvalter. Egenhandler fra 1759.
Frideric Frerichs (Fridrichs(en))	Hannover	15.07.1762	Kjøbmand	Handelsforvalter. Er i 1759 bleven eier av Søren Kahrs stue

Jochim Henrich Capobus	Mechelborg	30.08.1768	Kjøbmand	Handelsforvalter. Sluttet i 1762.
Medlemmer uten registrert borgerskap				
Henrich Gisebart Ohman				Handelsforvalter død i 1760
Hans Shultz				Eier av stue i Guld-Skoen.
Christopher Berents				Handelsforvalter frem til 1757
Frideric Wesenberg				Egenhandler
Conrad Hamechen				Egenhandler. Død i 1768.
Johan Hagelsteen				Handelsforvalter
Johan Meeschow				Handelsforvalter. Egenhandler fra 1758. solgte stuen i 1766
Johan Brandanus von der Fehr				Egenhandler.
Henric Sem				Egenhandler. Død i 1758.

Kilde: BBA-0585 A: 6B-7B, H:2 og Borgerbøkene 1600-1751 og 1752-1865.

Vedlegg 5. "Passive stueeiere" og handelsforvaltere på Handelskontoret i 1755

Handelsforvalters navn	Stueeiers navn	Stueeiers fødested (ektemann)	Stueeiers år for borgerskap
Johan Hagelsteen	Gierte von der Ohe	Bergen	04.01.1720
Frederich Frerichs (Frerichsen)	Anne afgl: Johan Krøpelins enke	Wismar (J.K.)	29.01.1725
Wollert Krohn (sønn)	Claus Krohns enke	Rostock (C.K)	18.09.1725
Christian Krøpelin (sønn)	Jacob Krøpelin	Wismar	19.08.1727
Just Christian Becher (sønn)	Divert afgl: Christian Bechers enke	Grevskapet Diepholz i Lüneburg (C.B)	22.11.1729
Henrich Nordmann	Carharina afgl: Christian Vedlers enke	Bremen (C.V.)	27.09.1731
Gabriel Taumann	Peter Strasborg	Bergen	25.10.1735
Ratje Harmens (Hermans)	Barthold Rich	Bremen	10.12.1737
Christopher Berents	Enken til Henrich Molchenbur	Oxen in Bryg (H.M)	16.06.1746
Henrich Kuhlman	Johann Henrich Rolfse	Bremen	(31.05.1725)
Peter Christopher Paap	Johan Carbiner (Justice-Raad)	Ikke funnet	Ikke funnet
Henrich Gisebart Ohman	Wollert Danckersen (Cancellie-Raad)	Ikke funnet	Ikke funnet
Jochim Henrich Capobus	Madam Albricht Wiers	Ikke funnet	Ikke funnet
Johan Meeschow	Friderich Elers	Ikke funnet	Ikke funnet

Kilde: BBA-0585 H:2, A.M. Wiesener Dødsfall i Bergen 1765-1850 og Borgerbøkene 1600-1751 og 1752-1865.

Vedlegg 6. Stueeierne på Handelskontoret i 1778

Navn	Fødested	År for borgeskap	yrke
Diderich Henrich Prag	Hannover	10.03.1746	kjøbmand
Johan Lyder von Tangen Senior	Grevskapet Diepholz	03.11.1746	kjøbmand
Søren Kahrs	Bergen	07.04.1750	kjøbmand
Albert Hinrich Meyer	Bergen	30.06.1750	kjøbmand
Johan Henrich Eggerking	Bremen	26.11.1750	kjøbmand
Johan Diederich Sinning	Munden ved Cassel	27.06.1752	kjøbmand
Jacob Reich/Rieck Senior	Bergen	31.07.1753	kjøbmand
Peter Moll Eide	Bergen	12.02.1756	skipper
Rathje Harmens	Bremen	05.10.1756	kjøbmand
Johan Fridrich Krøpelin	Bergen	28.07.1757	skipper
Henrich Nordmann	Ravenstorff	24.11.1757	kjøbmand
Jon (Jensen) Mariager	Bergen	05.06.1758	skipper
Christian Krøpelin	Bergen	11.11.1760	kjøbmand
Gerhard Cappe	Hannover	21.07.1761	kjøbmand
Johan Friderich Haackmann	Tyskland i det Hannoverske	04.03.1762	kjøbmand
Jacob Mestmacher	Bergen	13.07.1762	kjøbmand
Fridrich Fridrichs(en)	Hannover	15.07.1762	kjøbmand
Peter Stamann (jr.)	Bergen	16.11.1762	kjøbmand
Herman Døscher	Bremen	06.12.1763	høcker
Henrich Sem	Bergen	13.12.1763	kjøbmand
Christian Jochum Mohn	Rostock	25.04.1764	kjøbmand
Jacob Voss	Mechelborg	08.05.1764	kjøbmand
Hildbrand Harmens (hermans)	Bergen	10.05.1764	kjøbmand
Jacob Busch	Rostock	02.10.1766	kjøbmand
Christopher Solriden (Sohlrigger)	Hannoverske	02.10.1766	kjøbmand

Arnold Henrich Vedler	Bergen	14.10.1766	kjøbmand
Johan Didrich Stahlbom	Bergen	14.10.1766	kjøbmand
Ehrenreich Henrich Meyer	Rostock	14.10.1766	kjøbmand
Ernst (Henrich) Bonge	Wogenfeldt i det Hassiske	14.10.1766	kjøbmand
Caspar Jordan (sønn av Hans Jochum Jordan)	Bergen	19.01.1768	kjøbmand
Johan Nicolay Wiese	Rostoch	08.03.1768	kjøbmand
Henrich Michael Wilgohs (Wilgaas)	Mechlenborgske i Swane	22.03.1768	kjøbmand
Jochum (Christian) Kock	Mechlenborgske	22.03.1768	kjøbmand
Hans Krohn	Bergen	22.03.1768	kjøbmand
Claus Krohn	Bergen	05.10.1769	kjøbmand
Christian Ameln	Oldenburg	29.01.1771	kjøbmand
Henrich (Jochum) Møller	Hamburg	24.03.1772	kjøbmand
Johan Lyder von Tangen junior	Bergen	11.05.1773	kjøbmand
Owe Holm	Bergen	08.03.1774	kjøbmand
Henrich Jordan	Bergen	01.06.1774	kjøbmand
Jacob Bertelsen Reich (Rieck)	Bergen	29.11.1774	kjøbmand
Christopher Brochman	Svanøe udi Rostock	28.03.1775	kjøbmand
Thies Paasche	Bergen	25.08.1775	kjøbmand
Wilhelm Oppermann,	Bergen	05.09.1775	kjøbmand
Henrich Rathman	Bremen	11.06.1776	kjøbmand
Christopher Kahrs	Bergen	19.12.1776	kjøbmand
Johan Zahrent	Wismar	05.03.1778	kjøbmand
Christian Martens	Bremen	28.04.1778	kjøbmand
Abraham Normann	Bergen	04.08.1778	kjøbmand
Stueiere uten registrert			

borgerskap			
Cordt Krogh			
Michel Blydt			
Madame Hamichen Adelheit Margarethe Hammechen f. Meltzer	Enke etter Johan Hammechen, som var født i Bremen. ²⁴³		Eide to stuer. En i Drams-Husen og en i Leppen. ²⁴⁴
Conrad Amelns enke	Conrad var fra oldenburg, kjøbmand 19.03.1772		
Madam Warniche	Enke etter Johann Frideric Warniche		
Hans Jochum Jordans Enke	Hans Jochum Jordan var fra Wismar.		
Peter Hespe	Sønn av Henrich Hespe fra Bremen født i Bergen, døpt 07.01.1746 døde 20.02.1806 61 år gammel	Solgte stuen til General-Rigs- Commicarie Geelmuyden i 1779	Skrivekarl
Madam Wesenberg			

Kilde: SAB Branntakst 1778 og Borgerbøkene 1600-1751 og 1752-1865.

Vedlegg 7. Handelskontorets medlemmer i 1807

Navn	Fødested	År for borgerskap	Yrke	Gård
Johan Diederich Stalbohm	Bergen	14.10.1766	Kjøbmand	Breds
Johan Zahrent	Wismar	05.03.1778	Kjøbmand	Bratten
Christopher Nagel	Bergen	21.05.1778	Kjøbmand	
Abraham	Bergen	04.08.1778	Kjøbmand og	1799 eier av stue

²⁴³ Wiesner, 1925, 96

²⁴⁴ BBA-0585 H:2 97B og 114A

Norman			kramboed- handler	i Bu gaarden
Henrich Helmers	Bergen	07.05.1782	Kjøbmand	Solegaarden 1801
Jørgen Grip	Bergen	27.05.1783	Kjøbmand	
Christopher Ellerhusen	Sylt i Mechlenburg	02.12.1783	Kjøbmand	Svendsgaarden
Ludvig Wiese	Bergen	06.01.1785	Kjøbmand	Egenhandler Finnegaarden (to stuer
Petter Staman junior	Bergen	14.07.1785	Kjøbmand og kramboed- handler	Finnegaarden Eier fra 1785
Ditmar Kahrs	Bergen	24.10.1786	Kjøbmand	Jacobs Fiorden
Gierdt Henrich Meyer	Hanover	28.02.1786	Kjøbmand	Svendsgarden
Adolph von Tangen	Bergen	16.08.1787	skipper	1796 eier av stue i Breds-Gaarden
Paul Meyer Smit	Bergen	22.04.1788	Kjøbmand	Egenhandler i Søster-Gaarden fra 1788
Friderich Meyer	Bergen	19.05.1789	Kontoirs- Egenhandler og Kjøbmand	Engel-gaarden
Valentin Voss	Bergen	15.12.1789	Kjøbmand	Sønn av Jacob Voss Egenhandler fra 1799 Solegaarden
Peter Lexau Jr	Bergen	11.02.1790	Kjøbmand	Egenhandler

				Solegaarden
Lorentz Holterman?	Kobbervig	20.07.1790	Kjøbmand	
Hans Hinr. Harmens	Bergen	08.02.1791	Kjøbmand	Engel-Gaarden
Johan Diderich Behrens	Bergen	08.02.1791	Kjøbmand	Solegaarden egenhandler
Johan Martens	Bergen	12.01.1792	Kjøbmand	Egenhandler Dramshuuse (1791)
Christopher Røching	Ikke oppgitt	02.02.1792	Kjøbmand	Guldskoen
Johan Cordt Harmens	Bergen	17.05.1792	Kjøbmand	Eenhorns
Gerhard Ohldich	Bremen	08.04.1794	Kjøbmand	Egenhandler jacobs.. 1794
Friderich Bøschen	Bergen	07.04.1796	Kjøbmand	Egenhandler i Breds-Gaarden Frau 1796
Jacob Rubach	Bergen	14.03.1797	Kjøbmand	
Daniel Wiese	Ytersen i Holsteen	04.05.1797	Kjøbmand	Eier av stue i Svends-Gaarden i 1797
Herman Kähler (Kähler)	Ikke oppgitt	13.03.1798	Kjøbmand	Bue-Gaarden
Adolph Fischer (Adolff)	Noynkirken i Grevskabet Høya	15.05.1798	Kjøbmand og Nordlandshandler	
Petter Koren	Bergen	25.05.1798	Contoirs	Egenhandler i Holmedalen fra

			egenhandler	1798
Herman von Tangen	Bergen	04.04.1799	Kjøbmand og nordlandshandler	DramsHuuse..
Cordt R. Berle	Bergen	29.10.1799	Kjøbmand	Søster-Gården
Albert Mohn	Bergen	29.04.1800	Kjøbmand	
Johan Wiener Krohn	Bergen	06.05.1800	Kjøbmand	Bellgaarden
Philip Sudmann (Sutman)	Hanoverske	19.02.1801	Kjøbmand	Bredsgården egenhandler
Diedrich von Tangen	Bergen	07.05.1801	Kjøbmand	(Johan died. V tangen Solegaarden)
Herman Døscher	Bergen	12.01.1802	Kjøbmand	
Albert Henrich Krohn	Bergen	26.01.1802	Kjøbmand og Contoirs egenhandler	Sønn av eier claus krohn Belgaarden eier fra 1802
Daniel Schuman	Bergen	26.01.1802	Kjøbmand	
Johan Herman Ameln (sønn til Christian Ameln)	Bergen	26.01.1802	Kjøbmand	Handelsforvalter på farens stue i Finnegaarden fra 1796-1801
Danckert Krohn Holm	Bergen	09.03.1802	Kjøbmand og Contoirs egenhandler	Kappen eier etter owe holm
Diedrich Hagelsteen	Bergen	09.03.1802	Kjøbmand og Contoirs egenhandler	1792 Bue-Gaarden
Conrad	Bremen	11.05.1802	Contoirs	Leppen, Dramshuuse

Rosentræder			egenhandler	(1802)
Johan Joachim Meyer	Bergen	11.05.1802	Contoirs egenhandler	Sønn av Ehrenrich Henr. Meyer (Revels)
Henrich Jansen	Bergen	22.08.1803	Commissionair	1803 Dramshuuse?
Friderich Meltzer	Bergen	24.05.1804	Commissionair	Eier 1803 sønn av tidligere eier Clamer
Bastian Geelmuyden	Trondheim	02.08.1804	Kjøbmand og contoirs egenhandler	Leppen eier fra 1804-1809
Johan Henrich Bonge	Bergen	02.05.1805	Kjøbmand og egenhandler	Egenhandler i Holmedalen fra 1805. Overtok etter faren Ernst H. Bonge
Henrich Mohn sønn av forrige eier Christian Jochum Mohn	Bergen	10.04.1806	Kjøbmand	Eenhorns gården egenhandler fra 1806
Johan Ludvig Mowinchel	Bergen	10.04.1806	Kjøbmand	Egenhandler i Bratten fra 1806
Jens C. Tornøe	Bergen	24.06.1806	Bonde og Nordlandshandler	
Johan Christopher Wiese	Bergen	01.07.1806	Kjøbmand	
Hindrich L. Sundt	Egersund	30.04.1807	kiøbmand og bondehandler	Handelsforvalter Finnegaarden fra 1802

Niels von der Huude	Bergen	11.06.1807	Kjøbmand og Contoirs Egenhandler	Solegaarden kjøpte samme år
Dankert Krohn Cappe	Mille gaard ved Bergen	19.06.1807	Kjøbmand	
Jan Svane (Jean)	Bergen	22.03.1808	Contoirs egenhandler	(Johan Svane eier av stue i Bratten i 1802)
Johan Henrich Rathman	Bergen	12.03.1811	Kjøbmand og contoirsk egenhandler	Bue gaarden
Johan Henrich Uhorn (Uhlhorn)	Bergen	10.02.1814	Kjøbmand	
Ikke funnet				
Søren Hagelsteen			Handelsforvalter for Herman Schrøder 1802	
Hend. Jochim Jordahl				
W. Busch				
Nicolaysen				
Henrich Meyer				

Kilde: BBA-0585 B:2 folio 247A og B og borgerboken 1752-1865

Vedlegg 8. Uteksaminerte geseller på Det hanseatiske kontor 1730-1739

Navn	Fødested	Eksamensdato
Peter Meyer	Bremen	1730.05.03
Nicolaes Hinrich Ivendorff	Doberan im Herzogtum Mecklenburg	1730.06.05
Jürgen Laue	Henstedt 3 Meilen von Bremen im Amt Syke	1730.06.05
Hans Susemühl	Diedrichshagen bei Rostock	1730.07.20
Johan Hinrich Buschmann	Brinkum (Brinken) unweit Bremen	1730.08.06
Jochim Roggeman	Wismar	1730.10.23
Harmen Wilhelm Katsau	Grafschaft Diepholz	1730.11.06
Otto Lüder Hemmy	Bremen	1730.11.08
Johan Adam Molckenbuhr	Schledehausen, 1 Meile von Osnabürck	1731.04.20
Helmer Buschmann	Brinkum (Brincken) 1 Meile von Bremen	1731.10.12
Hans Schmidt	Gr. Klein (Groten Kleen) bei Rostock	1731.10.12
Adam Havemeister	Rostock	1731.10.12
Claes Gähte	Rostock	1731.10.12
Christopher Paarmann	Wismar	1731.10.12
Alert Hannens	Schiffdorf	1732.02.08
Nicolaes Matthiassen	Schiffdorf	1732.03.18
Frantz Klenau	Hamburg	1732.06.26
Jachim Gottfried Kalliesen	Schwerm in Meeklenburg Wismar	1732.07.20
Diedrich Krey	Bromen (Bremen?)	1732.11.11
Albers Hinriohe Wiechers	ikke oppgitt	1732.11.11
Gustav Friedrich Jordan	ikke oppgitt	1732.11.11
Johan Hinrich Rüter	Petershagen	1733.02.13
Friderich Kramer	Bremen	1733.04.10
Carsten Brüning	Nesse im Stift Bremen	1733.11.20
Casper Parman	Wismar	1733.11.20
Augustus Joachim Stuhmacher	Dassau	1734.02.26
Hinrich Titcken	Schiffdorf im Stift Bremen	1734.02.26
Nicolaus Reincke	Hamburg	1734.06.19
Johann Hamcken	Bremen	1734.06.27
Thomas Achelis	Bremen	1734.10.13
Christian Gottfried Petersen	Rostock	1734.10.13
Conrad Hamcken	Bremen	1734.11.16
Lamert Neukirch	Bremen	1734.11.16
Peter Meyer	Bremen	1734.11.16
Berendt Mancken	Bassen oben Bremen	1735.10.21
Nicolaus Fiege	Bremen	1735.10.21
Georg Wilhelm Oppermann	Bremertche (Bremerlee)	1735.10.21
Joachim Gertz	Rostock	1735.10.21

Johan Sinning	Hannover	1735.10.23
Hinrich Gottfried Evers	ikke oppgitt	1736.04.14
Died. Vogt	Delmenhorst	1736.07.12
Hermann Bolte	Bremen	1736.10.15
Lüder Haesemann	Bremen	1736.10.15
Christopher Daniel Rogge	Wittenburg in Mecklenburg	1736.10.15
Johan Conrad Schröder	Henstedt (Henste)	1736.10.29
Michael Friederich Wesenberg	Wismar	1737.03.26
Jürgen Düver	Altona (Hamburg)	1737.06.07
Peter Christopher Pape	Zeven (Klostersieben)	1737.09.28
Hinrich Pantz	Delmenhorst	1737.10.30
Jacob Klenau	Hamburg	1737.10.30
Johan Schaening	Rostock	1737.11.11
Claus Bauman	Wismar	1737.11.11
Johan Michel Hornung	Bremen	1738.00.00
Johan Hinrich Molckenbuhr	Schledehausen	1738.00.00
Johan Hinrich Witte	Langem (Lange) im Amt Stolzenau	1738.03.17
Johan Valentin Witte	Hamburg	1738.06.19
Christian Scharping	Rostock	1738.11.05
Berend Hinrich Knul	Wismar	1738.11.05
Tobias Voss	ikke oppgitt	1739.04.03
Herman Dwerhagen	Bremen	1739.10.13
Johan Hinrich Weinberg	Bremen	1739.10.13
Johan Wilckens	Bremen	1739.10.13
Hinrich Fürst	ikke oppgitt	1739.10.13

Vedlegg 9. Uteksaminerte geseller på Handelskontoret 1755-1764

Navn	Fødested	eksamensdato
Christopher H. Büneman	Bergen	1755.02.03
Johan Hinrich Harje	Bremen	1755.02.21
Ernst Carl Jordan	Wismar	1755.03.10
Harmen Siemers	Lübeck	1755.07.03
Johan Hinrich Tewes	Lübeck	1755.07.03
Jørgen Helgesen Fris	Augvaldsnæs, Kr. Sand	1755.09.27
Christian Scherping	Rostock	1755.11.03
Joh. Friderich Hakeman	Drentwege	1755.11.05
Hans Duwe	Warnikenhag.,Magdeb.	1755.11.12
Liebert Gerhard Honhorst	Bremen	1755.11.15
Berendt Kampe	Wismar	1755.11.20
Just Christian Wolff	Creen, Mecklenburg	1755.11.20

Peter Heinrich Piehl	Wismar	1755.11.20
Johan Tobias Langberg	Rostock	1755.12.11
Johan Jochim Rønberg	Rostock	1755.12.11
Jacob Busch	Rostock	1756.01.20
Johan Fürst	Rostock	1756.03.01
Christopher J. Darjes	Rostock	1756.03.20
Christopher Dahm	Güstrow	1756.04.03
Hinrich Busch	Hannover	1756.04.07
Christian Peter Heisch	Rostock	1756.04.07
Herman Døscher	Bewerstedt, Bremen	1756.04.07
Johan H. Døscher	Lüneburg	1756.04.21
Jochim L. Büneman	Bergen	1756.04.21
Zacharias Jurgen Haltaus	Sülze, Mecklenb.	1756.04.28
Christian Ameln	Oldenburg	1756.04.28
Conrad Ameln	Oldenburg	1756.04.28
Johan Jochim Barchow	Neu Brandenburg	1756.04.28
Carsten Bentsen	Bremen	1756.04.28
Johan Broockman	Schwaan, Mecklenburg	1756.04.28
Ernst Hinrich Bunge	Bogenfeldt, Hessen	1756.04.28
Lorentz Heylmann	Narva, Liefland	1756.05.01
Carsten Heyn	Bremen	1756.05.03
Jochim Friderich Jørns	Doberan	1756.05.05
Andreas Kamecke	Bergen, Rügen	1756.05.05
Jochim Christian Koch	Schwaan, Mecklenburg	1756.05.05
Johan Lübzien	Redwitz, Mecklenburg	1756.05.07
Albert Meyer	Barnstorf, Hannover	1756.05.17
Ehrenreich Hinrich Meyer	Brunshøven, Rostock	1756.05.17
Johan Friderich Meyer	Drentwege, Hannover	1756.05.21
Nicolaus Peters	Rostock	1756.05.21
Johan Diderich Prahler	Efsfleth, Oldenburg	1756.05.24
Friederich Christian Pütter	Sülze, Mecklenburg	1756.05.24
Jochim Ruback	Sülze, Mecklenburg	1756.06.23
Johan Georg Sandmann	Grevesmühlen, Mecklenburg	1756.07.21
Jurgen Schrøder	Mecklenburg	1756.08.09
Hinrich Christian Sohlrider	Drentwege	1756.10.04
Philip Uhlhorn	Bremen	1756.10.07
Jochim Daniel Vick	Rostock	1756.10.14
Ludewich Voss	Rostock	1756.10.14
Hinrich Gisebart Wichers	Drentwege	1756.10.21
Hinrich Willgohs	Schwaan, Mecklenburg	1756.11.11
Hinrich Christopher Wübbeler	Drentwege	1756-06-30
Lambert Büneman	Bergen	1757.02.03
Johan Böschen	Zutway, Bremen	1757.08.19
Christian Hinr. Grieme	Drentwege, Bremen	1757.09.05

Hilbrand Harmens	Bergen	1757.10.01
Theodosius Chr. Hennings	Ribnitz, Mecklenburg	1757.10.01
Hinrich Kordt	Schwaan, Mecklenburg	1757.10.08
Hinrich Titjen	Bremen	1757.10.20
Peter Sigmund Witte	Rostock	1757.10.20
Gotthilf Anastasius Büneman	Bergen	1758.05.06
Johan Jochim Glaser	Wismar	1758.06.11
Mathias Becker	Bremen	1758.10.28
Christian Martens	Bremen	1758.12.07
Chr. Lud. Burmeister	Doberan, Mecklenburg	1759.01.18
Johan Jochim Drewes	Wismar	1761.03.05
Hans Jacob	Wismar	1761.03.06
Christian Friedrich Borch	Sülze, Mecklenburg	1761.03.06
Johan Jochim Brockenwagen	Rostock	1761.03.06
Johan C. Broockman	Schwaan, Mecklenburg	1761.03.06
Jochim Brüdgam	Rostock	1761.03.06
Johan Arendt Hilmann	Hamburg	1761.03.06
Daniel Jürgensen	Brandenburg	1761.03.07
Luneberg Køster	Bremen	1761.03.07
August Fr. Herm. Loose	Mulzow, Mecklenburg	1761.04.09
Albert Hinrich Otting	Barnstorf, Hannover	1761.06.09
Erich Christian Schade	Wismar	1761.06.09
Johan Chr. Schwartz	Beverstedt, Bremen	1761.11.05
Johan Nicolas Schønemann	Hamburg	1761.11.05
Peter Stapel	Rostock	1761.11.05
Johan Hinrich Stender	Rostock	1761.11.05
Johan Stüdemann	Rowershagen, Rostock	1761.11.12
Bruno Sullau	Bremen	1761.11.12
Johan Friderich Voigt	Wismar	1761.11.12
Frantz Wilhelm Voss	Lübeck	1761.11.12
Jochim Weichbrodt	Sülze, Mecklenburg	1761.11.12
Johan Nicolaus Wiese	Güstrow, Mecklenburg	1761.11.19
Butolf Espensen Faas	Sogndal	1762.02.07
Christian Ludwig Rosenow	Rostock	1762.03.18
Andreas Georg Schumann	Schwaan, Mecklenburg	1762.10.07
Johan Georg Schumann	Schwaan, Mecklenburg	1762.10.14
Johan Jochim Zahrend	Wismar	1762.10.14
Friederich Böhmer	Sülze, Mecklenburg	1763.01.10
Johan Christian Haltaus	Sülze, Mecklenburg	1763.03.12
Johan Carl Hamm	Rostock	1763.03.12
Friedrich Hesselmann	Drentwege	1763.03.14
Frantz Christian Jordan	Wismar	1763.06.16
Johan Ludwig	Rostock	1763.06.16
Johan Peter Peters	Wismar	1763.06.16

Hinrich Rahtmann	Bremen	1763.11.10
Friderich Jochim Siems	Sülze, Mecklenburg	1763.11.10
Diterich Bernhar Stienning	Diepholz, Hannover	1763.11.10
Johan Daniel Böhmer	Sülze, Mecklenburg	1764.02.23
Gillius Martinus Schmit	Bergen	1764.02.23
Friderich Wilhelm Weitzer	Bremen	1764.03.22
Ernst Woltmann	Bergen	1764.03.29

Kilde: Christian Koren Wiberg, Gesellstanden og geseller i Bergen, 1945:79-87 (gjengitt i Digitalarkivet)

Vedlegg 10. Uteksaminerte geseller på Handelskontoret 1795-1804

Navn	Fødested	Eksamensdato
Claus Døscher	Bewerstedt, Bremen	1795.04.29
Christian Fr. Meyer	Lemsøie, Hannover	1795.04.29
Johan Hinrich Meyer	Lemsøie, Hannover	1795.05.13
Gerdt Hinrich Ruback	Bergen	1795.12.10
Carl Gading	Bremen	1796.01.09
Rudolf Hasselmann	Basen. Freidenburg	1796.05.12
Johan Jochim Berens	Marlow, Mecklenburg	1796.05.12
Georg Friderich Lupke	Stettin	1796.05.12
Berendt Rahtman	Bremen	1796.11.22
Johannes Schlegel	Isel, Schwaben	1796.11.22
Wilhjelm Titjen	Bremen	1796.11.30
Johan Tøntz	Bremen	1796.11.30
Frantz Døscher	Bremen	1798.05.18
Christian Heidmann	Malhausen, Bremen	1798.05.18
Friderich Helms	Amt Freidenburg	1798.05.18
Christian Fredrik Riese	Bergen	1798.12.07
Hinrich Logemann	Amt Akberthausen	1799.10.31
Christian Friedeich Neuhaus	Neuenkirchen	1799.10.31
Chr. Tormøllen Hesselmann	Bergen	1800.05.07
Johan Lindemann	Amt Bebbholt	1800.12.11
Claus J. Brüdgam	Bergen	1801.12.03
Johan Rudolf Elbrecht	Vörden, Osnabrück	1802.11.18
Joh. Herman Garmhausen	Grevskab Hoya	1802.11.18
Ole Hansen	Bergen	1803.04.27
Christopher D. Lemkuhl	Amt Herbstedt	1803.12.08
Erik Andersen Eeg	Egersund	1804.04.26
Diedrich Heile	Amt Diepholz	1804.10.18
Andreas Amundsen	Laxevaag	1804.10.18
Diedrich Hespe	Koldenraa, Hannover	1804.10.18
Friderich August Riemann	Lichen, Brandenburg	1804.10.18
Gustavus Swendsen	Bergen	1804.10.18

Kilde: Christian Koren Wiberg, Gesellstanden og geseller i Bergen, 1945:79-87 (gjengitt i Digitalarkivet)

Vedlegg 11. Stueeierne på Handelskontoret, bosted 1801

Navn på stueeier	Sivilstatus	Bosted (Rode-adresse)	Yrke (1801)
Major Ameln	Gift	19de 37 og 38	Caractiseeret major af infanteriet og kjøbmand
Ludvig Wiese	enkemann	14de	Kjøbmand og representant
<u>Berent</u> Vedeler	Gift	20de	Kjøbmand
Peter Staman junior	Gift	17de	Kjøbmand
Stadshauptmand Egerking	enkemann	15de	Uden næring forhæn stadshauptmand
Herman von Tangen	ugift	20de 18	Kjøbmand
Johan Martens	Gift	20de	kjøbmand
Agent Jansen (Janson) et Søn	Gift	13de	Hoffagent og kjøbmand
Johan Diderich Schlømer	Gift	17de	Kjøbmand
Clamer Meltzer	Enkemann	24de	Kjøbmand og representant
Michal Blydt (wallem)	Ugift	14de	Kjøbmand
Johan Zarend(t)	Gift	24de	Kjøbmand
Volrad Rencke (Wolradt Reinckie)	Gift	22de	Kjøbmand
Jacob Krøpelin (bor hos sin stemor)	Ugift	22de	Kjøbmand
Herman Grip (Griep)	Gift	20de	Kjøbmand

Gerhard Schnelle	Gift	17de	Kiøbmand og compagnie
Jacob Rieck	Gift	21de	Kiøbmand
Erenrich Meyer nu Johan J. Meyer (sønn handelsforvalter- egenhandler fra 1802)	Gift	22de	Kiøbmand
Gerhardt Joachim Cappe	Gift	17de	Kiøbmand
Johan Didr. Berens (Behrens)	Gift	20de	Organist og kiøbmand
Jacob Voss død 1799			kiøbmand
Peter Lexau jr	Gift	20de	Kiøbmand
Diderich Lyder Smith (smidt)	Gift	13de	Kiøbmand
Gustavus Helleman (Gustav Ahlert Hellemund)	gift	22de	Kiøbmand
Erentz (Erens) Meyer (Kiøbmanstuen)	Gift	21de	Viinhandler (“viin huuset paa handles contoiret)
Ove (Owe) Holm	Gift	21de	Kiøbmand
Hilbrand Harmens (Hillebrandt Harmans)	Gift	19de	Kiøbmand
Christopher Wiedeman	Gift	20de	Kiøbmand
Erentz (Erents Hendrick) Bonge	Enkemann	16de	kiøbmand
Petter Koren (Korn)	Ugift	11de	Kiøbmand

Johan Christian Krøpelin	Gift	20de	Kiøbmand
Agent Claus Krohn x2	gift	24de	Agent og kiøbmand
Ditmar(Dithmar) Kahrs	Gift	22de	Kiøbmand
Gerhard Oldich(Oldick)	Gift	24de	Kiøbmand
Gert Henrich (Hendrick) Meyer	Gift	22de	Kiøbmand
Daniel Wiese (Wiese)	Gift	24de	Kiøbmand
Christopher Ellerhusen (Ehlerhausen)	Gift	24de	Kiøbmand
Henrich Rathman (Hendrick)	Gift	23de	Kiøbmand
Christian(Jochim) Mohns Enke (Margretha Meyer)	Enke af 1 st ægteskab	23de	Kiøbmand
Johan Diederick Stalbo(h)m x2	Gift	23de	Kiøbmand
Jan Corth Harmens	Ugift	19de	Kiøbmand
Caspar Jordan (Jourdan)	Gift	22de	Vice raadmand og kiøbmand
Henrich Tons	Gift	20de	Brygger
Agent Hans Krohn	enkemann	6te t	Borger agent grosseerer
Friderich Bøschén	gift	19de en gesell og to tjenestedrenge	Kiøbmand
Adolf von Tangen	Gift	24de	Kiøbmand

Johan Bøschen	Gift	22de	(Ingen næring overgivet handelen)
Herman Schrøder	Enkemann	23de (en tjenestedreng)	Kiøbmand
Henrich Lytken	Ugift	20de	Skrivekarl
Jacob von Erpecom	Gift	23de	Kiøbmand
Friderich Meyer	Gift	22de	Kiøbmand
Hans Henrich Harmens	Gift	22de	Kiøbmand
Paul Meyer Smith	Enkemann	8de	Kiøbmand og representant
Henrich Berle	Gift	7de	Kiøbmand
Ulrich Frid. Busch	Gift	23de	Kiøbmand
Christopher Røcking (Røching)	Gift	24de	Kiøbmand

Kilde. 1801-tellingen og SAB, arkivet etter byfogd og byskriver, Takseringsforretninger, Branntakst 1797

Vedlegg 12. Stueeierne på Handelskontoret, bosted 1815

Navn	Rode	Yrke
Johan Cordt Harmens	2	Borger, Kiøbmand, Eier Og Driver Jordbrug
Dancher D. Krohn	6	Borger, Kiøbmand Og Skibsreder, Ejer Og Driver Jordbrug
Johan H. Krohn	8	Commissionair, Borger, Samme Eier Og Driver
Paul M. Smith	8	Commissionair, Borger
Georg Wiese	12	Borger, Kjøbmand
Johan W. Krohn (Weiner)	15	Borger, Agent, Grosier og Gaardbruger
Jan Svane (Swane)	16	Borger. Kiøbmand
Henr. Helmers (Hendrich Helmers)	16	Borger, Kiøbmand og Skibsejer
H.D. Janson (Jansen)	17	Hoffagent og kiøbmand
D. von Tangen (Didrich) død 1812 (adresse 1801)	17	Kontoirsk Egenhandler
Lars P. Holm	17	Borger, Kiøbmand Og Chirurgus, Driver Jordbrug
Johan Krefting	19	Notarius publicus
Fru Karen Ameln f. Krøger (enke)	19	
Christopher Harmens	19	Borger, Købmand. Eier og driver jordbrug

Frid Bøschen (Fredrik Bøssken)	19	Borger, Kjøbmand
Abr. Norman (Abraham Normand)	19	Borger, Forlikkommisar
Bernt Vedler	20	Borger. Eier og driver jordbrug
H. von Tangen	20	Borger
J. Martens	20	Borger
Carl Gadding (Giedding)	20	Borger
Peter Lexau	20	Borger
Johan Did. Behrens død 1811 (bosted 1801)	20	Contoirsk Egenhandler
Conrad Rosentræder	21	Borger. Kjøbmand
Johan Bonge	21	Borger. Kjøbmand
Georg Voss	22	Borger
Gottfried Pühl	22	Borger
Joh. J. Meyer	22	Borger
Aldrich Schuman	22	Borger
Giert Meyer m.f.	22	Borger. Eier og driver jordbrug
Peter Korn	22	Borger
D. Kahrs	22	Borger
Henrich Mohn	22	Borger
Philip Südman	22	Borger
Hans Henr. Harmens	22	Borger
Christopher Wiedeman	23	Borger
J.D. Stalbohm død 1814 (bosted 1801)	23	Kontoirsk Egenhandler
Frid. Meyer (Frederich)	23	Borger, Eier Og Driver Jordbrug
Giert von der Ohe Holm død 1812 (bosted 1801)	23	Kontoirsk Egenhandler
Peter Staman	24	Borger
Jahn H. Eggerking	24	ikke oppført
Frid Meltzer	24	Borger. Eier og driver jordbrug
J. Zahrentz	24	Kjøbmand. Kontoirs Egenhandler
Gerh Oldich	24	Borger
Danjel Wiese	24	Borger. Eier og driver jordbrug
Christoffer Ellerhusen	24	Borger
Adolph v. Tangen	24	Borger
Harman Kæler	24	Borger
Albert Henr. Krohn	DL,MNR 1	Borger, Grosserer, Eier Og Driver Jordbrug
Johan L. Mowinchel	ikke funnet	
Erenrich Renche	ikke funnet	
Gerhard Shurau	ikke funnet	
Peter L. Gran	ikke funnet	
Christian Neuhaus	Kontoret	Borger

Johan H. Rathman (Ratman)

Kontoret

Borger

Kilde: SAB Branntaks 1807-1817 og 1815-tellingen (Digitalarkivet)

Vedlegg 13. Handelsforvalterne på Handelskontoret, bosted 1801

Navn	Husholdsstilling	Rode	Yrke	sivilstatus	Huseier
Christoffer Von Tangen	Huusbonde	2	H. forvalter	Ugift	Hendrich Jansen Fasmer
Georg Voss	Tienestefolk	6	H. forvalter	Ugift	Hans Krohn
Hendrich Døscher	Tienestefolk	6	H.forvalter	Ugift	Hans Krohn
Cordt Reimers Berle	Fælleds søn	7	H.forvalter	Ugift	Hendrich Berle
Cordt Hendrichsen Lylleman	Tienestefolk	13	H.forvalter	Ugift	Diedrich Lyder Smidt
Johan Hendrick Bonge	Hans søn	16	H.forvalter	Ugift	Erenst Hendrick Bonge
Johan Hendrick Ellerhusen		17	H.forvalter		Johan Diedrick Schlømmer
Christopher Harmans	Hans søn	19	H.forvalter	Ugift	Hillebrandt Harmans
Jonas Wulff	Tienestefolk	19	H.forvalter	Ugift	Abraham Noormand
Johan Harman Ameln	Fælleds søn	19	H.forvalter	Ugift	Christian Gerhard Ameln
Hendrick Kehlenbeck	Tienestefolk	19	H.forvalter	Ugift	Christian Gerhard Ameln
Dankert Krohn Holm	Hans søn	21	H.forvalter	Ugift	Owe Holm
Hans Holm	Hans søn	21	H.forvalter	Ugift	Owe Holm
Conrad Rosentreeder		21	H.forvalter	Ugift	Jacob Rieck
Erentz Halder	Tienestefolk	22	H.forvalter	Ugift	Jacob Krøpelins stemor
Johan Jochum Meyer	Fælleds søn	22	H.forvalter	Ugift	Ehrenrich Hendrick Meyer
Wilhelm Tetjen	Tienestefolk	22	H.forvalter	Ugift	Hans Hendrick Harmans
Diederick Hagelsteen	Tienestefolk	23	H.forvalter	Ugift	Hendrick Rathman
Petter Mohn	Hendes søn	23	H.forvalter	Ugift	Margretha Meyer
Christian Mohn	Hendes søn	23	H.forvalter	Ugift	Margretha Meyer
Philip Sudman		24	H.forvalter	Ugift	Clamer Meltzer
Albert Hendrick Krohn	Hans søn	24	H.forvalter	Ugift	Claus Krohn

Kilde: Digitalarkivet 1801-tellingen

Vedlegg 14. Geseller, bosted 1801

Rode	HP	forenamn	etternamn	Fam.stilling	Alder	sivilstand	Yrke
RODE 1	2	NIELS	ANDERSEN	TIENESTEFOLK	24	UGIFT	GESEHL
RODE 1	1	STEPHEN	ESPE	HUUS FADER	43	BEGGE I 1. EGTESKAB	HØCKER OG GESEHL
RODE 1	2	JACOB	JOHANNESSEN	FÆLLEDS SØN	26	UGIFT	GESEHL

Rode	HP	forenamm	etternamn	Fam.stilling	Alder	sivilstand	Yrke
RODE 1	2	MICHAEL	AAMUNDSSEN	TIENESTE FOLK	27	UGIFT	GESEL OG LAND SOLDAT
RODE 1	1	NIELS	ANDERSEN	HUUSFADER	35	2. GANG GIFT	GESEL
RODE 1	1	PEER	SAMUELSEN	HUUSFADER	42	1. GANG GIFT	GESELL
RODE 1	1	ANDERS	EYDE	HUUSFADER	55	BEGGE I 1. EGTESKAB	GESELL
3DE RODE	2	OLE	ARENTZ	HUUSBONDE LEYER	60	BEGGE I 1. EGTESKAB	HANDELS GESEL
5T RODE	2	ERICH	ROGNALDSEN	HUUSBONDE LEYER	53	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	HANDELS GESEHL
5T RODE	1	HENDRICH	KORDTR	HUUSFADER	26	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	HANDELS GESEHL
5T RODE	2	ELLEV	KNUDSEN	LOGEERENDE	47	UGIFT	KIØBMANDS GESEL
6TE RODE	2	RUDOLPH	HESSELMAN	TIENESTEFOLK	28	UGIFT	GESEHL
9DE RODE	2	ALBERT	KNUDSEN	HUUSBONDE LEYER	54	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
9DE RODE	1	JOHAN	MØHE	HUUSFADER	55	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
10DE RODE	1	OLE	OLSEN	HUUSFADER	31	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
10DE RODE	1	ZACHARIAS	PAULSEN	HUUSFADER	34	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
11. RODE	2	OLE	CHRISTOPHERSEN	LOGEERENDE	43	UGIFT	GESHEL
11. RODE	1	TORKIL	TORGENSEN	HUUSFADER	36	1. ÆGTESKAB	GESEHL
13. RODE	2	ROGNALD	LARSEN		49	UGIFT	GESEHL
13. RODE	2	ERICK	ERICKSEN	TIENESTEFOLK	38	UGIFT	GESEHL
13. RODE	2	GOTFRIED	PHIL	FÆLLEDS SØN	22	UGIFT	GESEHL

Rode	HP	forenamm	etternamm	Fam.stilling	Alder	sivilstand	Yrke
16. RODE	1	HERMAN	GRØNNING	HUUSFADER	40	2. ÆGTESKAB	GESÆHL
17. RODE	2	PETTER	STENDER	HENDES SVAAGER	30	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
17. RODE	2	MICHEL	MICHELS HAVSØEN	TIENESTEFOLK	37	UGIFT	GESEHL
18. RODE	1	HENDRICK	OLSEN	HUUSFADER	30	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL OG BRYGGER
18. RODE	2	HERMAN	HELMS	HUUSBONDE LEYER	31	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
18. RODE	1	ANTHON	WESTPHAFF	HUUSFADER	30	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESÆLL
19DE RODE	2	JOHAN	LINDEMAN	TIENESTEFOLK	25	UGIFT	GESEHL
19DE RODE	2	BASTIAN	GEELMYDEN	TIENESTEFOLK	36	UGIFT	GESEHL
19DE RODE	2	CHRISTIAN	MØLLER	TIENESTEFOLK	30	UGIFT	GESEHL
19DE RODE	2	HENDRICK	LOGEMAN	TIENESTEFOLK	22	UGIFT	GESEHL
19DE RODE	2	HENDRICK	NEUHAUS	TIENESTEFOLK	30	UGIFT	GESEHL
19DE RODE	2	SIMON	JOHANESEN SKAGE	HUUSBONDE LEYER	45	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
20. RODE	2	JOHANNES	SCHLEGEL		36	UGIFT	GESEHL
20DE RODE	2	HERMAN	WIRTHMAN	TIENESTEFOLK	30	UGIFT	GESEHL
20DE RODE	2	CHRISTIAN	NEUHAU	TIENESTEFOLK	22	UGIFT	GESEHL
21. RODE	2	ERENST	WOLTMAN	KONENS BRODER	57	UGIFT	GESEHL
21. RODE	2	CHRISTIAN	HESSelman	TIENESTEFOLK	27	UGIFT	GESEHL
21. RODE	2	ABRAHAM	ERICKSEN	TIENESTEFOLK	36	UGIFT	GESEHL
21. RODE	1	PETTER	VON TANGEN	HUUSFADER	42	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
21. RODE	1	JOHAN	SCHRØDER	HUUSFADER	39	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL

Rode	HP	forenamn	etternamn	Fam.stilling	Alder	sivilstand	Yrke
21. RODE	1	JOHAN	HARMANS	HUUSFADER	61	2. ÆGTESKAB	GESEHL
21. RODE	2	KNUD	MADSEN	TIENESTEFOLK	32	UGIFT	GESEHL
22DE RODE	2	DANIEL	HAMM	TIENESTEFOLK	27	UGIFT	GESEHL
22DE RODE	2	TORRIS	JENSEN	TIENESTEFOLK	28	UGIFT	GESEHL
22DE RODE	2	GIERT	RUBACK	TIENESTEFOLK	28	UGIFT	GESEHL
22DE RODE	2	JOHAN	BOLMAN	LOGEERENDE	19	UGIFT	GESEHL
22DE RODE	1	PETTER	JØRS	HUUSFADER	65	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
22DE RODE	1	CHRISTIAN	IVERSEN	HUUSFADER	27	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
23DE RODE	1	OLE	OTTESEN	HUUSFADER	48	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
23DE RODE	2	FRIEDERICK	KEHLENBECK	HENDES BRODER	46	UGIFT	GESEHL
23DE RODE	1	CASPER	WEICHBRODTR	HUUSFADER	38	2. ÆGTESKAB	GESEHL
23DE RODE	1	HERMAN	HELMS	HUUSFADER	49	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
23DE RODE	1	SAMUEL	ESMAN	HUUSFADER	57	2. ÆGTESKAB	GESEHL
23DE RODE	2	CHRISTIAN	SIVERTSEN	HUUSBONDE LEYER	31	1. ÆGTESKAB	GESEHL
23DE RODE	1	PER	MONSEN	HUUSFADER	37	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
23DE RODE	1	JOHAN	BRENNING	HUUSFADER	48	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
24DE RODE	2	NIELS	HALVORSEN	TIENESTEFOLK	31	UGIFT	GESEHL
24DE RODE	2	CHRISTIAN	HEITMAN	TIENESTEFOLK	26	UGIFT	GESEHL
24DE RODE	2	FRIEDERICK	HEIMS	TIENESTEFOLK	27	UGIFT	GESEHL

Rode	HP	forenamn	etternamn	Fam.stilling	Alder	sivilstand	Yrke
24DE RODE	2	JOHAN	BROCK	TIENESTEFOLK	33	UGIFT	GESEHL
24DE RODE	1	JOCHUM	WIESENER	HUUSFADER	50	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
SANDVIGEN 2DEN RODE	1	JAN	PETTERSEN	HUUSBONDE	50	UGIFT	GESEHL
SANDVIGEN 2DEN RODE	2	CARL	PETTERSEN	HUUSBONDE	31	UGIFT	GESEHL
SANDVIGEN 2DEN RODE	2	GOTFRIED	GOTFRIEDSEN	HUUSBONDE	43	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESEHL
SANDVIGEN 2DEN RODE	1	NIELS	GULLACKSEN	HUUSBONDE	43	BEGGE I 1. ÆGTESKAB	GESTGIVER

Kilde: Digitalarkivet: 1801-tellingen

English abstract

This master thesis is a study of what I have chosen to call “Handelskontoret av 1754” (The Trade Office of 1754) at Bryggen in Bergen - also known as Det norske kontor (The Norwegian Office). The thesis covers the period from the start in 1754 to 1814/1815, when Denmark-Norway was dissolved and Norway entered into a union with Sweden. The new organization followed in the footsteps of the Hanseatic Office, which for a long time had experienced a gradual decline due to international political causes as well as conflicts and competition with the merchant citizens of Bergen. It has been claimed that the new organization was more or less a copy of its predecessor, only in a more simplified and modernized shape.

The intention of this thesis has been to see how the new trade organization functioned socially and politically in the town. Did it become a strong social and political unit, or was the end of the Hanseatic Office only the beginning of the end for the organized activity at Bryggen?

In this thesis I have shown that the strict social unity was gradually dissolved during the 60 year period treated in this thesis, as the “stueeiere” became integrated in the local society. The gradual increase in members born in Bergen must have strengthened the integration, even though several of these persons were second or third generation foreigners.

The activity of the new organization declines from the 1770s, possibly as a result of the fact that many of its most central members at this time had entered the local political organs of Bergen. The support from the local authorities probably reduced the need for such an office. It is, however, wrong to claim that the new organization was dissolving from the start, but it was obviously an organization which suited the mercantilistic trade policy of Denmark-Norway, obviously fearing a liberalization of the trade in the North of Norway